

Kunta 1, alue 1		Kunta 1, alue 2		Kunta 1, alue 2		Kunta 2, alue 1		Kunta 3, alue 1			Kunta 3, alue 2		Kunta 3, alue 3	Kunta 3	Kunta 3, alue 3		Kunta 3, alue 4	Kunta 3, alue 3			
Vanhempien ja sisaruksen kanssa asuminen							Ero	Äidin ja sisaruksen kanssa asuminen (1, 3)					Äidin, isäpuolen ja sisaruksen kanssa asuminen (1)		Nuorisokoti	Äidin, isäp. ja sisaruksen kanssa as. (1)		Oma asunto	Oma asunto		
							Isä (2,3)	(4)	(5)				S	S (6)	S	S	S				
Päivähoito 1		Päivähoito 2	Esikoulu	Alakoulu 1		Alakoulu 2		Alakoulu 3			Yläkoulu 1		Yläkoulu 2	Lukio (k)	Ammattikoulu (k)						
							Lyhyitä liikuntaharrastuksia									Työharjoittelu					
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	

Perheväkivaltaa

Äidin jaksamis- ja mielenterveysongelmia

Koulukiusaamisen kohde

Yksinäisyyden tunteita

Alkoholi-kokeiluja

Alkoholin käyttöä

Alkoholin käyttöä

Satunnaista tupakointia

Tupakointi

Syömishäiriö

Huumeiden käyttöä

Masennus

Koulusta lintaamista

Näpistys

Kertoi opelle kiusaamisesta (7)

R

Pikavippejä

Viittelyä PP

Viittelyä IM

IM

IM

IM

Ensi-apu

Ensi-apu

Ensi-apu

Ensi-apu

KT

Koulu-lääkäri

Kela

Lastensuojelu

Sijotus

Lastensuojelu

Jälkihoito

Aikuis

Lastenosasto

Psykiatrinen avohoito

P

P

P

P

P

P

P

KU (k)

KU (k)

Psykiatrinen avohoito

Päihdepalve

Työkaluja ja tilannetajua

ITSETUHOISTEN JA VÄKIVALTAISTEN NUORTEN AMMATILLINEN KOHTAAMINEN

Kohtaamisen taidot -hankkeen loppuraportti Maija Säkjärvi ja Jukka Ohtonen (toim.)

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ

1. Johdanto	4
2. Nuorten itsemurha ja väkivalta suomalaisessa yhteiskunnassa (Jukka Ohtonen)	6
3. KYMMENEN TARINAA KOHTAAMISESTA	
Selvitys väkivaltaisesti ja itsetuhoisesti käyttäytyvien nuorten elämäntarinoista ja palvelujen käytöstä (Maija Säkäjäarvi)	9
3.1. Selvitystyön tavoite ja toteutus	9
3.1.1. Selvitystyön tavoite	9
3.1.2. Selvitystyön aineistot	10
3.1.3. Haastatteluiden toteutus	10
3.1.4. Havaintoja asiakirja-aineiston kokoamisesta	11
3.2. Nuoret kymmenen tarinan takana	14
3.3. Yhdistelmätarinat Susanna ja Ville	22
3.3.1. Yhdistelmätarinoiden tarkoitus	22
3.3.2. Susanna, itsetuhoisesti käyttäytyvä nuori.....	22
3.3.3. Ville, väkivaltaisesti käyttäytyvä nuori	26
4. Asiantuntijoiden näkemykset itsetuhoisten ja väkivaltaisten nuorten elämäntarinoista	29
4.1. Kohtaamisen taidot – mielenterveyden häiriöt, syrjäytyminen, väkivalta ja itsetuho nuoruusiässä (Riittakerttu Kaltiala-Heino)	29
4.2. Näkymättömät hyvinvoinnin lähteet ja palvelut (Lea Pulkkinen)	36
5. Kohtaamisen taidot – ihminen ihmiselle, kiireettömästi ja ammatillisesti (Tia Isokorpi)	51
6. Täydennyskoulutusohjelma	54
6.1. Työntekijöiden osaamis- ja koulutustarpeet (Maija Säkäjäarvi)	54
6.2. Täydennyskoulutusohjelma (Jukka Ohtonen)	56
7 Lopuksi	57

TIIVISTELMÄ

Kohtaamisen taidot -hanke otti tehtäväkseen selvittää kaikkein haasteellisimmassa elämäntilanteessa olevien nuorten palvelujen käyttöä ja kokemuksia kohtaamisista ammattilaisten kanssa. Hankkeessa kuultiin kymmenen nuoren aikuisen elämäntarina. Jokaisella heistä oli joko itsemurhayrityksiä tai väkivaltatuomio.

Hankkeen tavoitteena oli kerätä tietoa itsetuhoisesti tai väkivaltaisesti käyttäytyvien nuorten kohtaamisesta julkisissa palveluissa sekä tuottaa täydennyskoulutus-suunnitelma nuorten kanssa työskenteleville.

Kohtaamisen taidot -hanke koostui seuraavista osioista:

1. Selvitystyö: a) nuorten haastattelut b) niiden työntekijöiden haastattelut, jotka nuoret nimesivät positiivisiksi ja elämänkulun kannalta merkittäviksi kohtaamisiksi c) nuorten vanhempien haastattelut d) nuoria koskevien asiakirjojen kokoaminen,
2. työpajatyöskentely ja koulutusseminaari hankekuntien ammattilaisille,
3. täydennyskoulutus-suunnitelma yhteistyössä Tampereen ammattikorkeakoulun kanssa,
4. erillisselvitykset.

Hankkeen asiantuntijoina toimivat professorit Lea Pulkkinen (emerita) ja Riittakerttu Kaltiala-Heino sekä kasvatustieteen tohtori Tia Isokorpi, jotka esittivät näkemyksensä nuorten elämäntilanteisiin vaikuttaneista tekijöistä sekä ammattilaisten kohtaamisista. Asiantuntija-artikkelit sisältyvät käsillä olevaan raporttiin.

Hankkeessa julkaistiin seuraavat erillisraportit:

- Anu Kauppi: Selvitys nuoria koskevista kirjaamiskäytännöistä julkisissa palveluissa
- Jukka Ohtonen: Émile Durkheim oppaana tämän päivän itsemurhatutkimukseen ja tilastoihin sekä katsaus nuorten väkivallan esiintyvyyteen
- Tia Isokorpi: Kohtaamisen taidot – ihminen ihmiselle, kiireettömästi ja ammatillisesti. Näkökulmia nuorten kanssa toimivien työntekijöiden osaamis- ja koulutustarpeisiin.

Hankkeen keskeiset tulokset olivat:

- Ammatillisiin kohtaamisiin soveltuva elämänkulkukaavio ja palvelujen käytön arviointiin tarkoitettu merkitysjana nuoren elämäntilanteen kartoittamiseksi.
- Nuorten aikuisten arviot kaikista saamistaan julkisista palveluista. Niistä ilmeni palvelujen suuri merkitys vaikeuksissa olevan nuoren elämään, mutta toisaalta palvelujen pirstaleisuus ja ongelmien ilmaantumiseen nähden myöhäinen ajoitus.
- Lasten ja nuorten kehityksen riskitekijöiden (avioerot, isästä eroon joutuminen, vanhempien vaihtuvat parisuhteet, runsaat muutot, koulukiusaaminen jne.) tunnistaminen sekä niihin liittyvät asiantuntijanäkemykset.
- Täydennyskoulutusohjelma.
- Huoneentaulu kuvaamaan positiivisen ammattilaiskohtaamisen osatekijöitä.
- Lisäksi hankkeessa havaittiin puutteita kansalaisten lakisääteisen oikeuden toteutumisessa saada tiedot itseään koskevista asiakirjoista.

Johtopäätökset:

Kohtaamisen taidot -hankkeessa haastateltujen nuorten elämäntarinoista ilmeni julkisten palvelujen suuri merkitys äärimmäisiin vaikeuksiin joutuneiden nuorten elämässä. Samalla kävi ilmi myös palvelutuottajien hidas reagointi perheiden ja lasten jo päiväkodissa ja alakoulussa havaittuihin ongelmiin. Palvelut näyttäytyivät sirpalemaisina, koordinoimattomina eikä kaivattuja palvelupolkuja havaittu.

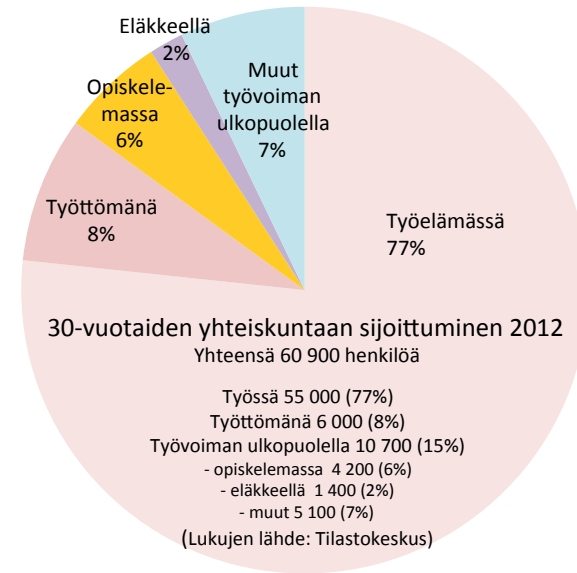
Palvelujen optimaalinen tarjonta edellyttää kodin, päivähoidon, koulun ja tukipalvelujen yhteistyön aloittamista heti ensimmäisten ongelmien ilmaannuttua eikä vasta nuoren ongelmien kriisiytyttyä itsetuhoiseksi tai väkivaltaiseksi käyttäytymiseksi ja mielenterveysongelmiksi. Vaikeuksissa olevat lapsiperheet tarvitsevat nykyistä merkittävästi systemaattisempaa ja voimaperäisempää tukea. Varhaisen ja riittävän tuen tuottama kustannusvaikuttavuus on erinomainen, mikäli sillä torjutaan selvityksessäkin havaittu nuorten aikuisten moniongelmaisuus ja erityispalvelujen runsas käyttö.

Sosiaalikehitys Oy:n toteuttaman Kohtaamisen taidot -hankkeen (1.5.2013-31.8.2014) rahoittivat Sastamalan, Tampereen ja Hämeenlinnan kaupungit sekä ESR-rahoituksen osalta Pirkanmaan ELY-keskus. Hankkeen raportit on saatavissa Koordinaatti.fi -sivustolta sekä Sosiaalikehitys Oy:n kotisivuilta osoitteesta www.sosiaalikehitys.com.

Asiasanat: nuorten itsemurha, väkivalta, kohtaaminen, elämänkulkukaavio

1. JOHDANTO

Suomessa on miljoona 15-29 -vuotiasta nuorta, josta suurin osa voi kaikin puolin hyvin. Peruskoulun päättäneistä joka toinen jatkaa suoraan lukiossa ja ammatilliseen oppilaitokseen hakeutuu noin 40 prosenttia ikäluokasta. Nuoruuden lopulla, 30-35 vuoden iässä lähes joka toinen tämän päivän nuorista on avioliitossa ja niihin vuosiin saakka jatkunut naimattomien enemmisyys vaihtuu naimisissa olevien enemmyydeksi. Avioitumisen myötä suurin osa heistä myös perustaa perheen. Vuonna 2012 77 prosenttia 30-vuotiaista oli mukana työelämässä, 8 prosenttia työttömänä, kuusi prosenttia opiskelemassa ja 9 prosenttia oli muista syistä työvoiman ulkopuolella.

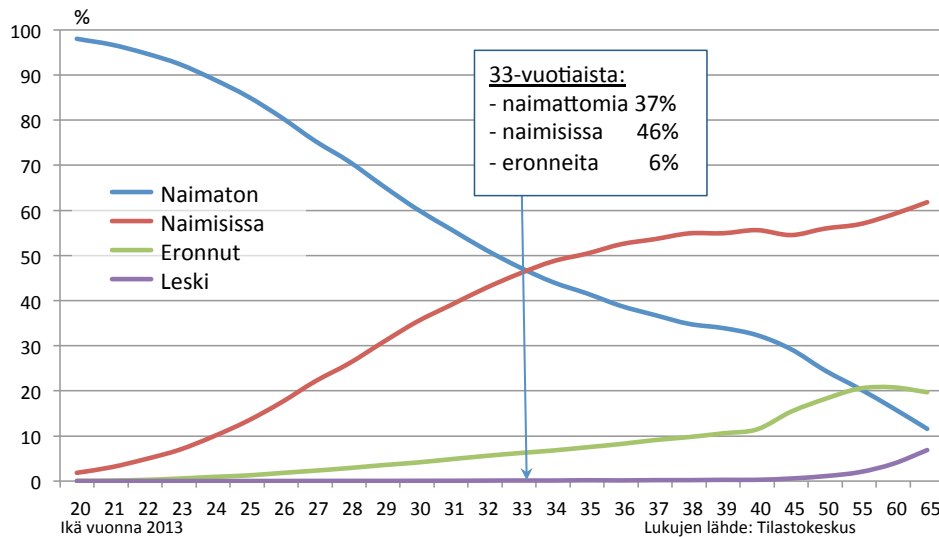

Kuvio 2. 30-vuotiaat pääasiallisen toiminnan mukaan Vuonna 2012.

Kaikkien nuorten osalta elämä ei kuitenkaan suju parhaalla mahdollisella tavalla. Tilastot kertovat, että noin 14 prosentilla nuorista koulutus jää pelkkään peruskouluun. Näistä nuorista 40 prosenttia on 30 vuoden iässä työn ja opiskelun ulkopuolella, kun vastaava osuus tutkintoja suorittaneilla on 13 prosenttia. Kyse ei ole pelkästään työn saannin vaikeuksista, vaan ylipäättään ongelmien kasautumisesta.

Pelkän peruskoulun suorittaneilla nuorilla on tutkintoja suorittaneisiin verrattuna 3,5 -kertainen riski ajautua väkivallan käyttöön. Heidän työhön osallistumisensa ja tulonsa ovat muuta väestöä alhaisemmat, he sairastavat muita enemmän ja heidän odotettavissa oleva elinikensä on muita lyhyempi.

Kohtaamisen taidot -hankkeessa on kuunneltu nuoria, jotka ovat tehneet väkivaltaa itselleen tai muille. Nuoria kuulemalla tutustuttiin nuorten elämään lapsuudesta nykypäivään heidän itsensä kertomana. Samalla kirjattiin tiedot heidän elämänsä käännekohtista sekä käyttämistään palveluista ja hankittiin niihin liittyvät asiakirjat. Lisäksi haastateltiin ne nuorten nimeämät työntekijät, joiden kohtaamisen nuori oli kokenut erityisen positiiviseksi sekä koottiin kaikki nuorten palvelujen käyttöä koskeva asiakirja-aineisto. Tällä tavoin oli mahdollista luoda kuvaa siitä, millä tavoin vaikeuk-

Kuvio 1. Siviilisäädyn muutokset iän mukaan vuonna 2013.

siin joutuneen nuoren elämänvaiheet ja tuen tarve sekä nuorten tukemiseksi tarkoitetut palvelut kohtaavat. Koska nuorten elämäntarinoita ei ole mahdollista julkaista sellaisenaan, tutkijat kokosivat kymmenestä kertomuksesta kaksi yhdistelmätarinaa. Ne koostuvat autenttisista ja haastatteluissa esiin tulleista asioista sekä tiivistävät kymmenen nuoren elämäntarinat kahdeksi, Susannan ja Villen kertomukseksi.

Nuorten haastattelemiseksi tutkijat Jukka Ohtonen ja Maija Säkjäjärvi laativat graafisen menettelyn, jossa haastattelijat ja haastateltava visualisoivat ja arvottavat nuoren elämäntarinan keskeiset vaiheet ja kohtaamiset. Myöhemmin kävi ilmi, että menettely oli lähes identtinen Life History Calendar -nimellä tunnetun menetelmän kanssa. Hankkeessa tehdyn riippumattoman kehittämistyön vuoksi raportissa esiteltävä menetelmä on sitä tarvitsevien vapaasti käytettävissä.

Tutkija Maija Säkjäjärvi ja projektipäällikkö (1.5.2013-9.5.2014) Mari Kaltemaa-Uurtamo haastattelivat kymmenen nuorta, jotka asuivat haastatteluhetkellä Sastamalassa, Hämeenlinnassa tai Tampereella. Professorit Lea Pulkkinen (emer.) ja Riittakerttu Kaltiala-Heino toivat psykologina ja psykiatrina asiantuntemuksensa nuorten kertomusten ja elämäntarinan tulkintaan ja johtopäätösten tekoon. Kasvatustieteen tohtori Tia Isokorpi puolestaan paneutui kohtaamisen problematiikkaan. Tampereen yliopiston tutkija Anu Kauppi laati analyysin asiakas- ja potilastietojen kirjaamiskäytännöistä ja tietojen saatavuudesta etenkin ammattilaisten keskinäisessä vuorovaikutuksessa. Tutkija Jukka Ohtonen laati tilasto- ja tutkimuskatsauksen itsemurhista ja väkivallasta sekä niihin läheisesti liittyvistä tekijöistä. Hankkeesta on julkaistu käsillä olevan raportin lisäksi myös seuraavat osaraportit:

- Anu Kauppi: Selvitys nuoria koskevista kirjaamiskäytännöistä julkisissa palveluissa
- Jukka Ohtonen: Émile Durkheim oppaana tämän päivän itsemurhatutkimukseen ja tilastoihin sekä katsaus nuorten väkivaltaan ja sen esiintymiseen
- Tia Isokorpi: Kohtaamisen taidot – ihminen ihmiselle, kiireettömästi ja ammatillisesti. Näkökulmia nuorten kanssa toimivien työntekijöiden osaamis- ja koulutustarpeisiin.

Kohtaamisen taidot -hankkeen keskeisin tavoite on tukea väkivaltaisesti ja itsetuhoisesti käyttäytyvien nuorten kanssa työskenteleviä ammattilaisia heidän vaativassa tehtävässään suurissa vaikeuksissa olevien nuorten auttamiseksi. Hankkeen kuluksa järjestettiin työpajoja, koulutusseminaari sekä tehtiin koulutustarvekysely, joiden

pohjalta laadittiin yhteistyössä Tampereen ammattikorkeakoulun kanssa syksyllä 2014 käynnistyvä täydennyskoulutusohjelma.

Itsemurhien ja muiden yhteiskunnassa ilmenevien ilmiöiden vuorovaikutusta ja yhteisvaihtelua tarkasteltaessa joudutaan tekemisiin itsemurhien esiintyvyyden peruskysymyksen kanssa, joka on askarruttanut alan tutkijoita jo yli sadan vuoden ajan. Onko itsemurhien esiintyvyys ja siinä ilmenevä vaihtelu ymmärrettävä yksilöllisenä ja individualistisena, vai yhteiskunnallisena, yhteiskunnan rakenneominaisuuksilla selittyvänä asiana, vai onko nämä molemmat lähestymistavat otettava mukaan pyrittäessä ymmärtämään itsemurhien esiintyvyyttä ja etenkin itsemurhien ehkäisyä. Näihin kysymyksiin sekä nuorten väkivallan ilmenemiseen hankkeen asiantuntijat antavat vastauksia ja ajattelun apuvälineitä.

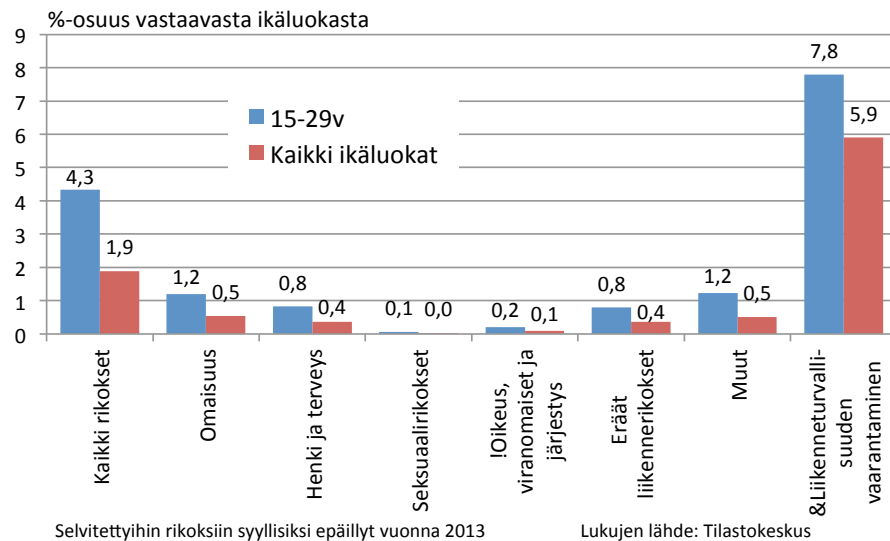
Sosiaalikehitys Oy:n toteuttaman Kohtaamisen taidot -hankkeen (1.5.2013–31.8.2014) ohjausryhmän muodostivat seuraavat alan ammattilaiset: rehtori Jari Andersson ohjausryhmän puheenjohtajana (Sastamalan kaupunki), varapuheenjohtajana projektipäällikkö Mia Lumio (Tampereen kaupunki), tilaajapäällikkö Jari Pekuri (Hämeenlinnan kaupunki), tilaajaohjaaja Markku Rimpelä (Hämeenlinnan kaupunki), psykologi Heikki Takkunen (Riihimäen vankila), nettipoliisi Anna-Kaisa Heinämäki (Pirkanmaan poliisi), kasvatusjohtaja Pekka Kares (Sastamalan kaupunki), projektipäällikkö Jari Ikola (Tampereen kaupunki) sekä vastaava ohjaaja Tarja Laukkonen (Tampereen kaupunki). Hankkeen rahoittivat Sastamalan, Hämeenlinnan ja Tampereen kaupungit sekä ESR-rahoituksen osalta Pirkanmaan ELY-keskus. Hankkeen valvojana toimi Eu-koordinaattori Tuula Isosuo (Pirkanmaan ELY-keskus).

Hankehenkilöstö esittää parhaat ja vilpittömät kiitoksensa aktiivisesti toimineelle ohjausryhmälle sekä hankkeen asiantuntijoille. Erityisesti kiitämme hankkeeseen osallistuneita nuoria, jotka omalla avoimuudellaan ja rohkeudellaan tekivät työn mahdolliseksi.

2. NUORTEN ITSEMURHA JA VÄKIVALTA SUOMALAISSA YHTEISKUNNASSA

Projektipäällikkö Jukka Ohtonen, Sosiaalikehitys Oy

Väkivaltaisesti ja itsetuhoisesti käyttäytyvien nuorten osuus on pieni koko miljoonai- sessa nuorisoiäluokassa. Tilastokeskuksen kokoamien tietojen mukaan selvitettyihin väkivaltarikoksiin epäiltyjen ja käytännössä siis rikoksen tekijäksi todettujen osuus oli vuonna 2013 alle prosentti (0,8%) ja 8 200 henkilöä kaikista 15-29 -vuotiaista nuoris- ta. Kaikki rikokset yhteen laskien nuorista 4,3 prosenttia ja noin 34 000 henkilöä tuli vuonna 2013 epäilyksi rikoksen tekijäksi. Liikennetrikkomukset, joita teki 77 500 nuor- ta, noin 8 prosenttia ikäluokasta, eivät sisälly rikoslukuihin, mutta ovat mukana seu- raavassa kuviossa.

Kuvio 3. Selvitettyihin rikoksiin syyllisiksi epäiltyjen nuorten henkilöiden prosent- tiosuus vastaavasta ikäluokasta rikostyyppin mukaan vuonna 2013.

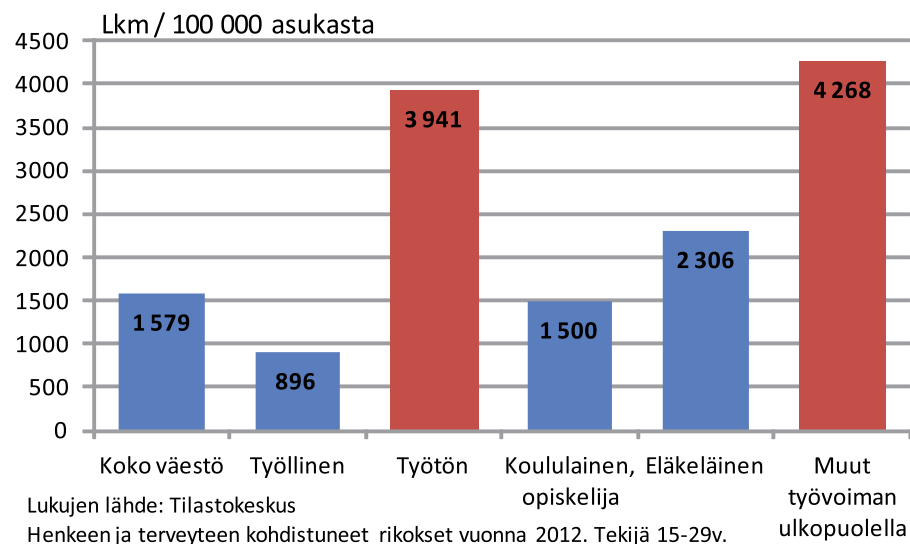
Nuorten osuus rikosten ilmaantuvuudessa kertovat sen, että nuoruus on aktiivisin elämänvaihe myös rikollisiin tekoihin ryhtymisessä. Korkeimmillaan rikosten tekemi- nen on 15-24 -vuotiaana, jolloin 5% ikäluokasta syyllistyy rikoksiin. Iän myötä rikolli- nen käyttäytyminen vähenee ja rikokset muuttavat luonnettaan niin, että väkivalta jää syrjään ja muut teot korostuvat.

Väkivaltarikoksia tekevät heikossa sosiaalisessa asemassa olevat nuoret

Tilastokeskus kerää rikollisuutta koskevia tietoja kahdella tavalla. Toisessa lähtökoh- tana on henkilö, toisessa taas rikollinen teko, joita voi kasautua useampia samalle henkilölle. Seuraavat sosiaalista asemaa kuvaavat tiedot perustuvat tehtyihin rikoksiin, joita siis on runsaammin kuin niitä tehneitä henkilöitä.

Kuviosta on nähtävissä henkeen ja terveyteen kohdistuvan rikollisuuden ilmenemi- nen eri sosiaalisessa asemassa olevien henkilöiden keskuudessa vuonna 2012. Koska 15-29 -vuotiaiden väestöosuus on noin miljoona henkilöä, luvut kertovat suoraan myös rikoksen esiintyvyyden (ei siis henkilöiden) suhteellisen osuuden kyseisessä väestöryhmässä.

Koko nuorten ikäluokkaan suhteutettuna henkeen ja terveyteen kohdistuvia rikok- sia tehdään keskimäärin 1,6 jokaista sataa nuorta kohti. Työllisten joukossa vastaava osuus on 0,9. Eniten rikollisuutta esiintyy työttömien sekä koululaisia ja opiskelijoita lukuun ottamatta työvoiman ulkopuolella olevien keskuudessa. Rikollisuuden esiin- tymislukujen perusteella näyttää ilmeiseltä, että työssäkäynti suoja parhaiten nuoria joutumasta väkivaltarikosten tekijäksi.

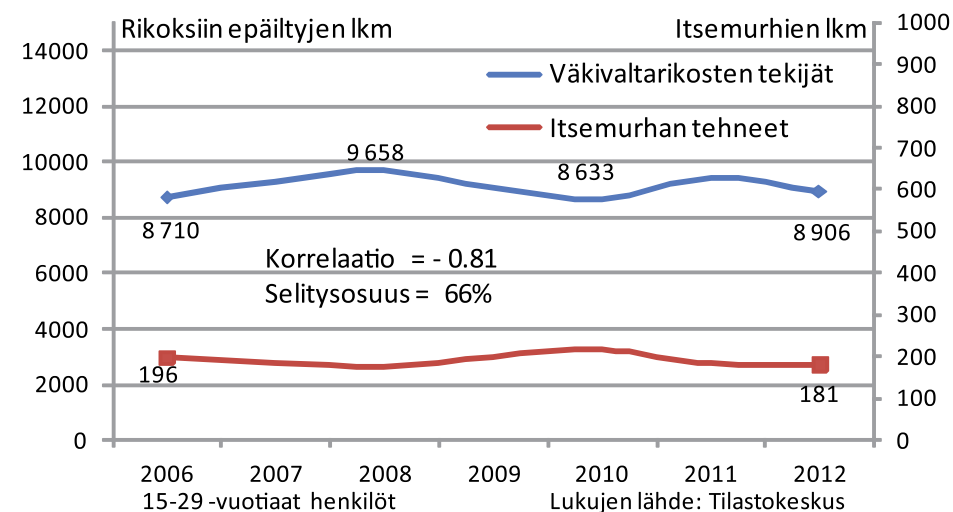
Kuvio 4. 15-29 -vuotiaiden tekemät henkeen ja terveyteen kohdistuneet rikokset tekijän sosiaalisen aseman mukaan ja 100 000 ryhmään kuuluvaa henkilöä kohti vuonna 2012.

Nuoret tekevät 4-6 kertaa enemmän itsemurhia, kuin henkirikoksia

Suomi on korkean itsemurhaesiintyvyyden maa. OECD -maiden joukossa Suomessa tehdään neljänneksi eniten itsemurhia Korean, Unkarin ja Japanin jälkeen. Itsemurhien asema korostuu nuorten yleisimpänä kuolinsyynä.

Nuorten itsemurhat sekä nuorten tekemät henkeen terveyteen kohdistuneet rikokset ovat ilmeisesti kuin kolikon kaksi puolta. Niiden esiintyvyyden vaihtelu on siinä määrin käänteisessä suhteessa toisiinsa, että niiden välinen korrelaatio on voimakkaan negatiivinen (-0.81). Vuosittaiset erot ovat kuitenkin niin vähäiset, että kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä ei nyt käytettävissä olevien tietojen perusteella ole syytä tehdä. Vaihtelun vastakkaisuuden systemaattisuus antaa kuitenkin viitteitä siihen suuntaan, että itseen (Itsemurha) ja toiseen (väkivalta) kohdistuvassa aggressiossa olisi kyse ainakin jossakin määrin eri asiasta¹. Toisaalta esimerkiksi toisiin kohdistuvat kouluampumiset pääosin päättyvät myös ampujan kuolemaan joko

itsemurhana, tai poliisin puuttumisena tekoon, jolloin väkivalta suuntautuu sekä toisia että itseä kohtaan. Toisaalta taas erillisyyden puolesta puhuu se, että Itsemurhat tai väkivaltatutkimusten yhteydessä ei mainita toisiin ja itseen kohdistuvan väkivallan yhteen käymistä eikä väkivaltainen käyttäytyminen esiinny itsemurhien riskitekijänä².

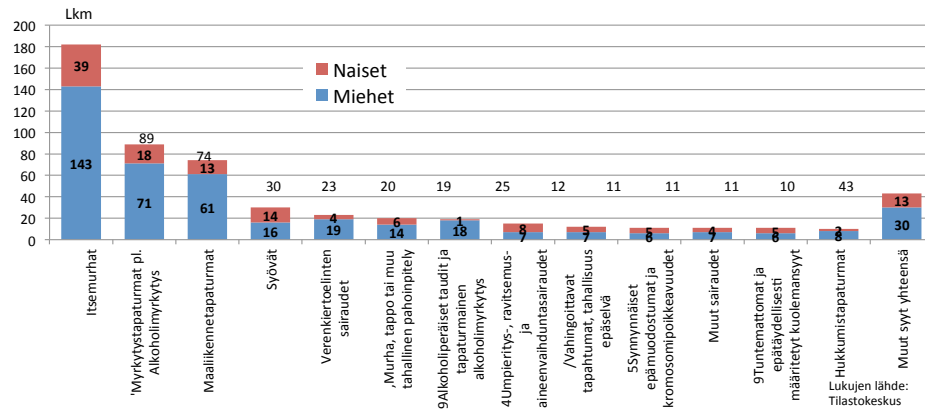

Kuvio 5. Selvitettyihin väkivaltarikoksiin epäillyt 15-29 -vuotiaat henkilöt sekä saman ikäisten itsemurhat vuosina 2006-2012.

¹ Esimerkiksi antisosiaalisen persoonallisuushäiriöstä kärsivien väkivaltaiseen käyttäytymiseen liittyvät ja koholla olevat kuolemat johtuvat pikemminkin esim. alkoholimyrkytyksistä kuin itsemurhista. Ks. Tikkanen R. (2009): Predictors of violent reconviotions and mortality among impulsive alcoholic violent offenders: A prospective study. Helsinki University Printing House. Helsinki. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/22764/predicto.pdf?sequence=1>

² Ks. esim. Kumpula H, Lounamaa A, Paavola M, Lunetta P, Impinen A. (toim.): Nuorten miesten tapaturmat ja väkivalta. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006:71. Helsinki.

Miesten ja naisten lukumääräinen suhde on pysynyt varsin vakaana tarkastelussa olevan kahdeksan vuoden ajan. Miehet tekevät 81-84 prosenttia kaikista henkeen ja terveyteen kohdistuneista rikoksista. Nuorten osalta tilanne on sama. Myös 15-29-vuotiaiden nuorten väkivaltarikoksista 79-83 prosenttia on miesten tekemiä.

Kuvio 6. Nuorten (15-29 -vuotiaat) yleisimmät kuolinsyyt sukupuolen mukaan vuonna 2011.

Nuorten itsemurhien esiintyvyys on samaa suuruusluokkaa kuin koko kuin koko tautikuolleisuus yhteensä ja selvästi liikennekuolemia yleisempää. Sukupuolen mukaan nuorten itsemurhat ovat viime vuosina jakautuvat siten, että miehet tekevät 75-80 prosenttia kaikista nuorten itsemurhista. Voiko itsemurhia torjua?

Voiko itsemurhia torjua?

Itsemurhien esiintymisen vähentämisen lähtökohta on itse ilmiön ja siihen vaikuttavien tekijöiden ymmärtäminen. Itsemurhakysymyksen yhteydessä se on erityisen haastava tehtävä. Tämä ilmenee jo itsemurhien esiintyvyyden historiasta. Tilastokeskus julkaisee itsemurhien lukumäärätietoja vuodesta 1921 alkaen. Näiden tietojen

perusteella voidaan laskea esimerkiksi eri ikäryhmien itsemurhien esiintyvyys eri aikakausina sekä erikseen miehille ja naisille. Tällä tavoin tarkastellen voidaan havaita, että 30-vuotta täyttäneet miehet tekivät vuonna 2012 juuri saman verran itsemurhia (31 itsemurhaa 100 000 henkilöä kohti) kuin vuonna 1921. Nuorten itsemurhien suhteellinen määrä oli pitkään jatkuneesta alenemisesta huolimatta vuonna 2012 korkeampi kuin vuonna 1921. Jo näiden tietojen perusteella voidaan kysyä, onko kaikki itsemurhien vähentämiseksi tehty työ ollut turhaa ja kaikki tehtävään käytetyt voimavarat hukkaan heitettyjä?

Pyrittäessä itsemurhien alentamiseen keskeisin selvitettävä asia on itse ilmiön tunteminen. Mistä itsemurhien esiintyvyydessä ja siinä ilmenevässä vaihtelussa on kyse. Kysymykseen on Suomessakin haettu vastausta vuodesta 1832, jolloin julkaistiin ensimmäinen asiaa koskeva kirjoitus³ ja alan sosiologinen klassikko, Émile Durkheimin *Itsemurha*, julkaistiin Pariisissa vuonna 1897. Vaikka asia on kiinnostanut tutkijoita yli 150 vuotta, edellä kerrotut itsemurhaluvut ovat vaikuttavuuden kannalta tyyliä luettavaa. Näyttää ilmeiseltä, että itsemurhien esiintyvyyteen vaikuttavat ensisijaisesti muut kuin ajan myötä kehittyneet ammatilliset toimenpiteet.

Itsemurhatutkimuksissa on tunnistettavissa kaksi pääsuuntausta ja lähestymistapaa, individualistinen ja yhteiskunnallinen. Individualistisen lähestymistavan merkittävimpana kotimaisena esimerkkinä on Suomalainen itsemurha 1987 -hanke. Siinä analysoitiin kaikki vuoden kuluessa tehdyt itsemurhat, haettiin itsemurhan tehneistä tekojen johtaneita riskitekijöitä sekä määriteltiin itsemurhien ehkäisytoimia. Toinen näkökulma asiaan on sosiologinen ja yhteiskunnallinen, josta paras esimerkki on em. Durkheimin tutkimus. Siinä Durkheim analysoi itsemurhien esiintyvyyteen liittyviä yhteiskunnallisia rakennetekijöitä ja esittää kolme yhteiskunnallisten olosuhteiden määrittämää itsemurhan päätyyppiä, jotka ovat egoistinen, altruistinen ja anominen.

Vaikka Durkheim kirjoitti teoksensa 117 vuotta sitten, se on teoreettisuutensa ja käsitteellisyytensä vuoksi edelleen ajankohtainen. Kaikki Durkheimin määrittelemät itsemurhatyypit ovat tunnistettavissa myös tämän päivän yhteiskunnissa. Samoin näyttää ilmeiseltä, että Durkheimin esiin ottamat itsemurhien ilmaantuvuutta selittävät tekijät ovat selitysvoimaisia edelleen.

³ Vaitinen M. (toim.) (1990): Suomalaisen itsemurhakirjallisuuden bibliografia 1832-1989. Kellokosken sairaala. Gummerus kirjapaino Oy. Jyväskylä.

3. KYMMENEN TARINAA KOHTAAMISESTA

Selvitys väkivaltaisesti ja itsetuhoisesti käyttäytyvien nuorten elämäkuluista ja palvelujen käytöstä

Tutkija Maija Säkjärvi, Sosiaalikehitys Oy

3.1. Selvitystyön tavoite ja toteutus

3.1.1. Selvitystyön tavoite

Tutkimusten mukaan valtaosa suomalaisista lapsista ja nuorista voi hyvin. Kohtaamisen taidot -hankkeen selvitystyö kohdentuu siihen pieneen osaan nuorista, joilla negatiivinen kehitys on käynnistynyt jo varhaislapsuudesta lähtien ja on johtanut toistuvaan väkivaltaiseen tai itsetuhoiseen käyttäytymiseen ja niiden myötä erityispalvelujen käyttöön asti.

Selvitystyössä tuotettiin kymmenen nuoren tapauskuvaukset tarkoituksena kuvata itsetuhoisesti ja väkivaltaisesti käyttäytyvien nuorten elämäkuluja ja palvelujen käyttöä. Selvitystyössä oli alun perin tarkoitus koota kymmenen nuoren palvelupolut Tampereelta, Sastamalasta ja Hämeenlinnasta. Varsin pian selvitystyön käynnistyttyä havaittiin, että mitään ns. palvelupolkuja ei ole olemassa, ainakaan siinä mielessä, että nuorten palvelujen käyttö johtaisi suunnitelmallisesti tapahtumiin yli sektorirajojen. Sen sijaan palvelujärjestelmä näyttäytyi hyvinkin pirstaleisena. Selvitystyön kuluessa käsitys palvelupolkujen ja suunniteltujen palvelukokonaisuuksien puuttumisesta vain vahvistui.

Nämä kymmenen tapausta eivät ole tieteellinen otos itsetuhoisesti ja väkivaltaisesti käyttäytyvistä nuorista. Tapauskuvaukset eivät myöskään edusta puhtaasti minkään tietyn yksittäisen kunnan tilannetta, koska useimmat nuorista ovat asuneet elämänsä aikana useilla eri paikkakunnilla. Vaikka kymmenen laadullisin menetelmin kootun tapauksen pohjalta ei voida vetää määrällisesti yleistettäviä johtopäätöksiä, niiden avulla on kuitenkin mahdollista lisätä ymmärrystä vaikeissa ongelmissa olevien nuorten

elämästä ja nostaa tärkeitä havaintoja myös palvelujen kehittämisen kannalta. Tässä tarkoituksessa todellisia nuorten tapauskuvauksia hyödynnettiin nuorten luvalla hankekuntien nuorten kanssa toimiville työntekijöille suunnatuissa työpajoissa.

Selvitystyön nuoret ovat kaikki täysi-ikäisiä ja palvelujen käytöstä on voinut kulua aikaa enimmillään jo lähes kolmekymmentä vuotta. Aineistoa lähdettiin kokoamaan oletuksella, että asiat ja palvelut ovat nykyisin jo paremmassa kunnossa. Aineisto ei kuitenkaan kaikilta osin tukenut tätä olettamusta. Palveluita voi nykyisin olla paljon enemmän kuin selvitystyön nuorten lapsuudessa, mutta kuten eräs haastattelemamme pitkän työkokemuksen omaava lasten ja nuorten terapeutti totesi, niin tilanne voi nykyään olla jopa huonompi johtuen muun muassa siitä, että työntekijöiden vaihtuvuus on nykyisin suurta. Nuori asiakkaana joutuu valitettavan usein kertomaan tilanteensa alusta lähtien aina uudelle työntekijälle.

Kymmenen nuoren tapauskuvauksen pohjalta on laadittu kaksi tässä raportissa esiteltävää yhdistelmätarinaa: Susanna esimerkkinä itsetuhoisesti käyttäytyvästä nuoresta ja Ville esimerkkinä väkivaltaisesti käyttäytyvästä nuoresta. Yhdistelmätarinoiden sisällöt ovat siinä määrin samankaltaiset todellisten tarinoiden kanssa, etteivät ne eroa elämänkulun, riskitekijöiden ja oirekäyttämisen eikä palvelujen käytön suhteen todellisista tarinoista. Yhdistelmätarinat toimivat myös esimerkkinä aineistonkeruussa käytetystä menetelmästä, jota on mahdollista soveltaa ja hyödyntää asiakastyössä.

Seuraavassa kuvataan selvitystyön aineistot, toteutus ja selvitystyötä varten laadittu ja aineistonkeruussa nuorten tarinoiden kokoamisessa toteutettu menetelmä. Lisäksi esitellään tiivis kooste kaikista kymmenestä nuorten tarinasta sekä esitellään yhdistelmätarinat. Nuorisopsykiatrian professori Riittakerttu Kaltiala-Heinolla ja emeritusprofessori Lea Pulkkisella on ollut käytettävissään selvitystyön nuorten tarinat ja selvitystyön aineiston koosteet, joiden pohjalta he luvussa neljä oman asiantuntemuksensa valossa nostavat esiin aineistosta nousevia keskeisiä ilmiöitä ja havaintoja.

3.1.2. Selvitystyön aineistot

Itsetuhoisten ja väkivaltaisten nuorten tapauskuvausten laatimisessa aineistona oli:

- kymmenen nuoren haastattelut
- nuorten nimeämien 25 työntekijän haastattelut
- kahden nuoren vanhemman haastattelut
- nuorten palvelujen käyttöä koskeva asiakirja-aineisto

Kaikki haastatellut nuoret olivat täysi-ikäisiä nuoria, joilla oli taustalla toistuvaa itsetuhoista tai väkivaltaista käyttäytymistä siten, että väkivaltaisilla nuorilla oli lukuisia väkivaltatuomioita ja itsetuhoisilla nuorilla useita itsemurhayrityksiä. Oman elämän tarinan muisteleminen voi nostaa monia kipeitäkin muistoja lapsuudesta ja nuoruudesta. Tämän vuoksi haluttiin, että selvitystyöhön osallistuvat sellaiset, kuitenkin selvitystyön kriteerit täyttävät nuoret, joilla on voimavaroja oman elämän läpikäymiseen tutkijoiden kanssa. Useat nuoret olivat jo käyneet menneisyyttään läpi pitkäkestoisessa terapiassa, ja heillä oli tästä johtuen parhaimmat lähtökohdat oman elämän tarinansa kertomiseen. Yhden vankilassa haastatellun nuoren osalta prosessi jäi kesken, koska hän koki haastatteluun osallistumisen pian vapautumisen kynnyksellä liian raskaaksi. Tämän nuoren tilalle etsittiin toinen haastateltava. Haastateltuja nuoria ei haluttu jättää selvitystyön jälkeen yksin, vaan jokaisen nuoren osalta varmistettiin, että tällä on ainakin halutessaan mahdollisuus jatkaa keskustelua tutun työntekijän kanssa.

Nuoret valikoituivat haastateltaviksi syksyllä 2013 Tampereelta, Sastamalasta ja Hämeenlinnasta. Nuorista kuusi löytyi etsivän nuorisotyön, kaksi lastensuojelun jälkihuollon, yksi kunnan nuorisotyön sekä yksi Rikosseuraamusviraston kautta. Työntekijät motivoivat nuoria osallistumaan haastateltaviksi siten, että nuorilla on mahdollisuus päästä vaikuttamaan palveluihin ja jotta muilla nuorilla olisivat asiat tulevaisuudessa paremmin kuin heillä itsellään on ollut. Nuoret kokivatkin selvitystyöhön osallistumisen selkeästi itselleen tärkeäksi asiaksi. Yksi nuori totesi olleensa yhteiskunnalle kuluerä yli kaksikymmentä vuotta ja koki selvitystyöhön osallistumalla antavansa nyt oman panoksensa yhteiskunnan hyödyksi. Työntekijät tuntevat asiakkaansa hyvin, joten he osasivat suositella selvitystyöhön osallistumista sellaisille nuorille, joiden arvioivat siihen kykenevän ja myös suostuvan. Tiedossa ei ole moniko nuori oli kieltäytynyt osallistumasta selvitystyöhön eli kuinka monen nuoren kanssa

kuntien työntekijät olivat käyneet alustavaa keskustelua.

Haastatelluista nuorista puolet oli tyttöjä ja puolet poikia. Lähtään nuorimmat olivat 18-vuotiaita ja vanhin oli noin 30-vuotias. Nuorista viidellä oli taustalla itsetuhoista käyttäytymistä ja seitsemällä toistuvaa väkivaltaista käyttäytymistä. Kahdella itsetuhoisella nuorella oli siten myös väkivaltaista käyttäytymistä.

Nuoret haastateltiin heidän toiveensa mukaisesti joko heidän kotonaan, nuorisotiloilla tai tutkijoiden työpaikalla. Työntekijähaastattelut toteutettiin pääasiassa työntekijöiden omilla työpaikoilla. Toinen vanhempi haastateltiin henkilökohtaisesti paikan päällä ja toinen puhelimitse. Tietoa hankittiin myös kokoamalla kaikki nuoria koskeva asiakirja-aineisto, jonka hankkimista ja sisältöä kuvataan luvussa 3.1.4.

3.1.3. Haastatteluiden toteutus

Nuorten haastattelut

Nuorten haastatteluissa oli tarkoituksena käydä läpi nuoren elämäntulkua varhaislapsuudesta haastatteluhetkeen. Aineistosta johtopäätöksiä tehtäessä on otettava huomioon ja tiedostettava se, että nuori ei voi itse muistaa varhaislapsuuden tapahtumista kovin paljoa. Nuorten traumahistoriasta johtuen nuoret ovat voineet aktiivisesti unohtaa tiettyjä tapahtumia ja ajanjaksoja elämästään. Osa lapsuuden ja varhaisnuoruuden tapahtumista välittyikin nuoren tunnekokemuksina tai pelkästään läheisten ihmisten kertomana.

Nuorten kanssa käytiin läpi heidän elämäntulkunsa ja palvelujen käyttönsä aikajanan avulla. Nuoret kuvasivat aikajanan avulla perhesuhteitaan, muita sosiaalisia suhteitaan, asumistaan, koulunkäyntiä ja opiskelua, työkokemustaan, vapaa-ajan käyttöönsä sekä elämänsä merkityksellisiä myönteisiä ja kielteisiä käännekohtia. Nuoret kuvasivat myös perus- ja erityispalvelujen käyttöönsä koko elämänsä ajalta. (ks. haastattelussa käytetty visualisointi liite 1)

Nuoret arvioivat työntekijäkohtaamisia (ammatillisia kohtaamisia) eri palveluisa sekä palvelujen merkitystä omien asioiden hoitamisessa. Nuoret arvioivat käyttämiään palveluita asteikolla miinus kymmenestä plus kymmeneen sen mukaan, miten paljon nuori itse arvioi niiden auttaneen tai hankaloittaneen omien asioiden hoitamisessa (liite 2). Haastattelurunko, jossa kuvataan tarkemmin haastatteluiden toteutusta, esitetään raportin liitteenä 3.

Nuorten nimeämien työntekijöiden haastattelut

Nuoret nimesivät lisäksi elämänsä varrelta 2-5 itselleen positiivisesti merkityksellistä työntekijää, joita myös nuoren luvalla haastateltiin. Työntekijöiden haastatteluita tehtiin yhteensä 25. Työntekijöistä seitsemän oli sosiaalityöstä (lastensuojelu, lastensuojelun jälkihuolto, aikuissosiaalityö), seitsemän nuorisotyöstä (etsivä nuorisotyö, nuorisotyö), neljä opetustoimen alalta (alakoulun, yläkoulun ja toisen asteen opettajia), kolme mielenterveyspalveluista, kolme päihdetyön palveluista sekä yksi poliisista. Nuorten nimeämistä ammattiauttajista naisia oli 17 ja miehiä 7. Kuntien työntekijöiden lisäksi nuorten nimeämässä ammattilaisissa oli järjestöjen, yksityisten palvelutuottajien ja valtiosektorin työntekijöitä.

Haastatteluissa työntekijät kuvasivat työskentelyään kyseisen nuoren kanssa sekä kertoivat näkemyksiään ylipäätään hyvästä kohtaamisesta sekä osaamis- ja koulutustarpeistaan väkivaltaisesti ja itsetuhoisesti käyttäytyvien nuorten kohtaamisessa. Työntekijähaastattelujen aineistoa hyödynnettiin nuorten elämäntilanteiden kuvausten tarkentamisessa sekä hankkeessa tuotetun täydennyskoulutus suunnitelman laatimisessa. KT Tia Isokorpella on ollut käytettävissään selvitystyön kaikki kohtaukset koskeva aineisto. Tia Isokorpi esittelee kohtaukset koskevan aineiston analyysin keskeisimmät tulokset tämän raportin luvussa viisi.

Vanhempien haastattelut

Nuorten toiveiden mukaan haastateltiin myös vanhempia, jolloin saatiin tarkempaa tietoa niistä varhaislapsuuden tapahtumista, joita nuori itse ei voi muistaa. Haastattelut vanhemmat kokivat tärkeäksi, että myös heitä kuunneltiin ja että heillä oli mahdollisuus kertoa oma näkemyksensä oman lapsensa tilanteesta ja kokemuksista perheen saamasta tuesta.

”Olen odottanut yli 20 vuotta, että joku kysyy mitä meidän perheelle kuuluu!”
(selvitystyöhön haastatellun nuoren vanhempi)

Suurin osa nuorista ei kuitenkaan halunnut, että heidän vanhempiaan haastatellaan. Nuorista osa arvioi suoraan, ettei vanhemmilla olisi tähän omasta elämäntilanteestaan johtuen kykyä saati halukkuutta.

Myös useat nuoret toivat esille, että tämä oli ensimmäinen kerta kun he kertovat

omasta elämästään näin laajasti kenellekään. Tämä voi johtua osin siitä, että tutkijoille voi olla helpompi kertoa asioistaan kuin ammattiauttajille tai jopa vanhemmille. Tähän nuorten kokemukseen saattaa vaikuttaa myös selvitystyössä käytetty menetelmä, jonka avulla oli selkeä käydä systemaattisesti omaa elämää läpi. Saattaa myös olla, ettei näiltä nuorilta ollut kukaan ihmisen aiemmin pysähtynyt kysymään ja ennen kaikkea kuuntelemaan mitä heille todella kuuluu.

”Tämä on ensimmäinen kerta, kun kerron elämästäni näin laajasti kenellekään.”
(selvitystyössä haastateltu nuori)

3.1.4. Havainnot asiakirja-aineiston kokoamisesta

Osana Kohtaamisen taidot -selvitystyötä nuoret hakivat tutkijan avustuksella itseään koskevat asiakirjat ja rekisterimerkinnät kaikista käyttämistään palveluista syntymästään lähtien kaikilta asuinpaikkakunniltaan sekä antoivat kirjallisen lupansa tutkijoiden analysoida näitä itseään koskevia asiakirjamerkintöjä. Tavoitteena oli koota nuorten toteutuneesta palvelujen käytöstä mahdollisimman kattava asiakirja-aineisto, kuten asiakaskertomuksia, päätöksiä ja suunnitelmia. Näitä asiakirjoihin tallentuneita tietoja ja tulkintoja kohtaamisista eri ammattilaisten kanssa hyödynnettiin pääasiassa nuorten tapauskuvauksia täydennettäessä. Asiakirjoista etsittiin tietoa asiakkuuksista ja niiden siirtymisistä eri viranomaisten välillä, huolen kuvauksia ja niiden siirtymistä eteenpäin sekä tarkasteltiin nuorten kuvaamien elämän käännekohtien näkymistä asiakirjoissa ja niistä mahdollisesti seuranneita toimenpiteitä. Seuraavassa kuvataan kokemuksia asiakirja-aineiston hakuun liittyvästä prosessista yleisemmin. Yksityiskohtaisemmin asiakirjatietojen kirjaamiseen, kirjaamisen ohjeistukseen ja arkistointisääntöihin liittyvistä asioista on Anu Kaupin raportissa.

Oikeus tarkastaa itseä koskevat asiakirjamerkinnät perustuu lakiin. Selvitystyössä toteutettu asiakirjahaku toimi myös pilottina sille, miten lakisääteinen oikeus tarkastaa itseään koskevat asiakirja- ja rekisteritiedot henkilörekistereistä käytännössä toimii.

Henkilötietolaki 22.4.1999/523

Tarkastusoikeus

26 § Jokaisella on salassapitosäännösten estämättä oikeus tiedon etsimiseksi tarpeelliset seikat ilmoitettuaan saada tietää, mitä häntä koskevia tietoja henkilörekisteriin on talletettu tai, ettei rekisterissä ole häntä koskevia tietoja. Rekisterinpitäjän on samalla ilmoitettava rekisteröidylle rekisterin säännönmukaiset tiedonlähteet sekä, mihin rekisterin tietoja käytetään ja säännönmukaisesti luovutetaan. Silloin kun on kysymys 31 §:ssä tarkoitetusta automatisoidusta päätöksestä, rekisteröidyllä on oikeus saada tieto myös tietojen automaattiseen käsittelyyn liittyvistä toimintaperiaatteista.

Laki viranomaisen toiminnan julkisuudesta 21.5.1999/621

Asianosaisen oikeus tiedonsaantiin

11.1. § Hakijalla, valittajalla sekä muulla, jonka oikeutta, etua tai velvollisuutta asia koskee (asianosainen), on oikeus saada asiaa käsittelevältä tai käsitelleeltä viranomaiselta tietoa muunkin kuin julkisen asiakirjan sisällöstä, joka voi tai on voinut vaikuttaa asiansa käsittelyyn.

Täysi-ikäiset nuoret hakivat asiakirjansa selvitystyön käyttöön juridisesti itse. Käytännössä hankkeen työntekijät auttoivat nuoria ja selvittivät nuorten puolesta miten asiakirjat pyydetään.

Asiakirjojen hakemista varten nuorten haastatteluissa käytiin läpi kaikki nuoren käyttämät perus- ja erityispalvelut kaikissa asuinkunnissa syntymästä lähtien. Hankkeen tutkijat selvittivät nuorten puolesta palvelujen yhteystiedot kaikilta asuinpaikkakunnilta sekä tiedon siitä, miten pyynnöt kussakin tapauksessa toimitetaan. Tässä vaiheessa selvitettiin myös yleisemmin kirjauskäytäntöjä eli kirjataanko palveluissa ylipäätään yksilökohtaisia tietoja. Esimerkiksi nuorisotyössä ja etsivässä nuorisotyössä ei yksittäisistä nuorista kirjata juuri muuta tietoa kuin tilastointia varten tarvittavat ikä- ja sukupuolietiedot. Sen vuoksi asiakirjapyynnöt ei toimitettu lainkaan nuorisotyön tai etsivän nuorisotyön palveluihin, vaikka nuoret ovat näitä palveluita paljon käyttäneet.

Asiakirjapyynnöt vapaamuotoisesti tai valmiilla lomakkeilla

Osalla viranomaisista ja muilla palveluita järjestävillä organisaatioilla oli tietojen tarkistusta varten valmiit lomakkeet, mutta enimmäkseen tiedot ohjeistettiin pyytämään vapaamuotoisilla lomakkeilla. Kunnilla oli käytössä hyvinkin erilaisia käytäntöjä. Esimerkiksi eräissä suuressa kaupungissa riitti kaikkien kaupungissa käytettyjen palvelujen osalta toimitettavaksi yksi vapaamuotoinen pyyntö yhdelle viranomaiselle, kun taas toisessa pienemmässä kaupungissa tiedot ohjeistettiin pyytämään kultakin toimialalta erikseen. Joissain kunnissa eroja oli kunnan sisäisesti eri toimialoillakin eli joitain palveluja koskien oli olemassa valmiit lomakkeet kun taas toisien palvelujen osalta tiedot ohjeistettiin pyytämään vapaamuotoisesti. Koulujen osalta osassa kunnissa pyynnöt tuli osoittaa suoraan koulujen rehtoreille. Osa selvitystyön nuorten kouluista oli lakkautettu tai yhdistetty, jolloin oikean tahon löytäminen oli varsin haastavaa. Kuntien verkkosivuilla on näennäisesti hyvin paljon tietoa, mutta se on useimmiten tarjolla hyvin organisaatiolähtöisesti, jolloin oikean tahon, saati henkilön löytäminen oli tutkijallekin haastavaa. Myös kuntien ja muiden viranomaisorganisaatioiden verkkosivuilla olevia valmiita, tietojen tarkistamiseen tarkoitettuja lomakkeita oli paikoin vaikeaa löytää.

”Tilanne on meillä varsin harvinainen, joten tähän tarkoitukseen ei ole valmista lomaketta. Tällaisessa tilanteessa käytämme vapaamuotoista hakemusta, joka osoitetaan oppilaitoksen apulaisrehtorille.”

Osa valmiista lomakkeista oli tarkoitettu yksittäistä palvelua koskevan tiedon tarkistamiseen ja osassa saattoi itse valita kaikki ne palvelut, joita oli käyttänyt ja joista halusi tiedot nähtäväkseen. Raportin liitteenä on erilaisia esimerkkilomakkeita tietojen tarkistamiseen (liitteet 4-6).

Selvitystyön nuorilla on takanaan runsaasti muuttoa eri kuntien välillä sekä kuntien sisällä, joten asiakirjapyynnöt tuli yhtä nuorta kohti useita, nuoresta riippuen 13-32 erillistä asiakirjapyynnötä. Keskimäärin nuoret allekirjoittivat siten 20 eri lomaketta pyytäessään asiakirjojaan. Nuoret toimittivat syksyn 2013 aikana yhteensä 179 pyynnötä eri viranomaisille 12 kunnan ja niiden erikoissairaanhoitopiirien alueella.

Tutkija kirjoitti pyynnöt valmiiksi ja nuoret allekirjoittivat ne henkilökohtaisesti. Lopuksi tutkija postitti pyynnöt nuorten puolesta oikeille tahoille. Osaan pyynnöistä laitettiin mukaan tutkimuslupa, jolloin viranomaiset saivat tiedon siitä, että nuoren esi-

tämä pyyntö kuului osaksi selvitystyötä. Tutkimusluvan vuoksi nuorten ei tarvinnut maksaa asiakirjojen kopioinnista syntyviä kustannuksia. Olisi ollut kiinnostavaa hoitaa asiakirjapyynnot täysin irrallaan Kohtaamisen taidot -selvitystyöstä, jolloin olisi saatu realistisempi kokemus siitä miten viranomaiset asiakirjoja toimittavat. Selvitystyössä oli kuitenkin tärkeämpää varmistaa asiakirjojen saanti, joten tieto selvitystyöstä haluttiin tuoda esille asiakirjojen saamista mahdollisesti nopeuttavana ja varmistavana tekijänä.

Monille viranomaisille ja muille palveluita järjestäville organisaatioille pyyntö tarkistaa omat asiakirjansa tuli nuoren esittämän pyynnön myötä ensimmäisen kerran eteen. Viranomaiset suhtautuivat asiakirjapyyntöihin kuitenkin yhteistyöhaluisesti. Muutamista organisaatioista haluttiin vielä pyynnön saapumisen jälkeen varmistaa mitä tietoja nuori haluaa. Tällöin viranomaisia ohjeistettiin toimittamaan nuoren esittämän pyynnön mukaisesti kaikki asiakkuutta koskevat asiakirjat. Tietopyyntöä ei haluttu rajoittaa millään lailla, jotta pilotissa ei menetettäisi mitään oleellista tietoa.

Asiakirjojen saatavuudessa eroja

Asiakirjatietoja saatiin yhdeksän nuoren osalta, koska yksi selvitystyön nuori ei lopulta halunnut hakea asiakirjojaan. Pääosin nuorille toimitettiin pyydetyt asiakirjat. Asiakirja-aineistoa kertyikin arkistokaapillinen. Raportin liitteenä (liite 7) on esimerkkikuvaus yhden nuoren asiakirja-aineistosta.

Kuva.

Vasemmallalla alhaalla olevassa laatikossa on yhden nuoren Kelan asiakirjat: päätökset, hakemukset liitteineen, asiakaskirjeet ja yhteydenotot.

Kirjauskäytännöt voivat nykyisin olla hyvinkin erilaiset kuin näiden tällä hetkellä 18-30 -vuotiaiden selvitystyön nuorten käyttäessä palveluita. Esimerkiksi kouluista, joista nyt toimitettiin lähinnä oppilaskortteja ja luokkakuvia, kirjauskäytännöt ovat voineet muuttua huomattavasti.

"Juuri kävin silloisten oppilashuoltopalaverien omaa muistiinpanovihkoani ja siellä ei ole yhtään merkintää eli ei mitään tapahtuma, mistä olisi huoli herännyt. Hänen silloinen opettajansa, joka on nyt eläkkeellä lähetti tekstiviestin, että kyseessä oli iloinen lapsi, jonka perhe taisi muuttaa usein ja hän haki kontaktia opettajaan. Vanhojen valokuvien perusteella tämä tyttö on muuttanut meille 2- luokalle, mutta mistä, se ei selvinnyt." (Rehtori)

Myös erilaiset arkistointisäännöt rajasivat aineiston saamista⁴. Esimerkiksi lapsen päivähoitoa koskevien asiakirjojen säilytysaika on yleisesti kuusi vuotta. Tämän vuoksi päivähoidosta ei saatu mitään aineistoa, joten nuorten tiedot varhaislapsuuden osalta jäivät kaiken kaikkiaan varsin puutteellisiksi, koska nuori itse ei voi muistaa niin kaukaisia asioita.

"Olemme edelleen tutkineet arkistoja. Arkistointiohjeiden mukaan sen ajan tietoja ei tarvitse säilyttää virallisesti (10 v) ja epävirallisiakaan ei ole henkilöstä löytynyt mitään." (Toisen asteen oppilaitoksen koulutuspäällikkö)

Joistain palveluista toimitettiin ainoastaan sähköisessä muodossa tallennetut tiedot ja pyydettiin ottamaan yhteyttä, mikäli halutaan saada myös paperiarkistoissa säilytettäviä varhaisempia tietoja. Selvitystyön aikataulu ei mahdollistanut pyytää enää erikseen näitä asiakirjoja. Kokemus on kuitenkin merkittävä, että viranomainen on itse rajannut mitä tietoa on toimitettu. Kattavimmin asiakirja-aineistoa toimitettiin Kelan, lastensuojelun ja erikoissairaanhoidon tietojärjestelmistä. Poliisin tiedot pyydettiin systemaattisesti kaikista nuorista ja tarkastusoikeuden käyttämisen pohjalta saatiin koosteet poliisiasiain tietojärjestelmän jutuista sekä hätäkeskustietojärjestelmän merkinnöistä. Huomattavaa nuorten oikeusturvan kannalta on se,

⁴Ks. tarkemmin arkistointikäytännöistä Anu Kaupin raportista

että kaikki viranomaiset eivät reagoineet millään lailla nuoren pyyntöön saada nähtäväkseen asiakirjat. Viranomaisen velvollisuus olisi ilmoittaa myös tieto siitä jos rekisteristä ei löydy mitään tietoja.

Haastavaa sekä nuorelle että viranomaiselle

Selvitystyön kokemusten pohjalta omien tietojen tarkastaminen vaikuttaa haastavalta sekä viranomaisen että nuoren näkökulmasta. Osalle viranomaisista asia tuli selkeästi ensimmäistä kertaa eteen, jolloin organisaatiossa jouduttiin miettimään miten nuorta ohjeistetaan pyytämään tiedot ja miten omassa organisaatiossa yli-päätään toimitaan tällaisessa tilanteessa. Selvitystyön nuorten eli nuorten, joilla on taustalla itsetuhoista ja/tai väkivaltaista käyttäytymistä ja sen myötä erilaisia elämänhallinnan haasteita, ei olisi ilman tutkijoiden apua ollut mahdollista selvittää asiakirjahausta omin voimin. Osa nuorista olisi ilman apua todennäköisesti jättänyt prosessin kesken.

Koska omien tietojen tarkistaminen on kuitenkin lakisääteinen oikeus, viranomaisten on huolehdittava, että tämä on todellinen vaihtoehto. Kunnissa tulisi varmistaa, että asiakkaille ja laajemmin kuntalaisille on saatavilla selkeä ohjeistus siihen, miten omat tiedot voidaan tarkistaa. Esimerkiksi kunnan nettisivuilta olisi tärkeää löytyä tarvittava ohjeistus ilman että kuntalaisen/asiakkaan tarvitsee tuntee kunnan organisaatiolähtöistä toimintatapaa. Tarjolla olisi hyvä olla yhdenmukaiset lomakkeet tai vähintään mallipohja vapaamuotoisesta pyynnöstä sekä yksiselitteinen tieto kenelle pyyntö toimitetaan.

3.2. Nuoret kymmenen tarinan takana

Selvitystyöhön valikoituneet nuoret eivät ole otos väkivaltaisesti tai itsetuhoisesti käyttäytyvistä nuorista, joten kymmenen tarinan pohjalta ei voida vetää suoraan yleistettäviä johtopäätöksiä. Laadullisen, nuorten elämää monipuolisesti tarkastelevan aineiston kautta voidaan kuitenkin nostaa esiin mielenkiintoisia havaintoja eri ilmiöistä. Seuraavassa kuvataan pääpiirteittäin selvitystyön nuorten elämää elämänsä eri osa-alueiden kautta, erilaisten riskien ja oirekäyttäytymisen ilmenemistä sekä nuorten erityispalvelujen käyttöä. Liitteisiin on koottu yksityiskohtaisemmin tietoa eri asioiden ilmenemisestä nuorten elämässä. Luvussa neljä Riittakerttu Kaltiala-Heino ja Lea Pulkkinen reflektoivat aineistoa vielä tarkemmin erityisesti psykiatrian ja psykologian näkökulmista.

Kymmenestä nuoresta itsetuhoista käyttäytymistä oli viidellä, joista neljä oli tyttöjä. Nuorilla oli ollut itsemurhayrityksiä 11-vuotiaasta lähtien. Useimmilla itsemurhayritykset olivat tapahtuneet kuitenkin vasta täysi-ikäisenä. Väkivaltaista käyttäytymistä oli seitsemällä nuorella (2 N, 5 M). Heistä kaikilla oli ollut väkivaltaista käyttäytymistä jo alle 16-vuotiaana. Muutamalla nuorella aggressiivinen tai väkivaltainen käyttäytyminen oli alkanut päiväkotikäytössä. Väkivaltaisesti käyttäytyneillä nuorilla oli poliisin tietojärjestelmiin kirjattuja lukuisia epäilyjä väkivaltarikoksista ja he olivat saaneet väkivaltarikoksistaan ehdonalaisia tuomioita, yhdyskuntapalvelusta sekä ehdottomia vankeusrangaistuksia.

Perhe, sosiaaliset suhteet ja asuminen

Kaksi nuorista syntyi yksinhuoltajaäidille eli isä oli lähtenyt pois jo ennen lapsen syntymää. Loput nuorista syntyivät tavanomaiseen ydinperheeseen joko perheen ensimmäiseksi lapseksi tai perheeseen, jossa oli jo entuudestaan sisaruspuolia. Kaikki nuoret olivat erolapsia. Seitsemän nuoren vanhemmat olivat eronneet, kun lapsi oli alle 10-vuotias. Useat nuoret nimesivät vanhempien eron elämänsä merkittäväksi kielteiseksi käännekohtaksi. Nuoret kertoivat kokevansa itsensä ulkopuoliseksi vanhempiinsa ja näiden uusiin perheisiin nähden. Muutamat nuoret nostivat erityisen raskaaksi kokemukseksi sen, että isä oli eron ja etenkin uuden perheensä myötä hylännyt nuoren. Muutamilla nuorilla isä oli ollut poissa syntymästä lähtien tai kadonnut eron jälkeen useiksi vuosiksi. Erityisesti tytöt toivat esille ongelmia suhteessaan äitiinsä. Suhde äitiin oli saattanut kääntyä myös niin päin, että nuori koki huolehtivansa enemmän äidistään kuin äiti lapsesta.

Kaksi nuorta oli asunut koko ikänsä samalla paikkakunnalla. Muut nuoret olivat vaihtaneet asuinpaikkakuntaa useita kertoja. Kaikki nuoret olivat kuitenkin alaikäisenä muuttaneet lukuisia kertoja, mikä oli johtanut lukuisiin ala- ja yläkoulujen vaihdoksiin. Nuoret kokivat jatkuvat muutokset kuormittaviksi ja sosiaalisille suhteilleen negatiivisiksi.

”Tää muutto meni vielä ihan hyvin kun ei ollut vielä niin paljoa muuttoja. Jatkossa ärsytti alkaa keräämään aina uudet kaverit. ... Olisi pitänyt taas uudet kaverit hommata. Luokatoverit olivat tympeitä eikä halunneet, että olisin muuttanut niiden luokalle. Jatkuva sopeutumista uusiin kavereihin ja kouluihin. Muuten oli ok, mutta kun muutettiin jatkuvasti. Ei ehtinyt tulla pysyviä ystävyys-suhteita.” (sitaatti nuorten haastatteluista)

Nuorten ensimmäiset seurustelusuhteet olivat alkaneet 11-16-vuotiaana. Yhdellä nuorella ei ole ollut lainkaan pysyvää parisuhdetta. Osalla nuorista seurustelusuhteet voidaan katsoa kehityksellisesti haitallisiksi, kuten seurustelu itseään huomattavasti vanhemman kumppanin kanssa tai seurustelu päihteitä käyttävän tai itsetuhoisen kumppanin kanssa.

Suurimmalla osalla nuorista on ollut aina kavereita. Nuoret kokivat kuitenkin itse, että kaveripiirillä on ollut myös paljon negatiivista vaikutusta omaan elämään, esimerkiksi päihteiden käyttöön. Viisi nuorta kertoi kokeneensa yksinäisyyttä lapsuudesta lähtien.

Päivähoito, koulu, opiskelu

Nuorista reilu puolet aloitti päivähoidon alle 3-vuotiaana päiväkodissa tai perhepäivähoidossa. Päivähoitoajoista näillä nuorilla ei olisi välttämättä muutoinkaan, mutta etenkin rankasta trauma- tai päihdehistoriasta johtuen juuri muistikuivia, joten heidän näkemyksensä perustuvat muiden kertomaan tai omiin satunnaisiin muistikuviiin.

”Muistan tolta ajalta (päiväkotiajalta) vaan kotiolut ja että valituksia tuli likaisista vaatteista kotiin. Ei tule mieleen mitään työntekijää”
(sitaatti nuorten haastatteluista)

”Lastentarhanopettaja oli tosi ihana, otti kaikki huomioon erikseen ja ryhmässä. Huolehtiva ja ihana.” (sitaatti nuorten haastatteluista)

Nuorista kaksi oli käynyt koko alakoulun samassa koulussa. Kuusi nuorta oli käynyt alakoulua 2-3 eri koulussa ja kaksi nuorta oli käynyt koulua yli neljässä eri koulussa. Neljä nuorista oli joutunut vaihtamaan yläkouluakin useampaan kertaan joko muuttojen tai oman käyttäytymisen vuoksi. Kaksi nuorista oli jäänyt luokalle ja neljä oli suorittanut osan peruskoulusta erityisopetuksessa. Puolet nuorista oli suorittanut peruskoulun loppuun normaalista poikkeavalla tavalla, kuten sisäoppilaitoksessa, jopo-luokalla, lastensuojelulaitoksessa ja oman kertoman mukaan jopa tenttimällä. Peruskoulun oppilashuollon palvelujen käytöstä ei saatu juuri lainkaan tietoa asiakirjoista. Nuoret itse muistivat satunnaisia koulukuraattorilla, terveydenhoitajalla tai koulupsykologilla käyntejä.

Kaikki nuoret olivat aloittaneet toisen asteen opintoja. Nuorista kaksi oli jo suorittanut ammattitutkinnon ja yksi opiskeli parhaillaan. Seitsemän nuorista oli keskeyttänyt opinnot lukuisia kertoja. Nuoret olivat keskeyttäneet opinnot pääasias- sa päihteiden käytön, jaksamiongelman tai oman motivaatio-ongelman vuoksi. Osa nuorista totesi, että oppilaitoksissa opinnot annettiin keskeyttää liian helposti.

”Sanottiin, että jos ei kiinnosta niin voi lopettaa. Aika välinpitämätöntä suhtautumista koululta. Lähinnä opet sanoivat, että pois vaan jos siltä tuntuu. ... Omalla kohdalla oli ok, mutta muiden keskeyttävien kohdalla voisi pohtia mistä johtuu ja ohjata keskeyttäjää ammattiauttajalle.” (sitaatti nuorten haastatteluista)

”Pitää olla oikea kipinä, jotta jaksaa. Jos olisi lyhyempi tutkinto niin riittäisiköhän pitkäjänteisyys.” (sitaatti nuorten haastatteluista)

”Sinne (opintolinjalle) pääsi. Taas ostettiin pyörä, että pääsee käymään. Kaksi kertaa yritti, mutta jäi kesken. Aika lyhyet jaksot vielä. Syynä kaikki muu. Kaikki muu.” (sitaatti nuoren vanhemman haastattelusta)

Työ ja varusmiespalvelus

Nuorten työkokemusta voi luonnehtia vähäiseksi ja pirstaleiseksi. Ainoastaan yhdellä nuorella on pysyvä työsuhde. Muilla kosketus työelämään on tapahtunut opintoihin liittyvien työharjoitteluiden, satunnaisten kesätöiden tai pätätöiden kautta. Muutamat nuoret ovat elättäneet itseään jossain vaiheessa tekemällä satunnaisesti työtä verokortilla.

Yksi nuorista miehistä on suorittanut varusmiespalveluksen. Varusmiespalvelus- aika oli nuorelle hyvin myönteinen kokemus. Kolme asevelvollisista on vapautettu palveluksesta terveydellisistä syistä.

Vapaa-aika

Suurimmalla osalla nuorista on ollut lapsuudessa harrastuksia. Useimmat harrastivat vapaa-ajalla liikuntaa ja muutamilla oli ollut myös kulttuuriharrastuksia. Useimmiten harrastukset olivat lyhytkestoisempia, vaikka saattoivatkin olla ohjattuja. Ainoastaan yhdellä nuorella oli selkeästi pitkäkestoinen joukkueliikuntaharrastus, minkä nuori lopetti yläkoulun viimeisinä vuosina kaverien vaihtuessa uuteen päihteitä käyttävään

porukkaan. Muutama nuori kertoi, etteivät vanhemmat kyenneet tai halunneet maksaa heidän harrastuskulujaan, jotka saattoivat olla muutamien kymmenien eurojen seuramaksuja.

Erityispalvelujen käyttö

Selvitystyöhön osallistumisen kriteeriksi asetettiin toistuva väkivaltainen tai itsetuhoinen käyttäytyminen, joten olikin odotettua, että nuoret ovat käyttäneet myös erityispalveluita. Kaikilla nuorilla oli ollut negatiivisia tapahtumia, kuten perheväkivaltaa, omaa varhaista päihteiden käyttöä tai vanhempien eroja jo lapsuudessa ja varhaisnuoruudessa. Erityispalvelut näiden nuorten osalla ovat kuitenkin pääosin alkaneet vasta murrosiässä 15+ -iässä.

Kahdeksan nuorista on käyttänyt mielenterveyspalveluita. Heistä viidellä on ollut sekä osasto- että avohoitoa.

Seitsemällä nuorella on ollut lastensuojelun asiakkuus ja he kaikki ovat olleet sijoitettuna. Viisi nuorta on saanut myös lastensuojelun jälkihuollon palveluita itsenäisen asumisen tukemiseen ja toimeentuloon.

Nuorista kahdeksalla on ollut selkeää alkoholin väärinkäyttöä. Näistä nuorista kuusi on käyttänyt päihdepalveluja. Neljä on hyödyntänyt erilaisia päihdepalvelujen avopalveluita ja kahdella on ollut osastohoitoa muun muassa katkaisuasemalla.

Haastatteluista nuorista yksi oli koonnut ympärilleen ammattiauttajien verkoston, joka kokoontuu säännöllisesti keskustelemaan hänen asioistaan. Muiden nuorten kohdalla nuoren oman kertomuksen eikä asiakirja-aineiston pohjalta ollut muodostettavissa selkeitä palvelukokonaisuuksia.

Riskit ja oirekäyttäytyminen

Kaikkia selvitystyön nuoria yhdistää jo aiemmin mainittujen vanhempien erojen, lapsuudessa tapahtuvien runsaiden muutosten ja kaveripiirin negatiivisen vaikutuksen lisäksi alaikäisenä tupakointi. Lähes poikkeuksetta nuoret ovat myös lintsanneet koulusta ja myöhemmin toisen asteen oppilaitoksista. Yhtä lukuun ottamatta kaikki tytöt ovat joutuneet vähintään kerran raiskauksen kohteeksi. Usealle tytölle on tehty myös raskaudenkeskeytyksiä. Kahdeksalla nuorella yhdeksästä ensimmäinen seurustelusuhte on ollut alle 16-vuotiaana. Seurusteluissa on ollut edellä mainittuja kehityksellisesti vahingollisia suhteita.

Kahta nuorta lukuun ottamatta nuoret ovat kokeneet vakavaa perheväkivaltaa. Yksi

nuori nimesi elämänsä negatiivisesti merkityksellisesti käännekohtaksi sen kun joutui näkemään äitinsä pahoinpitelyn. Tapahtuma muutti ratkaisevalla tavalla äiti-lapsi-suhdetta.

”Äiti sai juhannuksena turpaan kun olin noin kymmenen vuotias.

Äidin sen aikainen mies pahoinpiteli. Äidin ja lapsen roolit alkoivat siinä muuttua.”

(sitaatti nuorten haastatteluista)

Nuoret toivat itse esille ja asiakirjat vahvistavat tiedon nuorten vakavista taloudenhallinnan ongelmista. Muun muassa sakoista ja täysi-ikäisenä otetuista pikavipeistä on kertynyt huomattavan suuria summia maksettavaksi. Pikavippejä on saatettu ottaa erityisesti ravintolailtoina.

Alkoholin väärinkäyttöä oli kaikilla muilla nuorilla paitsi kahdella tytöllä. Seitsemän nuorta kertoi käyttäneensä tai käyttävänsä huumeita. Huumeiden ja muiden päihteiden käyttö on nuorilla ajoittain ollut päivittäistä. Osalla nuorista ensimmäiset päihdekokeilut ajoittuvat alakoulun ensimmäisiin vuosiin.

”Yksi kaunis kerta aloitin amfetamiinilla. Mitä itsetuhoisemmaksi menin sitä suruttomammin kokeilin. Amfetamiini helpotti omaa oloa. Osan ongelmista olin setvinyt kun olin puhunut asiasta amfetamiinin voimin. Puhuin milloin kellekin.”

(sitaatti nuorten haastatteluista)

”Ekan kerran kännit 9-vuotiaana äitin ja isäpuolen kanssa. Ei hauska juttu tosiaan. Mäkin aloin ryyppäämään jossain vaiheessa. Ekan kerran kokeilin alkoholia 7-vuotiaana. Kotoa sain sen alkoholin.” (sitaatti nuorten haastatteluista)

Puolet nuorista kertoi olleensa vakavan koulukiusaamisen kohteena. Nuorilla oli kokemuksia siitä, että kiusaamistilanteita ei oltu osattu hoitaa koulussa oikein. Nuori oli saattanut kertoa kiusaamisesta opettajalle, mutta tällä ei ollut riittävää kykyä tai osaamista hoitaa kiusaamistilannetta nuoren itsensä mielestä oikein. Tällaiset tilanteet veivät nuorten luottamusta kertoa asioistaan koulun henkilökunnalle tai muille aikuisille. Koulukiusatuista kolme nuorta ilmoitti itsekin kiusanneensa muita.

”Opettaja hoiti kiusaamistilanteen ihan väärin. Kun kerroin kiusaamisesta niin opettaja laittoi mut ja kiusaajat samaan huoneeseen ja lähti pois. Ope oli pyytänyt pyytämään kiusaajia anteeksi. Open lähdettyä kiusaajat repesivät nauruun. En puhunut tästä kotona enkä kenellekään. ... Tuli kammo opettajalle kertomisesta. Pelko siitä, että muutkin aikuiset hoitaisivat samalla tavalla. Muutamia kavereita koulussa oli, näistä kavereista toistakin kiusattiin. Oltiin sitä pohjasakkaa.”

(sitaatti nuorten haastatteluista)

”Koko ala-aste ja yläasteaika mua kiusattiin eli oli kaiken muun lisäksi nämäkin asiat, joista tuli selvitä. Kun eivät olleet pikkukiusaamista vaan oikeesti suljettiin vessaan koulun loppumiseen saakka ja vasta siivooja päästi pois. Ripustettiin naulakkoon ja potkittiin ja haukuttiin läskiksi.” (sitaatti nuorten haastatteluista)

”Puuttuiko tämä opettaja kiusaamiseen? Ei oikeastaan kun olin niin hiljainen enkä ikinä puhunut mitään. Alkoholistiperheessä on se kulissien pitäminen. Toisessa koulussa ope eristi mut ja muun luokan. Mä istuin takana ja muu luokka edessä. Kun ope poistui luokasta sama tilanne. Ihan sama miten eristi kun ihan sama tilanne.”

(sitaatti nuorten haastatteluista)

Puolet nuorista kertoi äidin jaksamiseen ja mielenterveyteen liittyvistä ongelmista ja neljä nuorta kertoi äidin käyttäneen päihteitä. Viisi nuorta toi esille isän tai isäpuolen päihteidenkäyttöä lapsen vielä kotona asuessa sekä kokemuksiaan vanhempiensa runsaista parisuhteista. Erojen jälkeen vanhemmilla on voinut olla lukuisia kumppaneita ennen kuin on saatettu vakiintua nykyisen kumppanin kanssa. Syömishäiriöitä oli ollut kolmella nuorella, joista kaksi olivat tyttöjä.

Nuorten itse nimeämiä positiivisesti merkityksellisiä elämän käännekohtia

Nuoret itse nimesivät elämänsä merkityksellisiksi käännekohtiksi asioita, joissa viranomaiset ovat olleet jollain tavoin mukana sekä asioita, jotka eivät ole näkyneet viranomaistoiminnassa eikä myöskään asiakirja-aineistossa millään tavoin. Kolmella nuorella lastensuojelun sijoitus laitokseen on ollut selkeä positiivinen käännekohta. Sijoituksen kautta nuori sai esimerkiksi suoritettua peruskoulun päätökseen. Laitos on voinut olla nuorille turvallinen paikka, jossa nämä kokivat tulleen arvostetuksi. Laitosaika sai aikaan vähintään tilapäistä muutosta nuorten käyttäytymisessä,

vaikka sijoituksen jälkeen tilanne saattoikin muuttua huonommaksi esimerkiksi päihteiden käytön vuoksi.

”(Lastensuojelulaitos) positiivisessa mielessä, siitä lähti elämä nousuun. Olisin varmaan linnassa jos en olisi mennyt laitokseen. Sopivat rajat. Illman rangaistuksia ja kahdella diplomilla suoritin koulun.” (sitaatti nuorten haastatteluista)

Nuoret kokivat positiiviseksi käännekohtiksi myös oman tai vanhemman raitistumisen.

”Mun elämän suurin käännekohta äitin ja isäpuolen raitistumiset, ne isoimmat mua eteenpäin vieneet asiat. Tuki mikä jatkui sen kaiken jälkeen on ollut iso asia.”

(sitaatti nuorten haastatteluista)

Yksittäiset sinänsä negatiiviset tapahtumat saattoivat myös olla nuorille positiivisia käännekohtia. Rattijuopumuspidätys tai itsemurhayritys pysäyttivät hetkellisesti miettimään omaa tilannetta tarkemmin. Ne nuoret, joilla on oma lapsi, nimesivät lapsen syntymän positiiviseksi käännekohtaksi. Isovanhemmilta tai ystävältä saatu pitkäkestoinen tuki saattoi olla nuorelle merkittävä pitkäkestoisempi myönteinen tapahtuma. Yksi nuori nimesi täysi-ikäisyyden kynnyksellä aloitetun urheiluharrastuksen toimineen myönteisenä käännekohtana sille, että päihteiden käyttö väheni ja sen myötä oma elämänhallinta lisääntyi. Yksi nuori toteaa alaikäisenä omaan asuntoon muuttamisen olleen niin merkittävä asia, että hän epäilee, ettei olisi tällä hetkellä tässä jos olisi joutunut jäämään asumaan väkivaltaisen ja päihdeongelmaisen äitinsä kanssa.

Yhdelle nuorelle isään tutustuminen vuosien eron jälkeen on ollut selkeä käännekohta elämässä. Tämän myötä nuorella on nykyisin turvallinen paikka, jossa käydä.

”Aina olin kuvitellut, että isä on hirveä, mutta ei ollutkaan. Nyt on paikka missä käydä.” (sitaatti nuorten haastatteluista)

Nuorille terapia on ollut kuntoutumisessa merkittävä tuki. Yksi nuori toteaa itseturvontonsa ja luottamuksen omiin kykyihin vahvistuneen luottamuksellisessa terapisuhteessa ja olleen siten merkittävä käännekohta omassa elämässä.

”Se hetki kun oivalsin, etten olekaan tyhmä. Lääkäriini todisti sen.”
(sitaatti nuorten haastatteluista)

Kaksi nuorta nostaa positiiviseksi käännekohdaksi nuorena aloitetun päihteiden käytön. Nuoret kertovat päihteiden käytön auttaneen itsetuntemuksessa ja tuoneen mahdollisuuksia tavata erilaisia ihmisiä ja kokea uusia asioita.

Nuorten itse nimeämiä negatiivisesti merkityksellisiä elämän käännekohtia

Nuorten nimeämät negatiiviset käännekohdat ovat enemmän sen suuntaisia, joihin ulkopuolisen, etenkin ammattiauttajan, on voinut olla haastavampaa tarttua. Nuorten nimeämät käännekohdat eivät esimerkiksi näy selkeästi asiakirja-aineistosta. Kolme nuorta nimeää vanhempien eron selkeästi kielteiseksi käännekohdiksi. Erotilanteissa erityisesti kokemus isän hylkäämisestä koetaan hyvin voimakkaasti. Lähes kolmekymppiset nuoret kipuilevat yhä vanhempien eroista ja erityisesti hylkäämisen kokemuksista.

”Kun iskä löysi naisen ja meni naimisiin niin se oli viimeinen tikki mun ja isjän välillä. Uudella naisella oli lapsia ja nyt syntynyt uusia. Uuden velipuolen olen nähnyt kaksi kertaa. Nämä vaikuttaneet negatiivisesti mun elämään. Oon lyönyt äitiä ja ollaan tapeltu hirveästi. Mutta ne eivät niin rankkoja kuin että iskä hylkäsi mut. Se oli pahinta.” (sitaatti nuorten haastatteluista)

”Isä oli ehdoton sankari eroon saakka, oli supersankari, bat man. Eroon katkesi tämä suhde ja tähän päivään asti suhde isään on ollut etäinen. Vanhempien eron jälkeen alkoi hylkäämiskokemukset.” (sitaatti nuorten haastatteluista)

Nuorten omat erot ovat olleet kielteisiä käännekohtia erityisesti pojille, joilla elämä on eron jälkeen saattanut lähteä laskusuuntaan muun muassa holtittoman päihteiden käytön myötä. Muutama nuori on tällaisessa tilanteessa ollut ajoittain asunnotomana.

”Se (ero) ajoi kadulle pyörimään vähän vanhempien kanssa ja päihteet tulivat kuvioihin.” (sitaatti nuorten haastatteluista)

Kuten jo aiemmin tuli ilmi, nuorilla on taustalla runsaasti muuttoja lapsuudessa ja varhaisnuoruudessa. Nuoret ovat kokeneet muutot käytännössä aina kielteisesti ja jopa kielteiseksi elämän käännekohdiksi. Muuttojen vuoksi sosiaaliset suhteet ovat voineet jäädä irrallisiksi ja uusien suhteiden luominen kerta toisensa jälkeen on koettu kuormittavaksi. Koulukiusaamisen kohteena on ollut usea nuori. Yksi nuorista nosti kiusaamisen keskeisimmäksi kielteiseksi elämän käännekohdaksi. Nuoren itsensä mielestä väärin hoidetut kiusaamistilanteet ovat vieneet luottamusta aikuisiin. Yhdellä nuorella perhetutun raiskaamaksi joutuminen on ollut kielteinen käännekohta, mitä korosti se, että kyseessä oli henkilö, johon nuori oli aiemmin luottanut. Kielteisiä käännekohtia nuorille on ollut myös äidin pahoinpitelyn näkeminen, mikä muutti ratkaisevasti äitisuhdetta. Yhdellä nuorella itse pahoinpitelyn kohteeksi joutuminen sai aikaan sen, että oma käyttäytyminen alkoi muuttua aggressiiviseksi ja väkivaltaiseksi. Isän kuolema oli yhdelle nuorelle rankka kokemus, jonka jälkeen oma alkoholin käyttö lisääntyi.

Usealla nuorella lastensuojelun laitossijoitus oli hyvinkin positiivinen elämän käännekohta. Yksi nuori koki sijoituksen tiukkoine rajoineen ja sääntöineen kuitenkin hyvin kielteiseksi jaksoksi elämässään. Vastaavasti päihteidenkäyttö, jonka muutama nuori nimesi hieman yllättäen myönteiseksi käännekohdaksi, on yhdelle nuorelle ollut hyvinkin kielteinen käännekohta elämässä. Erityisesti nuori pohtii varhaista päihdekeilujen ikäänsä.

Nuorten omat arviot kohtaamisista eri palveluissa ja niiden merkityksistä omien asioiden hoitamisessa

Nuorten omat arviot kohtaamisista eri palveluissa ja niiden merkityksistä omien asioiden hoitamiseen olivat pääosin myönteisiä. Nuorten antamista arvioista lähes kolme neljännestä oli myönteisiä eli nuoret arvioivat palvelujen auttaneen itseään. Kielteisiä arvioita oli ainoastaan neljännes annetuista arvioista. Vajaa kymmenesosa annetuista arvioista oli neutraaleja, jolloin nuoret eivät nähneet palvelulla ja siinä tapahtuneella kohtaamisella olleen juuri mitään vaikutusta omaan tilanteeseensa. Kaikkia käyttämiään palveluita nuoret eivät halunneet arvioida millään lailla. Nuorten oli varsin vaikeaa perustella antamaansa arviota tai edes sanoittaa kokemuksiaan eri palveluista. Perustelut liittyivät useimmiten siihen oliko palvelulla koettu olleen vaikutusta omaan tilanteeseen siten, että nuori havaitsi muutosta tilanteessaan tai työntekijän persoonaan liittyviin ominaisuuksiin tai yleisemmin nuoren kokemukseen siitä

miten hyvin tämä tuli omasta mielestään kohdatuksi.

Nuoret näyttävät arvostavan ennen kaikkea työntekijöiden ammattitaitoa. Ammattitaito on tällöin osa työntekijän omaa persoonallisuutta ja oman persoonan likoon laittamista. Nuori arvostaa ammattilaisia jos nämä itsekin näyttävät uskovan omaan asiaansa riittävän vakuuttavasti. Ammattinsa osaavalla työntekijällä on aitoa kiinnostusta nuorta kohtaan työroolinsakin takaa. Nuorille hyvä kohtelu ilmenee nuoren arvostamisena. Nuoret arvostavat helposti lähestyttäviä työntekijöitä, jotka ovat sopivan rentoja eivätkä turhaan tärkeile. Huumorintaju on nuorten kanssa toimiessa tärkeää, mutta tietynlainen tilannetaju painaa loppujen lopuksi enemmän. Nuoren näkökulmasta hyvässä työntekijässä yhdistyy tiukkuus ja lempeys oikeassa suhteessa.

Heikoimpia arvosanoja nuoret antoivat niille työntekijöille, joiden kokivat nojaavan liikaa sääntöihin ja jotka loivat jopa pelkoon perustuvaa ilmapiiriä ”kyttämällä”. Arvioihin vaikutti myös työntekijöiden asenteet ylipäätään nuoria, omaa sukupuolta tai omaa elämäntilannetta kohtaan. Jos nuoret eivät koe henkilökemioiden toimivan ammattilaisten kanssa tai työntekijän koetaan vähättelevän omaa asiaa, palvelun on voitu kokea jopa haittaavan omaa tilannetta.

Seuraavissa taulukoissa esitetään kooste nuorten antamista arvioista ja niiden perusteluista. Lihavoituna on lähinnä työntekijän persoonaan liittyviä perusteluita. Liitteeseen 10 on koottu nuorten antamat arviot palveluittain.

Nuoren oma arvio kohtaamisista eri palveluissa ja niiden merkityksistä omien asioiden hoitamisessa

Arvioitu palvelu (arvosanan perustelu)

Positiivinen vaikutus - Auttoi paljon	+10	6 (3N, 3M)	Toimivaa, saanut avun, pätevä, ymmärtäväinen, riittävän tiukka, rajat, pitkäkestoisuus, kuunnellut, kiinnostunut itsestä, tuettu, ei tuomittu, luottamus , arjenhallinnan oppiminen, osasi opettaa, sai tekemään töitä, joustavuus, lempeä, mukava
	+9	8 (4N, 4 M)	Huumorintajuinen, jämpti, osasi pitää kuria, sai uskomaan itseensä, luotti itsen, keskustelevuus, saanut avun, otti kaikki huomioon, sai motivoitumaan, empaattinen, ammattitaitoinen, jatkuvuus
	+8	8 (4N, 4M)	Sai avun, luottamuksellisuus, ei liian viralliset tapaamiset, helppo puhua , pitkäkestoinen suhde, kiinnostunut nuoresta, yhdistäviä asioita työntekijän kanssa, annettiin vastuuta, luotettiin itsen, mukava, auttavainen, kannustava
	+7	9 (4N, 5M)	Hyvä opettajana, turvallinen aikuinen, yritti kaikkensa, saanut avun, kannustava, henkilökohtaisestikin innostunut/aito kiinnostus , pieni ryhmä, ymmärtäväinen, kyky kuunnella , hyvä palvelu ja mukava asioida, mukava vaikka ei aina toimivaa, ei arvostele , arjen hallinnassa auttaminen
	+6	7 (3N, 4M)	Oman hyvinvoinnin lisääntyminen, ymmärtäväinen, saanut tarvitseman avun, asiallinen ja osasi työnsä erittäin hyvin
	+5	7 (3N, 4M)	Rento, urheilumiehiä , mukava, ympäristö kannusti opiskelemaan, hyvä kohtelu, saanut avun, kohtuullinen vaikkakin hidas palvelu, yritti auttaa , hyvä palvelu
	+4	5 (3N, 2M)	Jälkikäteen on itsekkin palvelun merkityksen ymmärtänyt, työntekijä yritti kaikkensa, hauska, saanut avun, tietoisuus siitä että tarvittaessa voi ottaa yhteyttä, ei liian virallista, sopivan rentoa, osasi käsitellä , hyvä opettamaan, mukava
	+3	8 (3N, 5M)	Parempi kuin sosiaalitoimisto, toimintaympäristö teki itselle hyvää, pääsi hoitoon, palvelu ok vaikka ei työllistynyt, hyvä palvelu vaikka pitkät jonot ja vaihtuvat työntekijät, saanut konkreettisia neuvoja, mukava, yrittävät mutta ymmärtävät että omalla kohdalla turhaa, hyvällä tavalla jämpti, hauska, kysytään liikaa
	+2	8 (3N, 5M)	Saanut avun, pysäytti miettimään omaa käyttäytymistä, työntekijöiden vaihtuvuus, kokemus tunteettomaksi lääkitsemisestä, työntekijän mielipiteiden ja mielialojen vaihtelevuus , ei puututtu kiusaamiseen
	+1	5 (1N, 4M)	Mukava, saanut avun mutta ei muuta merkitystä, aina puhutaan samat asiat, työntekijät mukavia mutta ei apua , nykyisin ajattelee palvelusta positiivisemmin kuin nuorena
Ei vaikutusta	0	8 (3N, 5M)	KS. SEURAAVA SIVU
Negatiivinen vaikutus - Hankaloitti paljon	-1	0	
	-2	2 (2M)	Palvelu liian ympäröivää , opettajat mukavia mutta ei oppinut kun panostettiin vain hiljaa pysymiseen
	-3	4 (2N, 2M)	Päätökset kestävät, henkilökemiat eivät toimi, työntekijän asenteellisuus omaa sukupuolta kohtaan; puhui kuin "toisarvoiselle" , laitoksessa liikaa rajoja, opettaja huusi kaikille
	-4	4 (1N, 3M)	Ei apua omaan tilanteeseen, omaa näkemystä ei otettu huomioon, joustamattomuus , henkilökunnan ja työryhmien vaihtuvuus
	-5	5 (2N, 3M)	Ei oteta tosissaan/vähätellään , kiusaamistilanteet hoidettu väärin, palveluohjaus ei toiminut
	-6	4 (1N, 3M)	Ei ymmärtänyt eikä ottanut tosissaan omaa tilannetta, ei osata kohdata mielenterveysongelmia
	-7	1 (1M)	Työntekijän osaamattomuus, mikä vaikutti omaan taloudelliseen tilanteeseen
	-8	3 (3M)	"Kyttäminen" ilman syytä , rattijuopumusseuranta hankaloitti työhön kulkemista
	-9	1 (1N)	Henkilökemiat eivät toimineet , kielteisiä vaikutuksia omaan taloudelliseen tilanteeseen
	-10	2 (2M)	Työntekijöiden vaihtuvuus, epäselvyys sijoituksen syystä, liian ankaraksi koetut säännöt, psykiatriseen hoitoon johtanut traumaattinen kokemus palvelussa

Positiivinen vaikutus - Auttoi paljon	+10	6 (3N, 3M)	
	+9	8 (4N, 4 M)	
	+8	8 (4N, 4M)	
	+7	9 (4N, 5M)	
	+6	7 (3N, 4M)	
	+5	7 (3N, 4M)	
	+4	5 (3N, 2M)	
	+3	8 (3N, 5M)	
	+2	8 (3N, 5M)	
	+1	5 (1N, 4M)	
Ei vaikutusta	0	8 (3N, 5M)	Huomasi päihteidenkäytön, mutta ei vaikutusta omaan käyttäytymiseen / vaihtuvat työntekijät, ei työntekijätapaamisia, toiminnan vaikutus minimaalista / ihana ihminen, mutta ei kuunnellut itseä vaan vain päihdeongelmaista äitiä / "mitä kuuluu" –käynnit → ei merkitystä omalle elämälle / työntekijöistä ja hoitajaksosta ei tukea itselle vaan ennemmin osaston muista nuorista, ei muutosta tilanteeseen / yksittäinen käynti tuntui "yhtä tyhjän kanssa" / ei muutosta omaan tilanteeseen / osasi opettaa, mutta "kränää*" oppilaiden kanssa / liikuntatarjontaa voisi olla enemmän/ stereotyyppinen "musteläiskä"-kokemus / hankaloittanut omaa elämää, vaikka poliisi tekeekin vain työtänsä /oppilaitoksissa voitaisiin enemmän huolehtia opiskelijoista ja puuttua esim. poissaoloihin aikaisemmin
Negatiivinen vaikutus - Hankaloitti paljon	-1	0	
	-2	2 (2M)	
	-3	4 (2N, 2M)	
	-4	4 (1N, 3M)	
	-5	5 (2N, 3M)	
	-6	4 (1N, 3M)	
	-7	1 (1M)	
	-8	3 (3M)	
	-9	1 (1N)	
	-10	2 (2M)	

Taulukko 1.

Kooste nuorten antamista arvioista ja niiden perusteluista käyttämilleen palveluille.

Nuorten tilanne haastatteluhetkellä

Haastatteluhetkellä nuorista kolme oli parhaillaan opiskelemassa. Heistä kaksi opiskeli ammatillisessa oppilaitoksessa ja yksi lukiossa. Yhdellä nuorista oli vakituinen työsuhde, josta tämä oli haastatteluhetkellä sairauslomalla. Yksi nuori teki koulutustaan vastaavaa työtä lyhytkestoisissa työsuhteissa. Nuorista kaksi oli työttömänä työnhakijana. Yksi nuori oli työkyvyttömyyseläkkeellä ja kävi säännöllisessä yksilöterapiassa. Yksi nuori sai toimeentulotukea ja kävi psykiatrisessa avohoidossa. Yksi nuori odotti haastatteluhetkellä asunnottomana ehdottoman vankeustuomion alkamista.

3.3. Yhdistelmätarinat Susanna ja Ville

3.3.1. Yhdistelmätarinoiden tarkoitus

Kymmenen nuoren tarinan pohjalta laadittiin kaksi yhdistelmätarinaa: yksi itsetuhoisesti ja yksi väkivaltaisesti käyttäytyvästä nuoresta. Yhdistelmätarinat rakennettiin siten, että ne edustavat koko aineiston pohjalta mahdollisimman hyvin kummankin ryhmän nuoria elämänkulkunsa, riskien ja ongelmakäyttäytymisen sekä palvelujen käytön suhteen. Yhdistelmätarinat toimivat siinä mielessä yhteenvetoina koko aineistoista, etteivät yhdistelmätarinat ole erotettavissa alkuperäisistä tarinoista. Alkuperäisiä nuorten tarinoita ei ole mahdollista enää hankkeen jälkeen käyttää, joten yhdistelmätarinoita tarvitaan myös esimerkiksi selvitystyössä käytetystä menetelmästä.

Yhdistelmätarinat koostuvat

- nuoren elämänkulun lyhyestä kirjallisesta kuvauksesta,
- kaaviosta, johon on kuvattu nuoren elämänkulku ja palveluiden käyttö sekä
- merkitysjanasta, jolla on kuvattu nuoren oma arvio kohtaamisista eri palveluissa ja niiden merkityksestä omien asioiden hoitamisessa (ns. palvelujen arvio miinus kymmenestä plus kymmeneen).

3.3.2. Susanna, itsetuhoisesti käyttäytyvä nuori

Susannan syntyessä perheeseen kuuluivat äiti, isä ja kaksi vuotta vanhempi sisko. Vanhemmat erosivat Susannan ollessa seitsemän vuotta. Riitaisen eron jälkeen Susanna jäi asumaan äidin ja siskon kanssa. Eroa edeltävinä vuosina perheessä oli

ollut perheväkivaltaa ja äidillä oli todettu mielenterveyteen ja jaksamiseen liittyviä ongelmia. Äidin lapsuudenkodissa oli ollut perheväkivaltaa.

Eron jälkeen molemmilla vanhemmilla oli useita kumppaneita. Äidin miesystävistä osa oli väkivaltaisia. Äiti alkoi seurustella nykyisen kumppaninsa kanssa Susannan ollessa 13-vuotias. Susanna kokee suhteen äitiin olleen aina hankala. Vanhempien eron jälkeen Susanna on kokenut äidin olleen riitatilanteissa uusien kumppanien puolella eikä ole senkään vuoksi tullut toimeen äidin kanssa. Eron jälkeen Susannan aiemmin hyvä suhde isään on huonontunut. 10-vuotiaana Susanna sai isän kautta sisaruolen ja erityisesti tämän jälkeen Susanna on kokenut ulkopuolisuutta isänsä suhteen ja tappaa häntä vain harvoin.

Tällä hetkellä 22-vuotias Susanna on muuttanut kymmenen kertaa. Alaikäisenä hän on asunut kolmella eri paikkakunnalla, joiden sisällä hän on muuttanut seitsemän kertaa. 18-vuotiaana Susanna muutti ensimmäiseen omaan asuntoon.

Susanna oli 1,5-vuotiaasta alkaen hoidossa päiväkodissa. Alakoulua Susanna kävi kolmessa eri koulussa. Susanna oli kiusaamisen kohteena koko peruskouluajan kolmannesta luokasta lähtien. Kiusaaminen oli myös fyysistä, esimerkiksi naulakkoon ripustamista ja koulun vessaan sulkemista. Susanna kertoi kiusaamisesta yläkoulun opettajalle, ja opettaja puuttui kiusaamiseen eristämällä Susannan muusta luokasta. Susanna kertoo koulunkäynnin sujuneen kohtalaisesti ja olleensa kouluajan hiljainen oppilas ja lintsanneen etenkin yläkoulussa paljon. Susanna kertoo myös yksinäisyyden tunteestaan, vaikka päihteidenkäytön myötä hän pääsikin mukaan yhteen kaverialueeseen.

Susannalla todettiin 13-vuotiaana syömishäiriö, jota hoidettiin paikallisen sairaalan lastenosastolla. Susanna viilteli itseään 14-vuotiaasta lähtien. Kouluterveydenhoitaja huomasi viiltelyjäljet terveystarkastuksessa ja varasi lääkäriaajan. Koululääkäri kirjoitti lähetteen nuorisopsykiatriaan ja Susanna kävi poliklinikkakäynneillä reilun vuoden ajan.

Susanna aloitti lukio-opinnot, jotka osoittautuivat yllättävän raskaiksi. 16-vuotiaana Susanna oli ensimmäisen kerran nuorisopsykiatrisessa osastohoidossa masentuneisuuden ja ahdistuneisuuden vuoksi kaksi viikkoa. Tämän jälkeen Susanna sijoitettiin puoleksi vuodeksi kiireellisesti yksityiseen nuorisokotiin. Nuorisokodista käsin Susanna kävi lukiota, mutta opinnot eivät edenneet. Seuraavana syksynä Susanna aloitti opinnot ammattikoulussa, mutta keskeytti opinnot runsaiden poissaolojen ja jaksamisongelman vuoksi.

Susannalla oli 15-vuotiaana ensimmäinen muutaman kuukauden pituinen seurustelusuhde. 16-vuotiaana Susanna seurusteli lyhyehkön ajan 29-vuotiaan miehen kanssa. 17-vuotiaana Susanna raiskattiin, jonka jälkeen hän oli viikon ajan kriisi- ja arviointijaksolla psykiatrisessa osastohoidossa. Tämän jälkeen Susannalla on ollut vain muutamia lyhyitä parisuhteita. Nykyisen kumppanin Susanna tapasi puoli vuotta sitten, ja he asuvat nyt yhdessä.

Ensimmäisen kerran Susanna kokeili alkoholia 11-vuotiaana ja tupakkaa 12-vuotiaana. Säännöllisemmin Susanna alkoi käyttämään päihteitä yläkoulun viimeiseltä luokalta. 16-vuotiaana Susanna alkoi käyttämään myös huumeita. 13-vuotiaana Susanna jäi kiinni yhdestä näpistyksestä. 16-vuotiaana Susannalla oli yksittäinen pahoinpitelyrikos, josta tuli rangaistuksena sakot ja vahingonkorvausta. Susannalla on ollut ongelmia rahankäytössä ja luottotiedot ovat menneet pääasiassa päihteiden käytön rahoittamiseksi otettujen pikavippien ja sakkojen vuoksi. Susannalla ei ole työharjoittelua lukuun ottamatta juuri mitään työkokemusta.

Susanna teki 18-20 -vuotiaana neljä itsemurhayritystä, joista on seurannut psykiatrisia osastohoitojaksoja. Susannalla on diagnosoitu masennusta ja päihderiippuvuutta. Osan psykiatristen osastohoitojen jälkeisistä kuntoutusjaksoista Susanna keskeytti. Apua olisi ollut tarjolla, mutta Susannalla itsellään ei tässä vaiheessa ollut omaa halua tai sitoutumista päihteiden käytön lopettamiseen. 21-vuotiaana Susanna itse hakeutui hakemaan apua päihdeongelmaansa ensin avohoidollisesta päihdepalvelusta ja hän raitistui katkaisuhoidossa.

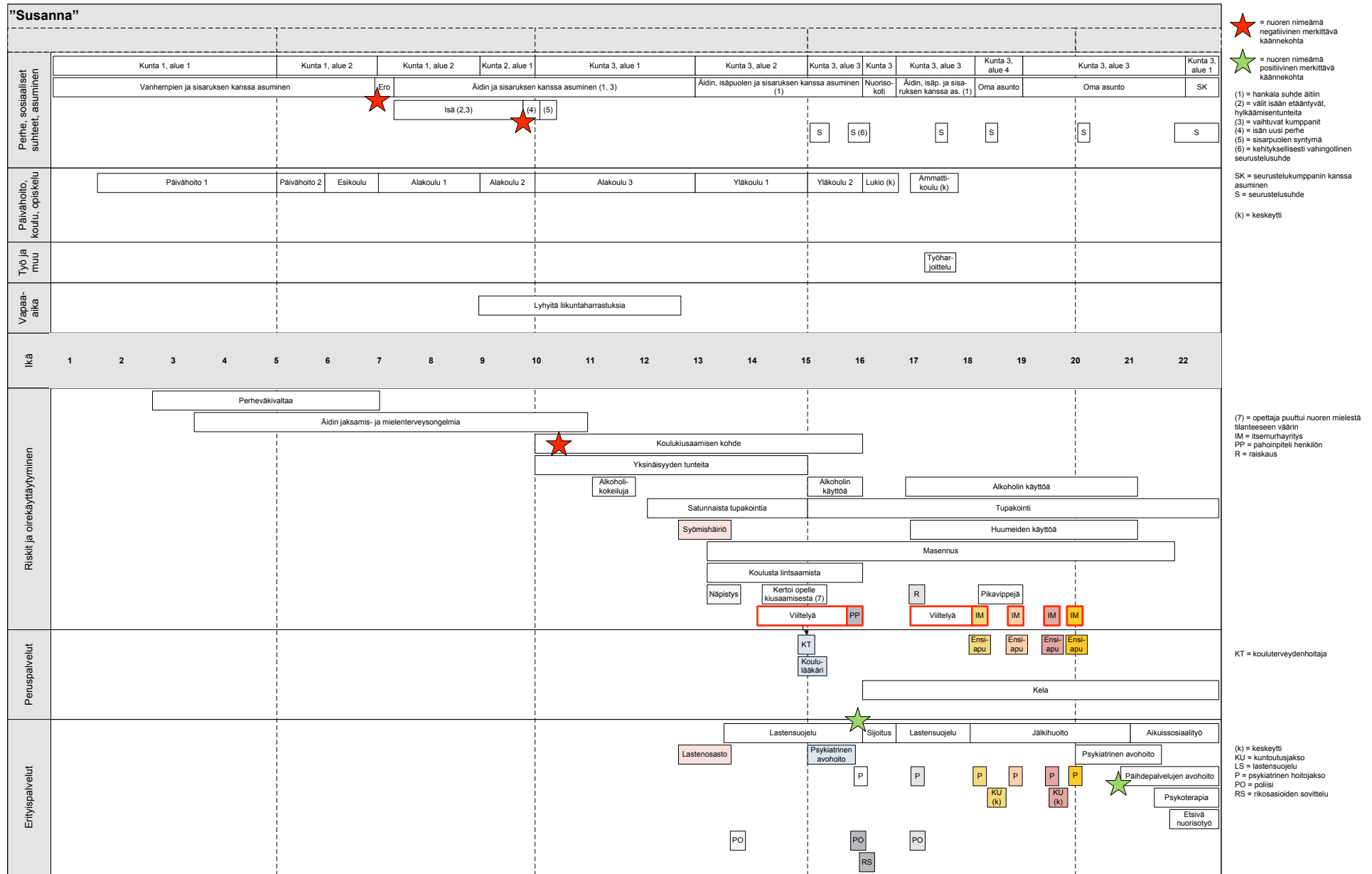
Äidillä ei ollut rahaa harrastuksiin, joten kouluaikana Susanna osallistui vain muutamaan liikuntakerhoon. Aikuisiällä Susannalla ei ole ollut erityisiä harrastuksia. Tällä hetkellä Susanna saa Kelan kuntoutustukea ja käy viikoittain Kelan kustantamassa terapiassa.

Nuoren itsensä nimeämät merkittävät elämän käännekohdat:

- *Susanna itse nimeää elämänsä negatiiviseksi käännekohtaksi 7-vuotiaana tapahtuneen vanhempien eron ja siitä seuranneen kokemuksen isän hylkäämisestä. Susanna kokee, että uuden parisuhteen ja sisarpuolen syntymän jälkeen isä on hylännyt hänet.*
- *Negatiiviseksi käännekohtaksi Susanna nimeää myös koulukiusaamisen. Susannan luottamus aikuisiin mureni kun koulukiusaamiseen ei hänen mielestään pystytty yläkoulussa puuttumaan oikein.*

- *Positiiviseksi käännekohtaksi Susanna nimeää 16-vuotiaana toteutuneen sijoituksen lastensuojelulaitokseen. Nuorisokodissa elämä hetkellisesti rauhoittui.*
- *Toiseksi positiiviseksi käännekohtaksi Susanna nimeää raitistumisen ja raitistumiseen johtaneen päihdepalvelujen avopalvelusta saadun 21-vuotiaasta alkaneen ja edelleen jatkuvan tuen.*

Nuoren elämäntietä ja palveluiden käyttö

© Jukka Ohtonen ja Maija Säkjärvi/Kohtaamisen taidot -hanke, tekninen toteutus Anu Kauppi, Tampereen yliopisto

Kuvio 7. Susannan elämäntietä ja palveluiden käyttö.

”Susannan” oma arvio kohtaamisista eri palveluissa ja niiden merkityksistä omien asioiden hoitamisessa

Arvioitu palvelu (arvosanan perustelu)

Positiivinen vaikutus - Auttoi paljon	+10	Ammattikoulun opettaja (lempeä, mukava) / Kirurgi (ammattitaidon lisäksi kokemus siitä, että välittää työstään ja haluaa oikeasti auttaa itsemurhayrityksen jälkeisessä toipumisessa)
	+9	Etsivä nuorisotyö (tukevat kaikessa eivätkä tuomitse tai arvostele, luottamuksellisuus, ei niin virallista, kiinnostuneita itsestä) / Yksityinen Kelan maksama terapeutti (lempeä, ammattitaitoinen, säännölliset tapaamiset)
	+8	Päihdekatkaisun työntekijä (osasi työnsä, sai uskomaan itsen) / Nuorisokodin yksittäinen työntekijä (pystyi luottamaan, työntekijä uskoi itsen) / Päihdepalvelujen avohoitoyksikön työntekijä (aina valmis keskustelemaan, osasi kyseenalaistaa omat puheet) / Päiväkodin työntekijä (otti kaikki huomioon yksilönä, huolehtiva, ihana)
	+7	1-2 -luokan opettaja (osasi opettaa, turvallinen aikuinen, mukava)
	+6	Nuorisopsykiatrian osastolääkäri 16-vuotiaana (asiallinen ja osasi työnsä erittäin hyvin, diagnoosit tuntuivat aina oikeaan osuulta) / Yhden alueen poliisi (poliisit mukavia, rentoja, hassuttelevia, helppo asioida)
	+5	Yläkoulun kouluterveydenhoitaja (yritti auttaa, vaikka ei oikein osannut, ilmoitti viiltelyistä eteenpäin)
	+4	3-luokan opettaja (ope mukava ja osasi opettaa, vaikka itseä kiusattiinkin koulussa)
	+3	
	+2	Kela (saanut tarvitsemansa palvelun, ymmärrettävää, vaihtuvat työntekijät ja jonottamista)
	+1	
Ei vaikutusta	0	Lastensuojelun sosiaalityöntekijä 14-vuotiaana (ihana ja empaattinen ihminen, mutta ei kuunnellut minua vaan äitiä) / Nuorisopsykiatrian poliklinikkakäynnit (”mitä kuuluu” –käynnit, ei paljoa merkitystä omalle elämälle)
Negatiivinen vaikutus - Hankaloitti paljon	-1	Tahdonvastainen aikuispsykiatrian osastojakso (suurin osa henkilökunnasta ammattitaitoisia ja mukavia, mutta kokemus joustamattomuudesta ja henkilökunnan ja työryhmien vaihtuvuudesta)
	-2	
	-3	
	-4	Perusterveydenhuolto (lääkäripula, ei oteta tosissaan vaan vähätellään)
	-5	8-luokan opettaja (hoiti kiusaamisen omasta mielestä väärin jättäen kiusaajat selvittämään kiusaamista ilman aikuista, vaikutti siihen miten luotti jatkossa koulun henkilökuntaan ja aikuisiin)
	-6	Toisen alueen poliisi (kokemus siitä, etteivät poliisit osaa kohdata mielenterveysongelmaisia)
	-7	
	-8	
	-9	
	-10	

Taulukko 2. Susannan oma arvio kohtaamisista eri palveluista ja niiden merkityksistä omien asioiden hoitamisessa.

3.3.3. Ville, väkivaltaisesti käyttäytyvä nuori

Villen vanhemmat erosivat tämän ollessa 6-vuotias. Eroa edeltävinä vuosina isä oli käyttänyt runsaasti alkoholia ja pahoinpidellyt äitiä. Eron jälkeen Ville jäi asumaan äitinsä kanssa. Eron jälkeen isä hävisi Villen elämästä eikä Villellä ollut isään mitään kontaktia nuoruusvuosina. Nykyisin Ville tapaa isäänsä satunnaisesti. Eron jälkeen Ville asui äitinsä ja kolme vuotta nuoremman pikkuveljen kanssa muutaman vuoden keskenään. Äidillä ehti olla useita miesystäviä, kunnes hän löysi pysyvän kumppanin Villen ollessa 9-vuotias. Ville pitää äidin kumppania isänään ja hänellä on myös hyvä suhde uusiin sisarpuoliinsa, jotka syntyivät parin vuoden kuluttua suhteen alkamisesta. Äitiin Villellä on ollut aina hyvä suhde.

Ville oli 3-vuotiaasta alkaen hoidossa päiväkodissa. Villellä oli jo päiväkodissa aggressiivista käyttäytymistä, joka kohdistui toisiin lapsiin. Päiväkodissa jouduttiin tekemään erillisjärjestelyjä ja Villellä oli aika-ajoin henkilökohtainen avustaja.

Tällä hetkellä 24-vuotias Ville on asunut kolmella eri paikkakunnalla ja alaikäisenä hän on muuttanut kuusi kertaa. Alakoulua Ville kävi kolmessa eri koulussa. Yläkoulussa Ville alkoi lintsamaan ja hän sai kirjallisia varoituksia väkivaltaisesti käyttäytymisestään. Kahdeksannella luokalla Ville siirrettiin erityisopetukseen. Yhdeksännen luokan Ville kävi loppuun yksityisessä lastensuojelulaitoksessa. Tämä sijoitus tehtiin lastensuojelun avohuollon tukitoimena. Peruskoulun päättötodistuksen suoritettuaan Ville kotiutui lastensuojelulaitoksesta ja aloitti ammatilliset opinnot. Hän keskeytti opinnot 1,5 vuoden kuluttua päihteiden käytön ja poissaolojen vuoksi. 19-vuotiaana Ville oli hetken asunnottomana ja yöpyi tuttavien luona.

Villen ensimmäiset alkoholi- ja tupakkakokeilut olivat 13-vuotiaana. Ville harrasti peruskouluaikana aktiivisesti urheilua. Urheiluharrastus alkoi hiipumaan yläkoulun viimeisinä vuosina, kun säännöllinen päihteidenkäyttö alkoi vanhemman kaveriporukan myötä. Mukaan tulivat myös varsin pian huumeet. 16-vuotiaasta alkaen Ville teki päihtyneenä lukuisia väkivaltarikoksia sekä päihde- ja huumausainerikoksia, joista on rangaistuksena seurannut ehdollista vankeutta, sakkoja ja vahingonkorvauksia. Täysi-ikäisenä Villellä on ollut muutamia putkareissuja.

Ville seurusteli ensimmäisen kerran 13-vuotiaana. Yhdelle tyttöystävälle tehtiin useita raskaudenkeskeytyksiä nuorten ollessa alaikäisiä. Täysi-ikäisenä Ville seurusteli itsetuhoisen ja päihteitä käyttävän tytön kanssa, jonka itsemurhayritykset jättivät Villen jälkensä. Tällä hetkellä Ville asuu yksin.

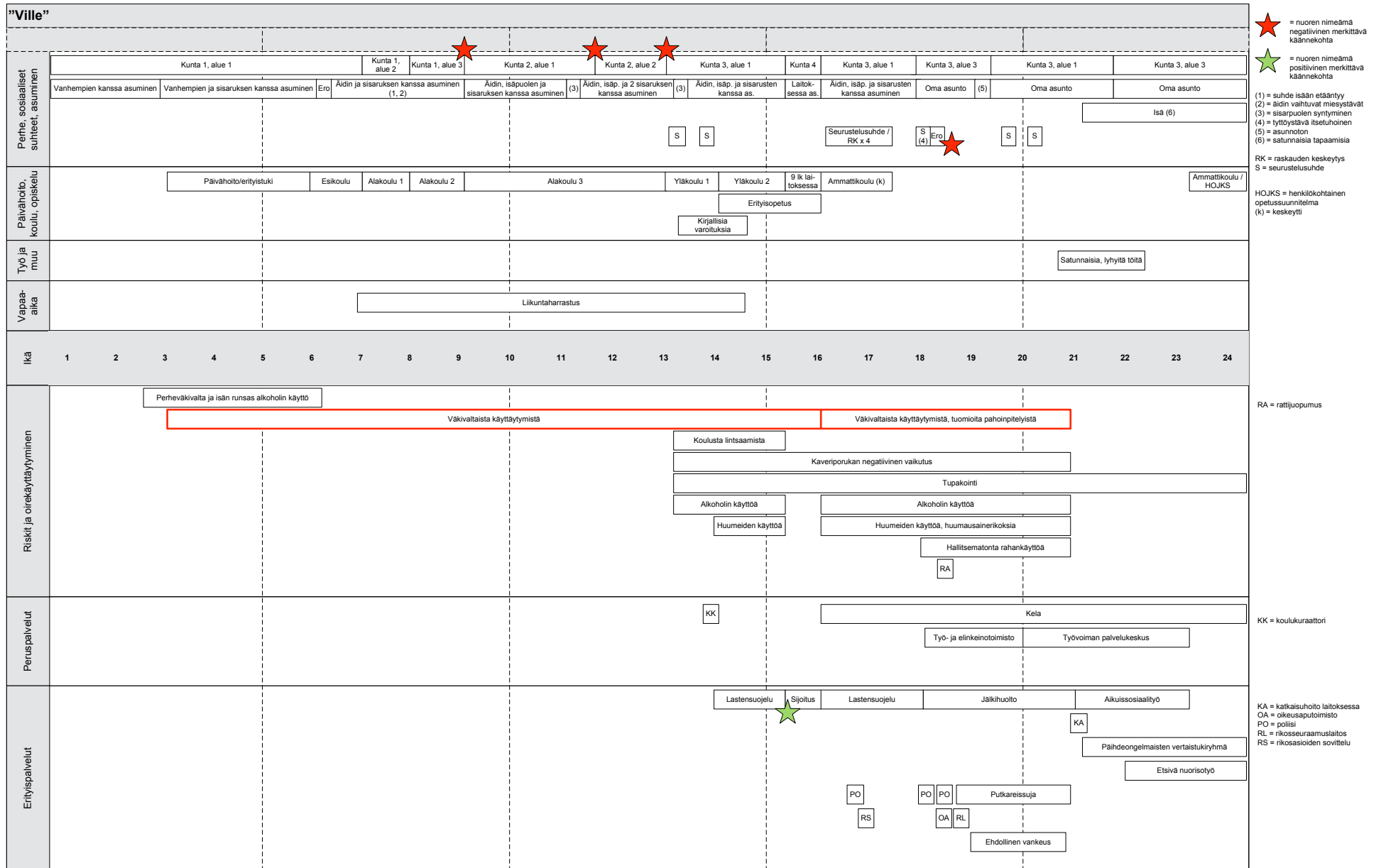
Villellä on ollut pitkä asiakkuus lastensuojelussa. Hänellä oli avohuollon palveluna tukihenkilö yläkouluikäisenä. Villelle oli tärkeää, että hän sai työskennellä tutun lastensuojelun sosiaalityöntekijän kanssa, johon hänellä ja äidillä oli luottamuksellinen suhde. Lastensuojelun jälkihuollon kautta järjestyi oman asunnon vuokranmaksu ym. tuki. Sosiaalityön asiakkuus on jatkunut aikuissosiaalityössä.

20-vuotiaana Ville itse motivoitui hakemaan apua päihdeongelmaansa ja hän käy edelleen päihdeongelmaisten vertaisryhmän tapaamisissa satunnaisesti. Raitistumisen jälkeen asiat ovat Villen mielestä edenneet kuten pitääkin ja hän viimeistelee kesken jääneitä ammatillisia opintoja henkilökohtaisen opintosuunnitelman avulla. Etsivästä nuorisotyöstä Ville saa edelleen tarvittaessa apua Kelan kanssa asioidessaan. Diabeteksen vuoksi Villelle on myönnetty terveydellisistä syistä vapautus asevelvollisuuden suorittamisesta.

Nuoren itsensä nimeämät elämän merkittävät käännekohtat:

- *Negatiivisiksi elämän käännekohtiksi Ville nimeää murrosiässä tapahtuneet lukuisat muutot sekä eron itsetuhoisesta tyttöystävästään 18-vuotiaana. Muuttojen vuoksi kaverisuhteet ovat jääneet irrallisiksi. Tyttöystävästä eron jälkeen päihteiden käyttö lisääntyi ja rahankäyttö muuttui hallitsemattomaksi. Vuokrarästien vuoksi Ville jäi muutamaksi kuukaudeksi asunnottomaksi.*
- *Positiivisimmaksi elämänsä käännekohtaksi Ville nostaa lastensuojelulaitoksen, jossa hän sai suoritettua peruskoulun loppuun ja joka tarjosi hänelle riittävät rajat. Ville koki laitoksen turvalliseksi paikaksi, jossa häntä arvostettiin.*

Nuoren elämäntietä ja palveluiden käyttö

★ = nuoren nimeä negatiivinen merkittävä käännekohta
★ = nuoren nimeä positiivinen merkittävä käännekohta
 (1) = suhde isään etäännyty
 (2) = äidin vaihtunut miesystävät
 (3) = sisarpuolen syntyminen
 (4) = tyttöstävä itsesuhoihin
 (5) = asunnoton
 (6) = satunnaisia tapaamisia
 RK = raskauden keskeytys
 S = seurustelusuhde
 HOJKS = henkilökohdainen opetussuunnitelma
 (k) = keskeytti

© Jukka Ohtonen ja Majja Säkijärvi/Kohtaamisen taidot -hanke, tekninen toteutus Anu Kauppi, Tampereen yliopisto

Kuvio 8. Villen elämäntietä ja palveluiden käyttö.

”Villen” oma arvio kohtaamisista eri palveluissa ja niiden merkityksistä omien asioiden hoitamisessa

Arvioitu palvelu (arvosanan perustelu)		
Positiivinen vaikutus - Auttoi paljon	+10	Lastensuojelun oma sosiaalityöntekijä (ylimukava, loistava) / Lastensuojelun jälkihuollon ohjaaja (hyvä tyyppi ja persoona, parempaa ei voisi olla, voi soittaa illallakin)
	+9	Yläkoulun erityisopettaja (huumorintajuinen, jämpä, osasi pitää kurin) / Lastensuojelulaitos ja sen henkilöstö (sai suoritettua 9-luokan loppuun, siellä oli rajat, mukava henkilöstö, vapaa-ajallakin olivat lasten kanssa, joustavia) / Yläkouluajan harrastusvalmentaja (hyvällä tavalla jämpä, hauska)
	+8	Etsivä nuorisotyöntekijä (saanut kaiken tarvittavan avun, tuttu työntekijä pysähtyy aina juttelemaan)
	+7	Oikeusaputoimisto (saanut tarvittavan avun, hyvä yhteistyö)
	+6	Aikuissosiaalityön sosiaalityöntekijä 1 (kannusti omia ratkaisuja, oli henkilökohtaisestikin innostunut omista asioistani, kannustava)
	+5	Yläkoulun rehtori (jäänyt mieleen kun piti jääkiekosta, rento) / Poliisi alueella 1 (hyviä tyyppejä, pysähtyvät juttelemaan vapaa-ajalla)
	+4	Kela (joustava ja mukava palvelu jonoista huolimatta)
	+3	TE-toimisto (palvelu ok, mutta ei vaikutusta työllistymiseen) / Rikosasioiden sovittelu (yksittäinen kokemus, hyvä toimintaperiaate)
	+2	
	+1	
Ei vaikutusta	0	Ammattikoulun ensimmäiset 1,5 vuotta keskeyttämiseen saakka (voitaisiin huolehtia ja välittää enemmän opiskelijoista ja poissaoloihin voitaisiin puuttua aiemmin, opettaja huomasi oman päihteiden käytön mutta ei vaikutusta omaan käyttäytymiseen) / Käräjäoikeus (syyttäjät pelottavia, kyselevät liikaa)
Negatiivinen vaikutus - Hankaloitti paljon	-1	
	-2	Yläkoulu 7 lk:lla (opettajat mukavia, mutta tunteilla ei oppinut, koska panostettiin vain siihen, että oppilaat pysyvät hiljaa)
	-3	Aikuissosiaalityön sosiaalityöntekijä 2 (henkilökemiat eivät toimineet, työntekijällä asenteita miespuolisia asiakkaita kohtaan, puhui kuin ”toisarvoiselle”, harmittaa kun päätökset kestävät niin kauan) / 6 lk opettaja (opettaja huusi kaikille, kaikki pelkäsivät opettajaa)
	-4	
	-5	Velkaneuvontaan ohjaus (ei johtanut palvelun käyttämiseen, koska ei osattu ohjata oikeaan paikkaan)
	-6	
	-7	Poliisi alueella 2 (huumepuolen poliisi ”kyttäsi” ilman syytäkin)
	-8	
	-9	
	-10	

Taulukko 3. Villen oma arvio kohtaamisista eri palveluista ja niiden merkityksistä omien asioiden hoitamisessa.

4. ASIANTUNTIJOIDEN NÄKEMYKSET ITSETUHOISTEN JA VÄKIVALTAISTEN NUORTEN ELÄMÄNTARINOISTA

4.1. Kohtaamisen taidot – mielenterveyden häiriöt, syrjäytyminen, väkivalta ja itsetuho nuoruusiässä

Professori Riittakerttu Kaltiala-Heino, Tampereen yliopisto ja
TAYS nuorisopsykiatrian vastuualue

Nuoruusikä

Nuoruusikä alkaa puberteetista ja päättyy noin kymmenen vuotta myöhemmin aikuisen persoonallisuuden rakenteiden vahvistumiseen. Sukupuolihormonien toiminnan käynnistyminen käynnistää valtavan fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen kehityksen. Väestön tasolla nuoruusikä sijoittuu keskimäärin 13-22 vuoden ikään, mutta yksilöllisiä eroja on paljon.

Sukupuolihormonit käynnistävät paitsi sukupuoliominaisuuksien kehittymisen myös valtavan kehityksen aivoissa. Aivojen kehitys mahdollistaa kognitiivisen ja emotionaalisen kehittymisen. Aivojen kuorikerroksen harmaassa ja valkeassa aineessa tapahtuu tiedonkulkua tehostavia muutoksia. Aivoissa nuoruusiän aikana tapahtuva rakenteellinen ja toiminnallinen hermoverkkojen kehittyminen mahdollistaa sensoristen, motoristen ja kognitiivisten prosessien kehittymisen. Aivoalueet kehittyvät kognitiivisten toimintojen kehitystä vastaavassa järjestyksessä niin, että vaativia toimintoja kuten monimutkaista ongelmanratkaisua ja itsehallintaa emotionaalisesti, sosiaalisesti ja moraalisesti haastavissa tilanteissa vastaavat alueet kypsyvät viimeisinä. Merkittävin aivojen kehitys tapahtuu lapsuudesta nuoruuteen siirryttäessä, mutta kehitys jatkuu pitkälle kolmannelle vuosikymmenelle.

Nuoruusiän kehitys on tapana jakaa kolmeen vaiheeseen, varhais-, keski- ja myöhäisnuoruuteen, joilla kullakin on oma keskeisin kehitystehtävänsä. Varhaisnuoren (noin 12-14 vuotta) keskeisin kehitystehtävä on sopeutuminen omaan biologises-

ti muuttuvaan ruumiiseen, sen hyväksyminen ja oppiminen nauttimaan siitä naisena tai miehenä. Keskinuoruudessa (noin 15-17 vuotta) tärkein kehitystehtävä on irrottautuminen lapsenomaisista riippuvuussuhteista omiin vanhempiin. Tämä ei tarkoita, ettei keskinuoruusikäinen enää tarvitse vanhempiensa huolenpitoa ja ohjausta, tai että vanhemmat ovat nuorelle haitaksi. Psykologinen itsenäistyminen vanhemmista on mielen sisäinen prosessi, joka johtaa itsenäisen ajattelun ja tunne-elämän kypsymiseen. Ei ole aihetta odottaa, että nuori tässä vaiheessa vielä konkreettisesti irrottautuisi vanhemmistaan. Päinvastoin, psykologinen itsenäistyminen vaikeutuu, ellei se tapahdu vuorovaikutuksessa vanhempien kanssa. Irrottautua lapsesta riippuvuudesta vanhempiin nuori tarvitsee ikäoverisuhteita sekä muita auktoriteetteja ja ihanteita kuten opettajia, valmentajia ja julkkisidoleita. Myöhäisnuoruuden (jälki-) kehitysvaiheessa (noin 18-22 vuotta) nuori työstää omaa tapaansa olla yhteiskunnan jäsen itsenäisenä, omista vanhemmista irrottautuneena persoonana. Identiteettikehitys vakiintuu varhaisnuoruuden sirpaleisesta, tilannesidonnoisesta ja ympäristön vaikutuksille alttiista hauraasta minäkokemuksesta eheäksi, tilanteesta ja ympäristöstä toiseen samana pysyväksi identiteetiksi. Jälkinuoruudesta aikuisuuteen siirryttäessä psyykkisen puolustusmekanismit ovat pääsääntöisesti kypsiä eivätkä johda herkästi oireenmuodostukseen. Jälkinuoruusikäinen ymmärtää ja hyväksyy ihmisten ja elämänilmiöiden monikerroksisuuden ja sekoittuneisuuden ja kykenee kohtaamaan ristiriitaisuutta menettämättä hallintaansa.

Mielenterveys ja sen häiriöt

Mielenterveys on psyykkisten voimavarojen, toimintakyvyn, sopeutumiskyvyn ja taroituksenmukaisten puolustuskeinojen kokonaisuus. Mielenterveys sisältää kaikki ne psykologiset keinot, joiden avulla yksilö säilyttää toimintakykyisyytensä ja kyvyn nauttia positiivisista asioista, vaikka elämässä tulee vastoinkäymisiä. Mielenterveyden häiriöt puolestaan ovat tunne-elämän, kokemuksen tai käyttäytymisen poikkeavuuksia, josta on merkittävää haittaa toimintakyvylle. Mielenterveyden häiriöt ovat globaalisti nuoruusikäisten tärkein sairausryhmä, ja ne ovat edelleen hyvin alihoidettuja jopa kehittyneissä länsimaissa.

Lapsuudessa mielenterveyden häiriöt ovat yhtä yleisiä tyttöillä ja pojilla tai hiukan yleisempiä pojilla. Nuoruusiässä ahdistuneisuushäiriöiden, masennuksen ja syömishäiriöiden esiintyvyys kasvaa voimakkaasti, ja niihin ilmaantuu aikuisille tyypillinen

sukupuoliero: ne ovat selvästi yleisempiä tytöillä. Pojilla yleisempiä kuin tytöillä ovat käytöshäiriöt ja päihdehäiriöt. Lasten ja nuorten neuropsykiatriset häiriöt, ADHD ja autismin kirjon häiriöt kuten Aspergerin oireyhtymä, eivät ala nuoruusiässä, mutta nuoruusiän kehitysvaihe on ADHD:sta tai autismin kirjon häiriöistä kärsiville usein poikkeuksellisen haastava ja liitännäisoireilua kuten masennusta, ahdistuneisuutta tai aggressio-ongelmia kehittyä herkästi. ADHD:n ydinoireet, tarkkaamattomuus, toiminnanohjauksen ongelmat ja ylivilkkaus-impulsiivisuus ovat kaikki omiaan heikentämään lapsen sosiaalisten taitojen kehittymistä. Nuoruusiässä sosiaaliset taidot ovat välttämättömiä, ja niiden osalta heikosti kehittynyt nuori joutuu herkästi konflikteihin ikätovereidensä kanssa ja jää ulkopuoliseksi. Tämä altistaa oireilulle. ADHD:n ydinoireet haittaavat koulutyötä, ja nuoruusikään mennessä ADHD-lapsi on usein saanut runsaasti negatiivista palautetta ja kehittänyt itsetunto-ongelmia, jotka altistavat oireilulle.

Psykoosit, mielenterveyden häiriöistä vakavimmat, alkavat usein nuoruusiässä. Varsinaisten psykoosioireiden tavallinen puhkeamisikä on jälkinuoruus tai nuori aikuisuus, mutta psykooseja edeltää useimmiten pitkäkö epäspesifi ennako-oirevaihe, jonka aikana nuoren toimintakyky laskee ja hänellä voi esiintyä epämääräisiä mieliala-, ahdistuneisuus ja käytösoireita. Koska nuoruusikä on ratkaiseva vaihe monien valintojen kannalta, pitkäaikainen toimintakyvyn lasku silloin on erityisen haitallista.

Nuoruusikäisen toimintakykyä arvioidaan suhteessa vanhempiin, ikätovereihin, omaan kehoon, koulunkäyntiin ja vapaa-aikaan. Terveesti kehittyvä nuori hyväksyy oman ruumiinsa niin, ettei sitä tarvitse tahallaan vahingoittaa eikä oireenmuodotukseen asti hävetä. Hänellä on vastavuoroisia ikätoverisuhteita ja hän kykenee otamaan vastaan vanhempiensa huolenpitoa ja ohjausta, vaikka välillä räiskyisikin. Auktoriteettikonfliktit koulussa eivät ole niin pahoja, että koulunkäynti estyy. Terve nuoruusikäinen on kiinnostunut jostakin (suotavasta/positiivisesta asiasta) ja kykenee järjestämään itselleen mielekäästä tekemistä vapaa-ajalla. Normaalikehitykseen eivät kuulu itsen vahingoittaminen, hyväksikäyttävät ikätoverisuhteet, antisosiaalisen käyttäytymisen vakiintuminen eikä toistuva väkivalta. Terveesti kehittyvillä nuorilla on unelmia ja suunta kohti tulevaisuutta.

Käyttäytymisen hallinta ja tunnesäätelyn taito

Pienten lasten tunne-elämän säätely ja käyttäytymisen kontrolli ovat vanhempien

vastuulla. Lapsen kehittyessä ja oppiessa säätelytaitoja vanhemmat antavat hänelle enemmän tilaa tehdä omia valintoja. Nuoruusiän kehityksen aikana vastuu siirtyy ensisijaisesti nuorelle itselleen, mutta kasvattajien tukea tarvitaan edelleen, koska säätelykyvyt ovat vielä keskeneräiset. Kaikki mielenterveyden ongelmat ja kehitykselliset vaikeudet ovat omiaan aiheuttamaan nuoruusiän kehitysvaiheessa käyttäytymisen ja itsesäätelyn ongelmia, jos odotukset ovat keskimääräistä ikätasoa vastaavat mutta kyvyt horjuvat. Ongelmia syntyy myös, jos ulkoinen tuki väistyy liian aikaisin. Ikävä kyllä vakavista ongelmista kärsivien nuorten kohdalla usein nähdään, että he olisivat jo lapsuudesta saakka tarvinneet tavallista enemmän tukea ja ohjausta kehityksellisten vaikeuksien takia, mutta ovatkin aina saaneet jopa tavanomaista vähemmän tukea. Vanhempien voimavarat ovat ehkä ehtyneet lapsen erityistarpeiden takia, tai he ovat uupuneet omien ongelmiansa painon alla, tai heillä on alun perin ollut vähän voimavaroja mahdollisesti samojen erityisvaikeuksien takia, joita lapsellakin on.

Mikä altistaa mielenterveyden ongelmille?

Mielenterveyden häiriöille altistavat niin biologiset perinnölliset seikat kuten eräät temperamenttitekijät ja persoonallisuuden piirteet tai esimerkiksi vakaville häiriöille (skitsofrenia, kaksisuuntainen mielialahäiriö) altistavat geneettiset tekijät, biologiset hankitut riskitekijät kuten päihdekäyttö, psykologiset tekijät kuten varhainen vuorovaikutus ja kiintymyssuhteet tai toisaalta traumat, ajankohtaiset sosiaaliset seikat kuten negatiiviset elämäntapahtumat, ihmissuhdevaikeudet, köyhyys ja osattomuus tai hyväksikäyttö, sekä kaikkien näiden interaktiot. Toisaalta on tekijöitä, jotka suojaavat häiriöiden kehittymiseltä traumaattisissakin olosuhteissa, esimerkiksi adekvaattia sosiaalista tukea tarjoavat ihmissuhteet ja hyvä kognitiivinen kapasiteetti ja vaikeuksiin tai väärinkäytöksen uhriksi joutuneen omat suotuisat persoonallisuuden piirteet ja hallintakeinot.

Nuoruusikä, mielenterveys ja syrjäytyminen

Nuoruusikä on kehitysvaihe, jossa tehdään valintoja. Nuoruusiän kehityksen aikana on saavutettava kyky tehdä valintoja ja kantaa niistä vastuu. Kriittisiä valintakohdita, jotka osuvat nuoruusikään, ovat esimerkiksi yläkouluun siirtyminen, peruskoulun päättäminen ja jatkovalinnat, toisen asteen koulutukseen siirtyminen, toisen asteen

koulutuksen päättyminen ja jatkovalinnat, itsenäiseen asumiseen siirtyminen, työelämään astuminen ja parisuhteen muodostaminen. Terveyskäyttäytymisen alueella tehdään jo nuoruusiässä ratkaisuja, jotka näkyvät vuosikymmeniä myöhemmin, esimerkiksi päihdeiden, liikunta- ja ravitsemustottumusten alueilla.

Mielenterveyden häiriöt alentavat toimintakykyä monella tavalla. Kaikki häiriöt sitovat käytettävissä olevia voimavaroja ja heikentävät jaksamista. Häiriöt vaikuttavat motivaatioon, tarkkaavuuteen ja keskittymiskykyyn ja sosiaaliin taitoihin. Häiriöiden aiheuttamat virhetulkinnat sosiaalisissa tilanteissa (esimerkiksi jatkuva epäonnistumisen, kritiikin ja naurunalaiseksi joutumisen odottaminen tai neutraalien tilanteiden tulkitseminen loukkauksiksi ja niiden märehtiminen), impulssikontrollin ongelmat ja aggressiivisuus heikentävät onnistumisen mahdollisuuksia valintatilanteissa ja tavoitteisiin pyrkimisessä. Ahdistus ja oireiden peitteleminen sitovat voimavaroja muilta asioilta. Näiden valossa on ymmärrettävää, että mielenterveyden häiriöt juuri nuoruusiän kehitysvaiheessa, jossa pitäisi koko ajan päästä eteenpäin ja tehdä kauaskantoisia ratkaisuja, ovat erityisen haitallisia ja lisäävät koulutuksellisen ja sen kautta taloudellisiin seikkoihin, ja toisaalta ihmissuhteisiin ja osallisuuteen liittyvän syrjäytymisen riskiä.

Esimerkiksi depressio voi altistaa syrjäytymiselle motivaation puutteen, voimattomuuden, negatiivisten yleistysten ja itsetunnon laskun kautta: ei kannata yrittää, ei kuitenkaan onnistu. Sosiaalinen ahdistuneisuus taas aiheuttaa odotuksia negatiivisesta palautteesta, häpeän ja pilkan pelkoa ja vetäytymistä: nuori ei uskalla yrittää, koska odottaa katastrofia. Neurokognitiivisiin erityisvaikeuksiin kuuluu heikko impulssikontrolli ja erikoinen vuorovaikutus, joista seuraa negatiivinen palaute ja siitä turhautuminen ja aggressio: ei kiinnosta yrittää.

Väkivalta ja itsetuho

Nuoruusikä on rikosaktiivista aikaa. Väkivaltarikokset kasaantuvat etenkin jälkinuoruusikäisille ja nuorille aikuisille kuten Kohtaamisen taidot –aineistossakin näkyy. Vakavat rikokset ovat tavallisimpia nuorilla, joilla on heikot kognitiiviset kyvyt, oppimisen erityisvaikeuksia, vanhempien mielenterveys-, päihde- ja rikostaustaa sekä traumataustaa, juuri kuten Kohtaamisen taidot –aineiston nuorilla. Rikoksia, etenkin väkivaltaisia, tekevillä nuorilla on runsaasti mielenterveyden häiriöitä. Rikoksia tekevien nuorten joukossa mielenterveyden häiriöt ovat tavallisimpia niillä, joilla rikos-

käyttäytyminen alkaa varhain, tapahtuu yksin, on väkivaltaista ja pysyvää, ja joilla on traumahistoria, joka taas usein liittyy vanhempien mielenterveys- ja päihdeongelmiin. Täsmälleen nämä ilmiöt näkyvät Kohtaamisen taidot –aineistossakin.

Kuoleman teemojen pohtiminen on nuoruusiässä normatiivista, mutta tahallinen itsensä vahingoittaminen, itsemurha-ajatukset ja itsemurhayritykset ovat patologisia ja edellyttävät interventioita.

Itsemurhalla on aina oma ainutlaatuinen historiansa, joka voidaan jäsentää itsemurhaprosessiksi. Itsemurhaprosessi muodostuu altistavista tekijöistä, suojaavien tekijöiden vähyydestä, laukaisevista tekijöistä, itsemurhamenetelmien saatavuudesta sekä itsetuhokäyttäytymiseen ja siihen puuttumiseen liittyvistä tekijöistä. Merkittävä osa itsemurhaa yrittäneistä tai itsemurhan tehneistä nuorista on kokenut vaikeuksia perheessään. Näistä tavallisimpia ovat vanhempien parisuhdeongelmat, vanhemman menetys, perheristiriidat sekä psyykinen tai fyysinen väkivalta. Perheenjäsenten väliset ristiriidat mutta myös muiden läheisten ihmissuhteiden, esimerkiksi seurustelusuhteiden, vaikeudet, erot ja menetykokemukset toimivat usein itsetuhokäyttäytymistä laukaisevina tekijöinä aiheuttaessaan kokemuksia epäonnistumisesta ja nöyryytetyksi tulemisesta. Näitä seikkoja nähdään myös Kohtaamisen taidot –aineistossa.

Kuten aikaisempi väkivaltakäyttäytyminen ennustaa tulevaa väkivaltakäyttäytymistä, aikaisempi itsetuhokäyttäytyminen on merkittävä itsemurhaa ennustava riskitekijä. Itsemurhariskiä lisää se, että nuoren omainen tai ystäväpiiriin kuuluva henkilö on tehnyt itsemurhan.

Itsemurhan tehneistä nuorista valtaosalla on ollut jokin mielenterveyden häiriö. Eriytyisen tavallisia itsemurhaan liittyviä häiriöitä ovat mielialahäiriöt ja päihdehäiriöt, jälleen ilmiö, joka todentuu myös Kohtaamisen taidot –aineistossa. Itsemurha-ajatuksista on kysyttävä aina arvioitaessa nuoren mielenterveyden ongelman vakavuutta.

Kohtaamisen taidot -aineisto

Kohtaamisen taidot –hankkeen aineiston osallistajat olivat jälkinuoruusikäisiä ja nuoria aikuisia. Elämäntarinat kertoivat, että heillä oli ollut – ja merkittävällä osalla oli edelleen – huomattavia vaikeuksia nuoruusiän kehitystehtävien ratkaisemisessa. Nuoruusikäisen toimintakyvyn lasku kaikilla tärkeillä toimintakyvyn osa-alueilla näytetty tarinoissa jatkuvasti. Nuoret kuvaavat ongelmia suhteissa vanhempiin ja mui-

hin auktoriteetteihin. Kuten aineiston valintaperusteista voi odottaa – tutkittiinhan hankkeessa väkivalta- ja itsetuho-ongelmaisia – nuorilla korostuvat vaikeudet sopeutua kasvattajien auktoriteettiin ja vastaanottaa huolenpitoa. Se tuskin on hämmästyttävää huomioon ottaen vanhemmuuden horjumisen heidän lapsuudessaan. Aineiston nuorten ikätoverisuhteissa on hyväksikäyttävyyttä, konflikteja ja pätemistä negatiivisissa asioissa. Kehityksellisesti adekvaateista ikätoverisuhteista prososiaalisesti kehittyviin nuoriin aineistossa ei puhuta. Nuorten suhde koulunkäyntiin on vaikea ja vapaa-aika kuvautuu mahdollisuutena tuhoaviin aktiviteetteihin. Nuori itse ei ole sen arvoinen, että hän suojaisi itseään päihteiltä, antisosiaaliselta elämäntavalta ja väärinkäytöksiltä, puhumattakaan että osa on aktiivisen itsetuhoisia.

Mielenterveyden häiriöiden näkökulmasta aineiston nuorten tarinat kertovat impulssikontrollin ja tunnesäätelyn epävakaan sävyttämästä persoonallisuuskehityksen problematiikasta. Epäspesifi masennus-ahdistuneisuusoireisto samanaikaisen käytöshäiriö-päihdehäiriöoireilun kanssa kuuluu tähän ongelmalliseen kehityskaareen. Ei ole sattumaa, että tästä aineistoista yhteenvedo edustavat ”Susannan” ja ”Villen” tarinat kuvaavat itsetuhoisen tytön ja muihin väkivaltaa kohdistavan pojan. Aiempi tutkimus on esittänyt, että impulssikontrollin ongelmat, serotoniini- ja dopamiinivälitteisten toimintojen poikkeavuudet ja väkivaltariskiä lisäävät psykososiaaliset riskitekijät johtavat naisilla epävakaaseen ja miehillä antisosiaaliseen kehityskaareen. Mitä tarinoista ilmenee nuorten vanhemmista ja heidän elämästään antaa aihetta olettaa, että samanlaiset impulssikontrolliongelmat ja tunnesäätelyn epävakaas-

luonnehtivat myös näitä. Nuorten tarinoissa korostuvat edelleen lukuisat jo pitkään nuorten mielenterveyden häiriöiden riskitekijöinä tunnetut seikat. Perheessä näitä ovat vanhempien avioero (jota mitä todennäköisimmin ovat edeltäneet vanhempien väliset ristiriidat ja seurannut lähivanhemman voimavarojen suuntautuminen muuhun kuin lasten tukemiseen vanhempien eroprosessissa), isän katoaminen (hylkäämiskokemus), sopeutuminen vanhempien vaihtuviin uusiin seurustelukumppaneihin, vanhempien päihdeongelmat, perheväkivalta ja, lapsen vartuessa, ristiriidat lapsen/nuoren ja samassa taloudessa asuvien aikuisten välillä. Koulussa näitä ovat vaikeudet sosiaalisissa suhteissa, kokemus koulukiusatuksi tulemisesta ja koulukiusaajana oleminen, häiriökäyttäytyminen ja runsaat poissaolot. Varhainen päihdekäyttö, ongelmalliset seurustelusuhteet ja interventioiden epäonnistuminen leimaavat aineiston nuorten tarinoita.

Vanhempien eron ja eroa seuraavien muuttojen, toisen vanhemman (isän) ka-

toamisen ja vanhempien vaihtuvien uusien kumppanien aiheuttama kuormitus on Kohtaamisen taidot –aineistossa silmiinpistävä. Aineiston nuoret myös nimeävät vanhempien eron, isän hylkäämisen ja vaikeudet vanhempien uusien kumppanien kanssa negatiivisiksi käännekohtiksi elämässään. Vanhempien eron epäsuotuisa merkitys lapsen ja nuoren mielenterveydelle on noussut esiin myös useissa suomalaisissa lasten ja nuorten väestötutkimuksissa. Avioeron negatiivinen merkitys eroperheen lapsille ei ole nykykulttuurissamme tervetullut uutinen. Kulttuurinen viesti on päinvastoin eron kannustava. Lapsen tarpeet saattavat erotilanteessa unohtua monista syistä. Vanhempien voimat voivat kuluu heidän omien vaikeiden tunteidensa kanssa painimisessa. Lapset voivat joutua sovittelijan tai kuuntelijan rooliin. Erosta saattaa seurata kuormittavia konkreettisia hankaluuksia, joista selviäminen vie vanhempien voimavarat. Lapset ja nuoret kokevat syyllisyyttä vanhempia kohtaavista vaikeuksista ja voivat koettaa säästää lähivanhempaansa omaksumalla aikuisen vastuita tai olemalla pyytämättä apua omiin ongelmiinsa. Yksi vanhempi ehtii vähemmän kuin kaksi, ja käytöshäiriöisen nuoren tukeminen oikeaan suuntaan vaatisi aikuisten yhteistyötä, joka entisen puolison kanssa saattaa olla hyvin vaikeaa.

Koulukiusaamista, epäsuotuisaa toveripiiriä ja nuorten välisissä vuorovaikutustilanteissa syntyviä traumaattisia kokemuksia korostetaan usein nuorten ongelmille ja häiriöille altistavina tekijöinä. Näitä nousee Kohtaamisen taidot –aineistostakin. Kiinnittäisin kuitenkin huomion mieluummin perustavanlaatuisempaan lapsuuden kasvuympäristön problematiikkaan. Kehityksellisiin tarpeisiin asianmukaisesti vastaavassa ympäristössä kasvaneet nuoret eivät valitse nuoruusiässä uudelleentraumatisoitumiselle altistavaa epäsosiaalista toveripiiriä ja elämäntapaa. Kehityksellisiin tarpeisiin asianmukaisesti vastaavassa ympäristössä kasvaneella lapsella ja nuorella on todellinen mahdollisuus kääntyä vaikeuksissa luotettavaksi tuntemiensa kasvattajien puoleen ja saada apua. Kohtaamisen taidot –aineistossa ei tarkastella nuoria, joille on puhkeamassa psykoosisairaus tai joilla esimerkiksi autismin takia on ongelmia sosiaalisessa vuorovaikutuksessa huolimatta maksimaalisesta ympäristön tuesta. Aineistossa puhutaan vaille jääneistä ja traumatisoituneista lapsista, joilla nuoruusiässä on vähän keinoja toimia rakentavasti ja suojella itseään.

Tietenkin haasteeksi ammattilaisille tulee se, että emme tiedä, mitä perheissä tapahtuu. Traumaattisten tapahtumien ja pitkäaikaisen kuormituksen vaikutus lapsen tai nuoren käyttäytymiseen saattaa näkyä vasta pitkällä viiveellä, eikä silloinkaan avunpyyntönä lasta kuormittaviin asioihin vaan oireikäyttyymisenä. Käänän siksi

seuraavaksi huomion ilmiöihin, jotka ovat helposti havaittavissa ja viittaavat nuoren kehityksellisiin vaikeuksiin ja mielenterveyden häiriöihin.

Mielenterveyden ongelmien tunnistaminen koulussa

Oppivelvollisuusikäisten on käytävä koulua, ja siksi koulu on myös areena, jossa mielenterveyden ongelmien kehittyminen voidaan havaita ja häiriöihin voidaan puuttua.

Koulussa helposti havaittavia seikkoja, jotka liittyvät mielenterveyden ongelmiin nuoruusiässä, ovat osallisuus koulukiusaamiseen, runsaat poissaolot, kouluruokailun välttäminen, koulumenestyksen romahtaminen, ikätoverisuhteiden ulkopuolelle jääminen ja toveripiirin hyljeksimäksi joutuminen. Näistä vain kouluruokailun vältteleminen ei noussut keskusteluun Kohtaamisen taidot -hankkeen aineistossa.

Niin koulukiusaamisen uhreilla kuin kiusaajilla on 2-4-kertaisesti masennusta, ahdistuneisuushäiriöitä, psykosomaattisia oireita ja syömishäiriöitä verrattuna niihin, jotka eivät joudu osalliseksi koulukiusaamiseen. Kiusaajilla on lisäksi käytös- ja päihdehäiriöitä. Kaikkein eniten häiriöitä on niillä, jotka ovat osallisina kiusaamiseen sekä kiusaajina että uhreina. Kouluyhteisössä tulisi aina yhteistyössä opettajien, oppilaiden ja vanhempien kesken puuttua kiusaamisilmiöön, mutta lisäksi on huolehdittava, että kiusaajien ja uhrien yksilöllinen tuen ja hoidon tarve tunnustetaan ja interventioihin ryhdytään.

Koulumenestyksen äkillinen heikkeneminen on hälytysmerkki, jonka tulisi herättää miettimään, onko nuoren elämässä tapahtunut kohtuuttoman kuormittavia muutoksia tai onko nuorella kehityksellisiä vaikeuksia tai mielenterveyden ongelmia. Tilanne edellyttää samaan aikaan opetuksen tukijärjestelyjä ja tilanteen mukaisia hoidollisia tai lastensuojelullisia interventioita. Runsaat poissaolot koulusta, ovatpa ne lintsaimista tai toistuvaa sairastelua, viittaavat samoin kuormittavaan elämäntilanteeseen, kehityksellisiin ja mielenterveydellisiin vaikeuksiin. Ei saisi syntyä tilannetta, jossa nuorella on kymmeniä poissaolopäiviä ilman, että asiaan puututaan vakavimmin.

Ikätoverisuhteiden teemaa käsiteltiin jo ylempänä.

Miksi interventiot eivät tuota tulosta?

Valitettavasti ongelmatilanteen tunnistaminen ei suinkaan vaivattomasti johda ongelman poistumiseen tai edes tilanteen vaatimien tukitoimien käynnistymiseen.

Kun puhutaan nuorista, joilla on ulospäin suuntautuvaa oireilua kuten uhmakkuus- ja aggressio-ongelmia, antisosiaalista käyttäytymistä ja päihdekäyttöä sekä saman-aikaisia mielialaongelmia sekä mahdollisesti itseä vahingoittavaa käyttäytymistä, puhutaan usein ihmisistä, jotka eivät ole motivoituneita ympärillä olevien ammattiauttajien ehdottamiin toimenpiteisiin. Nuori saattaa sydämestään uskoa kaikki ongelmat muiden viaksi ja katsoa oikeaksi ratkaisuksi – johon aikuiset ympärillä eivät näytä ryhtyvän – jonkun toimenpiteen, joka kohdistuu muihin ihmisiin. Tarkoitin tällä sitä, ettei nuori huomaa omassa oirekäyttäytymisessään mitään muutoksen tarvetta tai ei lainkaan usko, että hänen pitäisi tai hän voisi muuttaa tilannetta omalta osaltaan (totta kai muutakin interventiota vaativaa voi olla kuin nuori itse). Nuori ei ehkä, esimerkiksi päihdeongelman alkuvaiheessa, ylipäänsä havaitse mitään ongelmaa, ellei sitä, että hänen tavoittelemaansa asiaa yritetään estää. Vaikka perhe, koulu, sosiaalitoimi ja terveydenhuolto, kaikki tai osa näistä, siis havaitsisivat paljonkin muutostarvetta, nuori ei välttämättä koe samoin. Silloin ei ole hämmästyttävää, ettei hän koe ehdotettuja interventioita mielekkäinä.

Ongelmakäyttäytymisen muuttamiseen tähtäävät interventiot karahtavat usein karrille siksi, että ne ajoitetaan liian optimistisesti henkilön (potilaan, asiakkaan, oppilaan...) valmiuteen nähden.

Protchaskan ja DiClementen mukaan muutoksen vaiheet ovat esiharkinta, harkinta, valmistautuminen, toiminta, ylläpito (ja retkahdus). Esiharkintavaiheessa henkilö ei näe tarvetta muuttaa toimintatapaansa (oirekäyttäytymistä, esimerkiksi päihdekäyttöä, väkivaltaa, itsensä vahingoittamista). Hänen tilanteestaan tarkastellen vaikuttaa mielekkäimmältä jatkaa samalla tavalla. Hän ei pidä muutosta tarpeellisena eikä mahdollisena. Siinä tilanteessa henkilö ei sitoudu terapiaan, joiden tavoitteena on muuttaa hänen toimintaansa tai ajatteluaan. Nuorten kohdalla keskeisissä ongelmakäyttäytymisen muodoissa, joista Kohtaamisen taidot –hankkeessakin puhutaan, kuten väkivaltainen käyttäytyminen, päihdekäyttö ja itsensä vahingoittaminen tässä vaiheessa olevan henkilön kohdalla voidaan lähinnä - ja on kasvatusvastuussa olevien aikuisten velvollisuus yrittää - estää vahingollinen toiminta ulkoapäin vakauttamalla. Samalla pyritään motivoimaan nuorta harkitsemaan asiaa. Harkintavaiheessa henkilön mieleen nousee, että voisi olla aihetta harkita muutosta, mutta se tuntuu vielä mahdottomalta ja ajoittain tarpeettomaltakin. Harkintavaiheen interventio on motivointi (vakauttaminen jatkuu). Valmistautumisvaiheessa henkilö harkitsee, valitsee, hylkää ja hyväksyy vaihtoehtoja. Muutoksen tavoitteluun valmistautuvalle henkilölle

on aika esitellä mahdollisuuksia, vaihtoehtoja. Vasta toimintavaiheessa, jolloin henkilö näkee muutoksen edut itselleen ja ehkä hänelle tärkeille ihmisille suurempina kuin haitat itselleen, on aika käyttää erilaisia interventioita, joiden tavoitteena on uudenlainen tapa olla olemassa (toimia, ajatella, reagoida). Toimintavaiheessa toteutetaan niitä interventioita / hoitoja, joiden avulla henkilö voi luopua oirekäyttäytymisestä, koska hänellä on muita keinoja ja ennen kaikkea uudet tavoitteet. Ylläpitovaiheessa nuori tarvitsee vielä oppimiensa uusien toimintatapojen harjoittelua ja tukea niihin.

Retkahdus on realiteetti käyttäytymisen muuttamisen prosessissa, ja sen jälkeen aloitetaan uudestaan siltä tasolta, jonne henkilö retkahti.

Nuorten vaikeiden käyttäytymisen ongelmien ratkaisemisyrityksissä on usein havaittavissa se perustavanlaatuinen erehdys, että ammattiauttajat olettavat nuoren haaluavan samaa kuin me, siis käyttäytymisen muutosta, ja olevan muutokseen vain kykenemätön. Itse asiassa on ihan tavallista, ettei ongelmakäyttäytyjä pitkään aikaan edes havaitse koko ongelmaa. Silloin hän ei tietenkään halua muuttua, vaan hänen kannaltaan ongelma on vaikkapa se, ettei päihkeitä saa tarpeeksi, tai toiset ihmiset, jotka ärsyttävät häntä.

Jos nuoren tavoitteet ja ammattihenkilön tavoitteet eivät lainkaan kohtaa, nuoren ja ammattihenkilön kohtaaminen todennäköisesti on tavalla tai toisella turhauttava momentille. Aina tälle ei ehkä voi mitään. Esimerkiksi syyttäjän tehtävä on saattaa rikoksia tehneitä edesvastuuseen, ja saattaa olla, etteivät kaikki rikoksia tehneet koskaan myönnä, että sellainen toiminta voisi heidän kohdallaan olla oikein.

Nuori osana perhettä

Toinen äärettömän tärkeä asia nuoruusikäisen ongelmiin puuttumisessa on se, että nuorella on samanaikaisesti tarve ja pyrkimys kasvavaan itsenäisyyteen vanhemmistaan ja veto palata lapsenomaiseen riippuvuuteen, joka on tuttua ja turvallista. Kehitysikäiset ovat äärettömän lojaaleja vanhemmilleen. Silloinkin, kun ulkopuolisten ammattihenkilöiden näkökulmasta katsottuna vanhemmuus on varsin puutteellista tai vanhemmat ovat suorastaan syyllistyneet itse ongelmia aiheuttaviin tekoihin, kehitysikäinen turvautuu mieluummin vanhempiinsa kuin ammattiauttajiin, toimii todennäköisimmin tavalla, jota uskoo vanhempien toivovan, suojelee vanhempiaan ja tuntee itse syyllisyyttä näiden kohtaamista vaikeuksista. Vaikka vanhempien mahdollisuudet tehdä jotakin rakentavaa nuoruusikäisen lapsensa hyväksi olisivat hyvin rajalliset, nii-

tä kannattaa kuitenkin hyödyntää ja yrittää löytää joku alue, jossa he voivat antaa jotakin rakentavaa ja olla avuksi. Tietenkin on kuitenkin toimittava välttämättömissä rajoissa, esimerkiksi jos vanhemmalla on lähestymiskielto lapseensa, toimitaan sen mukaan.

Ammattiauttajat ihmettelevät usein, miksi kaiken mahdollisen avun saanut nuori suorastaan syöksyy tilaisuuden tullen takaisin yhteyteen vanhempiensa kanssa, vaikka meidän näkökulmastamme nämä ovat vain vahingoittaneet lastaan. Tällaisissa tilanteissa nuori ei varmastikaan ole kyennyt ratkaisemaan psykologisen vanhemmista itsenäistymisen kehitystehtävää, joka onkin vaikeampi, jos reaali kontaktia vanhempiin ei ole.

Edellä pohdin vanhempien roolia ensin kaikkein vaikeimpien tilanteiden kautta. Useimmiten tilanne ei ole noin hankala. Ongelmakäyttäytymisellä huomiota kiinnittävän nuoren vanhemmilla on hyvinkin samat tavoitteet ja toiveet kuin ammattilaisilla, mutta kokonaistilanne on sellainen, etteivät he onnistu tavoitteissaan nuorensa kanssa, tai he eivät pysty niin paljon kuin nyt pitäisi, tai eivät ihan vielä uskalla huomata tilanteen realiteetteja. Yhteistyön rakentaminen voi silti olla haastavaa. Ongelmanuoren vanhemmat todennäköisesti odottavat, että heitä syytetään, ja reagoivat oletettuun syytökseen jo ennalta. Huoli ja avuttomuus purkautuvat kriittisenä, jopa aggressiivisena käyttäytymisenä.

Vanhemmat, olkoonpa vanhemmuudessaan kuina heiveröisiä hyvänsä, ovat joka tapauksessa nuorelle tärkeämpiä kuin me ammattiauttajat, ja vanhemmat myös vaikuttavat nuoren elämässä pitempään kuin me.

Miksi hyvät auttamisyrietykset kariutuvat?

Muita yleisiä ongelmia, jotka johtavat auttamisyrietyksen kariutumiseen, ovat esimerkiksi verkkainen interventioiden aloitus, laimea hoito, vastuun siirteleminen toimijalta toiselle, monialaisen yhteistyön puute ja toimintakyvyn ja normaalielämän jättäminen odottamaan ("palauttaa korjattuna").

On tilanteita, joissa lapsen tai nuorten psyykinen oireilu alkaa äkillisesti ja rajusti niin, ettei jää lainkaan epäselväksi, että nyt on toimittava. Tällaisia esimerkkejä ovat vaikkapa rajuoireinen akuutti psykoosi tai äkillisesti alkava pakko-oireiden häiriö. Verrattomasti tavallisempaa on kuitenkin se, että lapsesta tai nuoresta ollaan huolissaan, toistuvasti ja eri tahoilla, mutta missään ei tule esiin mitään niin selvää,

että se antaisi ympärillä oleville aikuisille kiistattoman kutsun toimia. Paljon aikaa kuluu, kun useat asianosaiset aikuiset tahoillaan aprikoivat, onkohan tämä vai eiköhän se enää ole normaalivariaation rajoissa tapahtuvaa vaihtelua.

Toisaalta viivettä syntyy vielä sen jälkeenkin, kun joku tai useat ovat vakuuttuneet, että tilanne edellyttää puuttumista. On epävarmuutta, kenen pitäisi puuttua asiaan ja miten. Tuntuu vaikealta ottaa puheeksi ne havainnot, joiden takia on huolissaan. Nuori ja hänen vanhempansa kieltävätkin kaiken, suhtautuvat huoleen aggressiivisesti tai selittävät asian pois.

Käytösoirein ja päihdekäytöllä oireilevan nuoren tilanteessa monialainen yhteistyö on välttämätöntä. Kohtaamisen taidot –aineistossa puhutaan nuorista, jotka mitä todennäköisimmin monen varhaisen vaiheen intervention kohdalla ovat itse olleet hyvin motivoitumattomia muutokseen. Tällaisessa tilanteessa on liian varhaista ja optimistista odottaa, että nuori saa perustavanlaatuisen oivalluksen terapeuttisessa hoitosuhteessa ja tekee sen jälkeen korjausliikkeen. Nuoren kehitystä vääristävät ja mielenterveyttä murentavat olosuhteet eivät saa jäädä ennalleen odottamaan, että nuori tervehtyy ja irrottautuu niistä itse tai muuttaa ne. Se ei tule onnistumaan. Nuorten käytös- ja päihdehäiriöiden hoidossa parhaat tulokset on saavutettu hoitomalleilla, joissa aikuisten nuoren kaikissa kehitysympäristöissä, kotona, koulussa, vapaa-ajan vieton piirissä, terveydenhuollossa ja lastensuojelussa puhaltavat yhteiseen hiileen, pitävät samat rajat ja puuttuvat samoihin ilmiöihin samalla tavalla. Lisäksi kannattaa muutenkin edetä laaja-alaisesti. ADHD kannattaa hoitaa, vaikka lapsella lisäksi olisi traumaperäistäkin oireilua. Oppimisvaikeudet kannattaa tutkia ja niihin tarjota tukitoimia, vaikka perhekriisikin kuormittaa. Lääkehoito, psykoterapia ja psykososiaaliset interventiot ja olosuhteiden saattaminen kehityksellisesti adekvaateiksi eivät poissulje vaan täydentävät toisiaan.

Salassapitosäännökset eivät saisi kääntyä niitä vastaan, joiden edun takia ne on laadittu. Jos salassapitosäädökset ja itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen johtavat siihen, että ongelmakäyttäytymisensä suhteen esiharkintavaiheessa oleva nuori ja vastuun ottamiseen kykenemättömät vanhemmat voivat estää viranomaisten yhteistyön ja hidastaa ongelmien tulemistä tarkastelun kohteeksi koko laajuudessaan, säädökset kaipaavat korjaamista. Nuoruusiän kehitysvaiheessa ei ole varaa odottaa muutamaa vuotta ennen kuin tuhoavaan käyttäytymiseen puututaan. Jos nuoren annetaan jatkaa hänen omat kehitysedellytyksensä tuhoavaa toimintaa, syrjäytyminen saatetaan hyvään alkuun.

Olisiko Kohtaamisen taidot –aineiston nuoria voitu auttaa aikaisemmin?

Kohtaamisen taidot –aineiston valossa huomio kiinnittyy ennen kaikkea vanhempien avioeron ja siitä seuraavan toisesta vanhemmasta etääntymisen negatiiviseen merkitykseen lapselle. Olisi tärkeää tiedostaa lapsen tarpeet avioerossa, vaikka eroavista aikuisista saattaisikin tuntua kuormittavalta miettiä niitä. Aikuisten tunteiden säästäminen ei saisi tapahtua lapsen tarpeiden kustannuksella. Kohtaamisen taidot –aineistosta ei ilmene, käyttivätkö perheet vanhempien erotessa jotakin yhteiskunnan palveluita, mutta huomioon ottaen tarinoista ilmenevät kasvattajien vaikeudet se on mitä todennäköisintä. Palvelukontakteissa tulisi kiinnittää huomiota lasten tarpeisiin erotilanteissa ja tukea vanhempia kuormittavien tunteiden käsittelyyn lasten kanssa sekä sellaiseen yhteistyöhön, joka mahdollistaa lapselle yhteyden molempiin vanhempiin näiden yhteiselämän päättymisestä huolimatta.

Kodin ja koulun välinen yhteistyö on ensiarvoisen tärkeää lasten hyvinvoinnille koulussa. Kohtaamisen taidot –aineistossa ei käsitelty käytännössä lainkaan sitä, tehtiinkö ja miten koulusta yhteistyötä perheiden kanssa silloin, kun aineiston nuorilla alkoi ilmetä koulussa havaittavia vaikeuksia. Pidän todennäköisenä, että tässä yhteistyössä on usein ollut haasteita, koska tarinoiden vanhemmilla oli niin paljon vaikeuksia elämässään. Siitä huolimatta pitäisi yrittää. Ellei yhteistyö millään onnistu, lastensuojelun mukaan astuminen ongelmaperheiden elämään voisi tämän havainnon kautta nopeutua.

Lastensuojelukontaktin käynnistyminen tapahtui monen aineiston nuoren kohdalla yllättävän myöhään huomioon ottaen perheväkivallan ja päihdeongelmat kodeissa ja lasten jo alakoulussa ilmenneet aggressio-ongelmat ja varhain alkaneen lintsaimisen ja päihdekäytön. On tietenkin mahdollista, että perheissä tapahtuvia asioita ei saada tietää. Perheenjäsenet suojelevat toisiaan, myös lapset väärinkäytöksiin syyllistyviä vanhempiaan. Lasten koulussa näkyvät ongelmat voisivat kuitenkin johtaa myös perheiden ongelmien ilmi ja avun piiriin tulemiseen.

Monet aineiston nuoret käyttivät useita eri palveluita (lastensuojelu, mielenterveys- ja päihdepalvelut, poliisi, nuorisotyö). Eri palveluiden osajien yhteistyö ei saisi kaatua ainakaan salassapitosäädöksiä epätarkoituksenmukaisuuteen. On mahdollista, että salassapitosäännösten rikkomista myös pelätään enemmän kuin olisi tarpeen ja ne siksi estävät yhteistyötä tarpeettomasti. Perheet voivat tietenkin tarkoituksella kieltää eri viranomaisten yhteistyön. Viranomaisille jää haasteeksi miettiä, miten

asiakkaita voitaisiin motivoida laaja-alaiseen yhteistyöhön. Tämän aineiston perheissä oli tapahtunut asioita, joita lasten ei pitäisi joutua kokemaan. Kukapa haluaisi tulla sellaisesta keskustelemaan. Ammattihenkilöiden suuri haaste on löytää sellainen keskusteluyhteys, joka antaa toivoa ongelmien ratkaisemisesta vähättelemättä kuitenkaan aikuisten vastuuta.

Kirjallisuutta

1. Kaltiala-Heino R, Rimpelä M, Rantanen P, Rimpelä A. Koulukiusaaminen, masentuneisuus ja itsetuhoajatukset. *Suom Lääkäril* 1998;53:2643-2549
2. Torikka A, Rimpelä M, Kaltiala-Heino R, Rantanen P. Masentuneisuus ja päihteiden käyttö nuoruusiässä. *Suom Lääkäril* 1999; 54:3377-3381
3. Kaltiala-Heino R, Poutanen P, Kilku N, Rimpelä M. Runsaiden koulupoissaolojen yhteys mielenterveysongelmiin yläasteikäisillä nuorilla. *Suom Lääkäril* 2003;14:1677-1684
4. Kaltiala-Heino R, Kaivosoja M, Ritakallio M. Nuorten rikoksenteijöiden mielenterveys ja psykiatrisen hoidon tarve. *Suom Lääkäril* 2006;61:971-977
5. Fröjd S, Marttunen M, Kaltiala-Heino R. Perhe ja nuoren mielenterveyden häiriöt. *Suom Lääkäril* 2007;12:1249-1254
6. Kaltiala-Heino R, Ritakallio M, Lindberg N. Nuorten mielenterveyden häiriöt ja väkivaltainen käyttäytyminen. *Suom Lääkäril* 2008;49:4321-4329
7. Kaltiala-Heino R, Ranta K, Fröjd S. Nuorten mielenterveys koulumaailmassa. *Aikakauskirja Duodecim* 2010; 126:2033-2039
8. Kaltiala-Heino R, Sailas E, Lindberg N. Nuorten väkivaltariskin arvioiminen. *Suom Lääkäril* 2011;66:643–50
9. Penttilä J, Rintahaka P, Kaltiala-Heino R. Aktiivisuuden ja tarkkaavuuden häiriön merkitys nuoren tulevaisuudelle. *Duodecim* 2011; 127:1433-1439
10. Kaltiala-Heino R. Lasten kaltoinkohtelu – oireet ja ongelmat nuoruusiässä. Kirjassa: Söderholm A, Kivitie-Kallio S. Lasten Kaltoinkohtelu. Kustannus Oy Duodecim, Helsinki, 2012
11. Kaltiala-Heino R. Aggressio lapsuudessa ja nuoruudessa. Kirjassa Nurmi P (toim): Lapsen ja nuoren viha. PS-kustannus, Helsinki, 2012
12. Kaltiala-Heino R. Väkivaltakäyttäytyminen. Kirjassa Nurmi P (toim): Lapsen ja nuoren viha. PS-kustannus, Helsinki, 2013

4.2. Näkymättömät hyvinvoinnin lähteet ja palvelut

Professori (emerita) Lea Pulkkinen, Jyväskylän yliopisto

Johdanto

Tutkimusaineisto, joka hankkeessa on koottu, tarjoaa näkökulmia palveluihin nuorten aikuisten kokemusten ja muistojen perusteella. Kun edessämme on aineisto, joka sisältää nuoren aikuisen kertomuksen omasta elämästään ja hänen saamistaan palveluista, sekä palveluja koskevia dokumentteja ja haastatteluja, tapausten moniongelmaisuus näkyy helposti. Kun puolestaan ajatellaan työntekijää, joka kohtaa asiakkaan jonkin erityisen kysymyksen takia, herää kysymys, kuinka hyvin hän saa käsityksen asiakkaan moniongelmaisuudesta. Estävätkö tietosuojakysymykset tiedon siirtymisen ja palveluverkoston yhteistoiminnan? Paloitellaanko ihminen palvelujärjestelmässä erillaisiksi ongelmakimpuiksi vai päästäänkö holistiseen, kokonaisvaltaiseen näkemykseen?

Laadullista aineistoa tarkasteltaessa määrälliset tiedot erityyppisten ongelmien esiintyvyydestä antavat kuvaa siitä, mikä on yleisempää tai harvinaisempaa kyseisessä joukossa, mutta määrällinen eli kvantitatiivinen tieto ei auta ymmärtämään tutkimuskohdetta. Siihen tarvitaan goetheläistä prosessia, joka sisältää laadullisia ja määrällisiä elementtejä (esim. Wahl, 2014). Se yhdistää mennyttä, nykyisyyttä ja tulevaisuutta.

Ensimmäinen vaihe sisältää tarkkaa havainnointia. Kohdetta tarkastellaan yksityiskohtaisesti kaikilla aisteilla ja faktoja kootaan. Faktojen annetaan puhua puolestaan ilman että niihin kytkettäisiin henkilökohtaista arviointia.

Toinen vaihe sisältää kuvittelua liikkumalla ajassa: kuinka kaikki tapahtui, miten menneisyys kytkeytyy nykyisyyteen ja millaista tulevaisuus saattaa olla.

Kolmas vaihe sisältää inspiraatiota, joka syntyy ottamalla vastaan havaintoja kohteesta: kuka sinä olet? Se voi tapahtua kuuntelemalla, mitä kohde kertoo itsestään. Havainnoitsija on avoin ja pyrkii tietoisuuteen kohteen ominaislaadusta. Hän yrittää luoda synteessin edellisten vaiheiden kanssa tavoittaakseen olennaisen.

Neljäs vaihe sisältää intuition asian ytimeä. Tätä ideaa kehitellään käyttäen hyväksi muuta tietoa. Se auttaa pääsemään objektiiviseen havaintoon siitä, mitä tapaukseen todella sisältyy.

Kohtaamisen taidot –hankkeessa toimineet henkilöt ovat uurastaneet näiden vaiheiden kanssa. He ovat tuoneet etemme yksityiskohtaisia havaintoja ja synteese-

jä. Heillä itsellään on syntynyt ideoita siitä, mistä kussakin tapauksessa on ollut kysymys. Ulkopuolinen konsultti ei voi tavoittaa samaa kokemusta. Se mitä konsulttina voi tehdä, on yrittää valottaa jostakin näkökulmasta muuta tietoa, joka on kytkettävissä siihen ideaan, joka on aineistoa läpi käyneen henkilön mielessä syntynyt.

Aineiston kokoamiseen on käytetty retrospektiivista eli takautuvaa tarkastelua eli henkilön omasta itsestään rakentamaa kertomusta - tai tarinaa - kuten siten nykyisin usein nimitetään. Sen lisäksi on saatu tietoja dokumenteista ja palvelujen tarjoajilta. Aineisto on siten hyvin laaja ja monitahoinen.

Omaa elämäkertaa koskevassa kertomuksessa ihminen pyrkii yksilöllisellä tavallaan ymmärtämään omia mahdollisuuksiaan ja elämänkulkuaan, näkemään syy-yhteyksiä ja perusteluita toiminnalleen sekä hahmottamaan voimia kuluttaneita ja niitä kartuttaneita kokemuksia samoin kuin tuen ja toivon lähteitä. Ihmisillä on tarve hahmottaa identiteettiään: kuka minä olen, miten minä liityn menneeseen ja tulevaan ja mikä on suhteeni ympäristöön ja sen ihmisiin. Retrospektiivisen tarkastelun ongelma on se, että se pohjautuu sekä ihmisen tulkintaan että muistiin.

Eri asemassa olevat ja eri-ikäiset henkilöt tulkitsevat samaa asiaa eri tavoin. Itse muistan erään muistelun yhteydessä saaneeni äidiltäni huomautuksen: ” Ei se noin ollut, sinä muistat väärin.” Mielenkiintoista on, että lapsen myöhemmän kehityksen kannalta ei ole niin merkittävää se, miten vanhemmat kertovat toimineensa lapsensa kanssa kuin se, miten lapsi on sen kokenut. Esimerkiksi vanhemmat voivat sanoa, että he ovat ottaneet lapsen mielipiteen huomioon, mutta lapsen oma kokemus on, että vanhemmat eivät ole kuunnelleet häntä. Muistin osalta ihmisten kesken on eroja ja ikä vaikuttaa muistiin. Varhaisimmat muistot syntyvät muutaman vuoden ikäisenä, mutta yksityiskohtaisimmat muistot ovat vasta murrosiän esivaiheista. Tämä johtuu aivojen kehityksestä. Silti se, mitä lapselle tapahtuu aikaisempina vuosina, on hyvin merkittävää, koska tapahtumat välittyvät tunnekokemuksina ensimmäisistä elinvaikeuksista lähtien. Terapeuttisissa prosesseissa niiden avaaminen vaatii paljon työtä.

Retrospektiivisen aineiston keruun ongelmien takia pitkäaikaistutkimuksessa tavoitteena on koota prospektiivista eli ajankohtaista tietoa kussakin elämänvaiheessa ja kytkeä se myöhempisiin tapahtumiin. Usein prospektiiviseen tiedonkeruuseen sisältyy myös muistelua lähimenneisyydestä. Muistelutietoa voidaan koota systemaattisesti, esimerkiksi elämänhistorian kalenterilla (Caspi ym., 1994), kuten Kohtaamisen taidot –hankkeessa on menetelty Lapsesta aikuiseksi –tutkimuksessa saatujen kokemusten perusteella (Immonen & Kokko, 2008; Rääkkönen, 2012). Olemme todenneet

kyseisessä pitkäaikaistutkimuksessa, jossa on seurattu samojen henkilöiden kehitystä 8 vuoden iästä keski-ikään (Pulkkinen & Kokko, 2010), että aikuiset palauttavat mieleensä melko tarkoin asioita, joita heille on tapahtunut varhaisnuoruudesta lähtien, kun retrospektiivista tietoa verrattiin 14-vuotiaana koottuun prospektiiviseen tietoon (Männikkö & Pulkkinen, 2001). ”Unohtamista” voi esiintyä menneisyyden muistelussa joistakin asioista, kuten äidin alkoholin käytöstä tai omista satunnaisista rikoksista - tai niitä ei haluta nostaa esiin, koska suojellaan joko äitiä tai itseä.

Kohtaamisen taidot –hankkeessa retrospektiivinen tieto palvelukokemuksista auttaa näkemään, mikä palveluissa on koettu onnistuneeksi ja mikä ongelmalliseksi. Tieto auttaa kehittämään nuorten palveluja. Ulkopuolelle jäävät kuitenkin ne palvelut tai palvelujen puutteet, joista kertojalla ei ole muistoja, koska ne sijoittuvat varhaiseen lapsuuteen. Samoin palvelujen muistelemisessa saattaa jäädä puuttumaan havainto ja käsitys siitä, mitä palveluja ei ollut tarjolla. Silloin palvelujen kokonaisuuden onnistuneisuutta ei pääse arvioimaan.

Oman puheenvuoroni keskeinen kohde on tarkastella hyvinvoinnin varhaisia lähteitä ja palveluja, varsinkin sellaisia, jotka olisivat voineet olla hyödyllisiä tutkittujen henkilöiden kehityspoluilla. Varhaislapsuus on merkittävä perusta myöhemmälle kehitykselle ja siinä ilmeneville ongelmille. Ennen kuin käsittelem esimerkkejä tämän tutkimuksen aineistosta, otan esille muutamia näkökohtia suomalaisten lasten ja nuorten hyvinvoinnista. Tarkastelu perustuu kahteen tuoreeseen kansainväliseen vertailuun.

Suomalaisten lasten hyvinvointi kansainvälisessä kehityksessä

Suomalainen hyvinvointiyhteiskunta on järjestänyt kansalaisilleen monipuolisen perusturvan ja palvelujärjestelmän. Lapsiasiavaltuutettu Maria Kaisa Aula ja Jyväskylän yliopiston terveystieteen laitos ovat toimittaneet laajaan aineistoon pohjautuvan katsauksen lasten hyvinvointiin. Se ilmestyi Lapsiasiavaltuutetun vuosikirjana (2014). Katsauksen mukaan Suomen lasten hyvinvoinnin vahvuuksia ovat kansainvälisen vertailun näkökulmasta materiaallinen elintaso, pienten lasten terveys sekä oppimistulokset. Sijoitus on heikompi riskikäyttäytymisen ja terveystottumusten vertailussa.

Lasten ja nuorten suuren enemmistön tilanne on Lapsiasiavaltuutetun katsauksen mukaan hyvä. Yhdeksän lasta kymmenestä on tyytyväinen elämäänsä, pystyy kommunikoidaan vanhempiensa kanssa ja saa vanhemmilta tukea koulunkäyntiin. Väki-

taa käytetään koulukasvatuksessa yhä harvemmin ja yleensäkin kasvuympäristö on turvallisempi kuin aikaisemmin. Terveystottumuksissa on tapahtunut paranemista, mikä näkyy päihteidenkäytön ja teiniraskauksien vähenemisessä. Myös koulun ilmapiiri on kohentunut.

Pienellä osalla (noin 10 prosentilla) ongelmat kuitenkin jatkuvat ja kärjistyvät. Yläkouluikäisistä tytöistä jopa 20 prosenttia kokee itsensä masentuneeksi. Tyttöjen yleisempi masentuneisuus poikiin verrattuna ja sen voimistuminen murrosiässä vastaa kansainvälisiä tutkimustuloksia. Nuorten, varsinkin tyttöjen itsensä vahingoittaminen ja sairaalahoidon tarve sen vuoksi ovat lisääntyneet (noin 80 tyttöä 100 000:sta). Noin 30 poikaa ja 14 tyttöä teki vuonna 2012 itsemurhan. Alle 18-vuotiaiden, etenkin poikien, kuoleman syynä itsemurha on Suomessa OECD-maiden yleisimpiä. Yläkouluikäisistä tytöistä noin joka neljäs on kokenut seksuaalista väkivaltaa. Vanhempien toistuvaa fyysistä ja henkistä väkivaltaa kokee edelleen muutama prosentti lapsista ja nuorista, ja yksi kymmenestä ei pysty keskustelemaan asioistaan vanhempiensa kanssa.

Suurin osa ihmisistä selviytyy Suomessa ainakin ulkonaisesti hyvin perusturvapalvelujen ansiosta, ja niinpä ajatellaan, että Suomessa syntyminen tarjoaa erinomaiset lähtökohdat lapsen elämälle – on ”lottovoitto syntyä Suomessa”. Tätä käsitystä vastaan soti kuitenkin se, että tänä vuonna ilmestyneessä kansainvälisessä vertailussa (Klocke, Clair & Bradshaw, 2014) suomalaiset 11 - 15-vuotiaat olivat vasta 21. sijalla lasten subjektiivisessa hyvinvoinnissa 28 OECD-maan joukossa. Parasta lasten hyvinvointi oli Hollannissa ja heikointa Turkissa. Lapsella tarkoitetaan Lasten oikeuksien julistuksen mukaisesti alle 18-vuotiaita henkilöitä. Vertailu perustui kouluikäisten terveyskäyttäytymisen tutkimukseen vuosina 2009-10 (Health Behaviour of School-aged Children, HBSC survey). Vertailu tehdään joka neljäs vuosi Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa käyttäen oppilaiden antamia kyselylomaketietoja.

Kyiseisessä vertailussa oppilaiden vastaukset ryhmiteltiin neljään kategoriaan: tyytyväisyys elämään, ihmissuhteet (helppous puhua äidille, isälle, mukavat ja avuliaat luokkatoverit), koulu (koulutyön paineet, koulusta pitäminen) ja koettu terveys (terveyden hyvyys/heikkous, psykosomaattiset oireet, kuten säröt ja pahoinvointi). Näistä muodostettiin kokonaisarviointi. Siinä esiintyvistä vaihtelusta 8 prosenttia selittyi oppilaiden sukupuolella ja iällä, sillä hyvinvointiarvioinnit olivat tytöillä heikompia kuin pojilla ja vanhemmilla oppilailla (15-v.) heikompia kuin nuoremmilla (11-v.). Kotiolot selittivät vaihtelusta 12 prosenttia, sillä isän tai äidin

puuttuminen perheestä heikensi hyvinvointiarviointia samoin kuin isän työttömyys, kun taas perheen varallisuus paransi arviointeja. Varallisuutta kuvasti autojen ja tietokoneiden määrä perheessä, oma huone ja lomamatkat. Jos mainittujen tekijöiden annettiin vaikuttaa oppilaiden hyvinvointiarviointeihin, niin Suomen sijaluku oli 19, mutta jos niiden vaikutus kontrolloitiin, sijaluku putosi 21:een.

Suomalaisten lasten hyvinvointiarviointia vetivät alaspäin heidän kokemuksensa koulusta eli koulun stressaavuus ja kokemus siitä, että he eivät pidä koulusta. Sijaluku 28 maan joukossa oli 24. Suomalaisten lasten keskimääräistä heikommat kokemukset koulusta ovat tulleet esille myös 30 OECD-maan PISA (Programme for International Student Assessment) –tutkimuksessa (Kupari & Välijärvi, 2005) sekä aiemmissa HBSC-vertailuissa (Haapasalo, Välimaa & Kannas (2014)). Lasten kouluhyvinvoinnin ongelmat ovat herättäneet keskustelua, koska ne ovat ristiriidassa suomalaisten lasten hyvien kouluosaavutusten kanssa, ja ne ovat johtaneet korjaaviin toimenpiteisiin, kuten koulukiusaamisen vastustamisprojektin (KiVA; Kärnä, 2012; Salmivalli, Kärnä & Poskiparta, 2010) toteuttamiseen miltei kaikissa kouluissa. Koulukiusaamisella on vahva ja suora yhteys kouluhyvinvoinnin heikkenemiseen (Klocke ym., 2014). Toverisuhteiden ohella opettajasuhteet ovat tärkeitä oppilaiden kannalta, mikä on paljolti opettajakoulutuksen vastuulla. Luokanopettajakoulutuksessa ne saavatkin paljon huomiota osakseen, mutta aineenopettajakoulutuksessa olisi parantamisen varaa. Myös yläkoulun toimintarakenteen kurssimuotoisuuksineen vaikeuttaa opettajien ja oppilaiden suhteiden rakentumista.

Koetussa terveydessä sijaluku oli 19 (Klocke ym., 2014). Suomalaisten oppilaiden kokema terveydentila oli muihin OECD-maihin verrattuna heikko, ja lapsiasiavaltuutetun vuosikirjan (2014) mukaan terveystottumukset ovat heikommat kuin vertailumaissa. Koulun terveydenhoitaja on ollut monille oppilaille kanava tuoda julki pahoinvointiaan. Lasten tarpeiden kanssa ristiriidassa onkin se, että kouluterveydenhuolto on taloudellisista syistä supistettu samanaikaisesti, kun aikuisten työterveyshuolto kukoistaa perusterveydenhuollon rinnalla olevana järjestelmänä.

Sitä vastoin ihmissuhteissa sijaluku oli parempi eli 8. ja elämään tyytyväisyydessä 7. Unicefin (2007) vastaavanlaisessa hyvinvointivertailussa suomalaisten lasten kokemukset ihmissuhteista olivat heikompia, sillä Suomen sijaluku 21 maan vertailussa oli vasta 17. Tällöin ihmissuhteisiin oli sisällytetty se, elikö lapsi yksinhuoltaja- tai uusperheessä ja kuinka usein vanhemmat syövät yhteisiä aterioita 11 – 15-vuotiaiden lastensa kanssa. Suomessa on korkea avioeroprosentti ja perheen yhteisten aterioiden

määrässä Suomi oli maiden välisen vertailun peränpitäjä; alle 60 prosenttia tutkittujen lasten perheistä söi useita kertoja viikossa yhteisen aterian. Etelä-Euroopan maat johtivat; niissä yhteisiä aterioita oli lähes 100 prosentissa perheistä.

Monet tutkimukset osoittavat, että yhteiset ateriat ovat lapsille hyväksi (Fiese & Schwartz, 2008): ne tukevat parempaa koulumenestystä, fyysistä terveyttä, hyviä terveystottumuksia ja mielenterveyttä. Vähäinen yhteisten aterioiden määrä on yhteydessä depression esiintymiseen ja päihteiden käytön varhaiseen aloittamiseen. Yhteiset ateriat tai niiden puute kuvastavat perheen ilmapiiriä ja toimintatapaa. Niiden merkitystä lasten ja koko perheen hyvinvoinnille pitäisi palvelujärjestelmässä korostaa. Monissa maissa, kuten lasten hyvinvointitilastoja johtavassa Hollannissa, lounasruokailu on voileipiä syömistä, koska perheiden yhteisiä päivällisaterioita pidetään tärkeinä. Suomessa sitä vastoin on järjestetty työpaikkaruokailu, jonka suuri ravintoarvo saattaa heikentää kotona tehtävän päivällisen tarvetta. Lasten kouluaterioiden ravintoarvo on heikompi. Päivällisten puuttuminen kotona heikentää lasten ruokailua ja perheen sisäistä vuorovaikutusta.

Nämä tulokset auttavat hahmottamaan sitä, millaisessa kehityksessä Kohtaamisen taidot –hanke on toteutettu. Sen perusjoukko on alle 10 prosenttia suomalaisista lapsista, joiden elämässä vaikeudet ovat jatkuneet ja kasautuneet. Tätä joukkoa edustavat vapaaehtoisesti tutkimukseen osallistuneet. Heidän kauttaan saamme näytteen siitä, millaista elämä on vaikeuksien keskellä kasvaneilla saattanut olla ja miten palvelujärjestelmä on heidät tavoittanut. He ovat selviytyneet tähänastisista vaikeuksistaan. Voimme vain aavistella niiden oloja, jotka eivät ole selviytyneet tai jotka eivät halua tai pysty analysoimaan kokemuksiaan.

Lapsen elämään vaikuttavista tekijöistä

Lapsen elämään vaikuttavista tekijöissä on tapana erottaa riski-, haavoittavuus-, suoja- ja voimavaratekijöitä. Näiden käsitteiden tuntemus auttaa jäsentämään henkilön kokemustaustaa ja niitä voi pitää viitekehystenä, kun selvittelee henkilön tapaushistoriaa. Jos jokin seikka on suuntaamassa lapsen kehitystä kielteiseen suuntaan, sitä nimitetään riskitekijäksi. Niitä voi olla lapsen ympäristössä, kuten perheväkivalta, tai lapsessa itsessään, kuten heikko tarkkaavaisuuden keskittämiskyky. Lapsen temperamentti voi myös aiheuttaa riskiä ahdistuneisuuden ja depression tai aggressiivisuuden/väkivaltaisuuden suuntaan.

Haavoittavuustekijöillä tarkoitetaan vaikutuksia, jotka kohdistuvat henkilöön, jon-

ka elämässä on riskitekijöitä ulkoisesti tai sisäisesti. Esimerkiksi huumeiden tarjoajan kohtaaminen voi altistaa nuoren huumeiden kokeiluun todennäköisemmin, jos hän on paennut kadulle kodin ristiriitoja kuin jos elämä on tasapainoista. Toveripiirin vaikutus vandalismiin voi olla suuri henkilöllä, joka on aktiivinen, mutta jolla ei ole esim. aktiivisuutta suuntaavaa harrastustoimintaa, kuten urheilua. Vaikeissa oloissa elävä lapsi on haavoittuvaisempi kuin muut.

Riskin käsite itsessään viittaa ei-toivottujen seurausten lisääntyneeseen todennäköisyyteen joukossa, jonka jäsenillä on yksi tai useampia yhteisiä piirteitä. Riskin suuruus voidaan laskea ja ilmoittaa prosenttilukuina. Esimerkiksi lukiota käyville pojilla alkoholin humalakäytön riski on noin 20 %, kun taas ammatillisten oppilaitosten pojilla riski on liki kaksinkertainen. Tupakoinnissa ero on vielä suurempi, nelinkertainen (8/36 %; Lapsiasiavaltuutetun vuosikirja, 2014). Kun saadaan tietoa riskien eroista, sen pitäisi johtaa toimenpiteisiin. Mitä on tehty ammatillisissa oppilaitoksissa terveyskäyttäytymisen kohentamiseksi? Kenellä on vastuu tästä peruspalvelusta?

Peruspalvelut, kuten terveydenhuolto ja koulutus, ovat merkittäviä voimavaratekijöitä, samoin tasapainoinen perhe-elämä ja hyvä kotikasvatus. Voimavaratekijät suuntaavat lapsen kehitystä myönteisesti muista tekijöistä riippumatta. Voimavaroja voi olla myös henkilössä itsessään, kuten erityislahjakkuus, joka pyrkii esille vaikeissakin oloissa ja herättää myötätuntoa muissa ihmisissä.

Suojaava tekijä tarkoittaa puolestaan puskurivaikutusta silloin, kun riskitekijät ovat suuret. Esimerkiksi isovanhempien tuki ja huolenpito voivat merkittävällä tavalla tukea lasta, jonka kotiolot ovat vaikeat. Myös harrastukset voivat olla suojaavia tekijöitä. Monet tutkituista henkilöistä kiittävät opettajaa tai rehtoria ymmärtämyksestä ja tuesta. Jokaisella lapsella ja nuorella pitää olla ainakin yksi aikuinen, joka todella välittää hänestä.

Varhaislapsuuden voimavara- ja riskitekijöistä

Tapaushistorian selvittely on verrattavissa tutkimukseen, jota ohjaavat hypoteesit siitä mistä saattaa olla kyse. Hypoteesit ohjaavat etsimään tietoa, mutta on tarpeen olla myös avoin aivan muunlaisille havainnoille. Esimerkiksi yksi tutkituista, joka aloitti päihteiden käytön 11-vuotiaana, määritteli sen nuorena aikuisiässä positiiviseksi käännekohtaksi. Miksi? Tällainen havainto voi suunnata etsimään selitystä sille, miksi se oli positiivista? Toiko päihteiden käyttö puuttuvia toverisuhteita? Auttoiko se hukuttamaan raskaita tunteita ja muistoja päihteisiin?

Teoreettisella tiedolla lapsen kehityksestä ja tutkimustuloksilla kehitykseen myönteisesti ja kielteisesti vaikuttavista tekijöistä on suuri merkitys hypoteesien tekemiselle. Siksi tietoa ihmisen kehityksestä pitäisi olla riittävästi palveluntarjoajien koulutuksessa. Pitkä työkokemus voi vastaavalla tavalla tulla vankaksi tietopohjaksi.

Lapsen keskeiset voimavaratekijät elämää varten kytkeytyvät psykologisen tutkimuksen perusteella perusturvallisuuteen ja kiintymyssuhteisiin. Niiden perusta luodaan vauvaiässä (0-2 v). Vauva on täysin riippuvainen häntä hoivaavista aikuisista ja hän muodostaa käsityksen ulkopuolisesta maailmasta hänestä huolehtivien ihmisten kautta. Erik H. Eriksonin mukaan perusluottamus tai epäluottamus alkaa kehittyä heti syntymästä lähtien. Lapsessa kehittyvä käsitys siitä, kuinka luotettavia ihmiset ovat. Lapsen on opittava sekä luottamaan että olemaan varuillaan, jotta pystyy suojelemaan itseään. Jos luottamus on vallitseva kokemus, se on pohjana toivolle, että tulevaisuudessakin lapsi voi saada tarpeensa tyydytyksi. Lapsen hoivan laiminlyöntien takia syntyvä varhainen epäluottamus ja epätoivo ovat vaikeasti korjattavia kokemuksia. Tästä syystä joissakin maissa, kuten Saksassa, huumeäitien ja muita päihteitä käyttävien äitien lapsia pakkoadoptoidaan suoraan synnytyksen jälkeen. Miten meillä? Lapsen perusturvallisuuden näkökulma jää aikuisten intressien jalkoihin.

Kiintymyssuhde kehittyy lapsessa siihen tai niihin henkilöihin, jotka huolehtivat herkästi lapsen tarpeista. Kiintymys voi olla turvallista, kuten enemmistöllä lapsista on. Silloin lapsi voi luottaa siihen, että hänen kiintymyksensä kohde huolehtii hänestä. Turvaton kiintymys puolestaan sisältää riippuvuutta mutta voi herättää myös ahdistusta tai aggressiota. Se voi syntyä, kun vanhemman käyttäytyminen on epäjohdonmukaista oman elämäntilanteen, persoonallisuuden tai vaikkapa päihteiden käytön takia. Vakavinta lapsen kannalta on hajonnut kiintymys, joka voi syntyä esimerkiksi pahoinpitelyyn, laiminlyöntiin tai vanhemman omien traumojen takia. Lapselle, jota pahoinpitelee henkilö, josta hän on hyvin riippuvainen, tilanne on hyvin traumaattinen. Kaikkiin niihin merkkeihin, jotka osoittavat lapsen pahoinpitelyä ja laiminlyöntiä, pitäisi neuvola- ym. toiminnassa suhtautua äärimmäinen vakavasti. Ne rikkovat lakia lapsen huollosta (n:o 361/1983), jota koskeva pykälä (1 §) on hienosti muotoiltu vanhalle lasten hyvinvointia koskevalle tutkimusperustalle. Se kuuluu seuraavasti:

Lapsen huollon tarkoituksena on turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mukaisesti. Huollon tulee turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempiansa välillä.

Lapselle tulee turvata hyvä hoito ja kasvatusta sekä lapsen ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito. Lapselle on pyrittävä antamaan turvallinen ja virikkeitä antava kasvuympäristö sekä lapsen taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus.

Lasta tulee kasvattaa siten, että lapsi saa osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä. Lasta ei saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti eikä kohdella muulla tavoin loukkaavasti. Lapsen itsenäistymistä sekä kasvamista vastuullisuuteen ja aikuisuuteen tulee tukea ja edistää.

Mikäli lapset saavat tämän pykälän mukaisen huollon, heillä on vahvat voimavarat tulevaa kehitystä varten. Vanhempia tulisikin ohjata tämän lain mukaiseen toimintaan niissä eri peruspalveluissa, joissa tulevia tai nykyisiä vanhempia kohdataan. Lapsia koskevien lakien merkitys on niiden toteuttamisen valvonnan ja rikkomista seuraavien sanktioiden kannalta epäselvä. Tuntuu siltä kuin katsottaisiin asia loppuun käsiteltyksi, kun laki on saatu säädettyä. On vakavia näyttöjä siitä, että lain rikkomista koskevat ilmoitukset hukkuvat lastensuojelun asiakirjauumeniin tai niihin suhtaudutaan ”seurataan tilannetta” -tyyliin. Samaan lakiin sisältyy pykälä tapaamisoikeudesta (2 §). Se kuuluu:

Tapaamisoikeuden tarkoituksena on turvata lapsen oikeus pitää yhteyttä ja tavata vanhempiansa, jonka luona lapsi ei asu.

Lapsen vanhempien tulee keskinäisessä yhteisymmärryksessä ja pitäen silmällä ennen kaikkea lapsen etua pyrkiä siihen, että tapaamisoikeuden tarkoitus toteutuu 1 §:ssä säädettyjen periaatteiden mukaisesti.

Tapaamisoikeus mielletään tavallisesti vanhempien oikeudeksi, jonka takia sitä vanhempaa, jonka luona lapsi asuu, voidaan painostaa tapaamisen järjestelyihin. Kysymys on kuitenkin lapsen tapaamisoikeudesta, jota pitäisi valvoa myös silloin, jos vanhempi, jonka luona hän ei asu, hylkää hänet eikä halua pitää yhteyttä. Laiminlyönti voi näkyä myös elatusmaksujen hoitamatta jättämisinä. Tämä vanhempi pääsee usein väistämään vastuutaan seurauksien kasautuessa lapselle hylkäämiskokemuk-

sina ja taloudellisina puutteina. Viime vuosina yleistynyt yhteishuoltajuus voi enemmistön osalta merkitä myönteistä muutosta, mutta lain toteutuminen lapsen kannalta vaatii jatkuvaa valvontaa.

Perusturvallisuus ja turvallinen kiintymys ovat lapsen kehityksen voimavaroja. Ne vapauttavat lapsen omia voimia niihin kasvuprosesseihin, joita hänen on käytävä niin fyysisen kuin psyykkisen kasvun alueilla. Katkeilevat ihmissuhteet vaikeuttavat seuraavien kiintymyssuhteiden solmimista. Turvattomuus ja hajonnut kiintymys kuluttavat lapsen voimia kasvulta ja kehitykseltä. Seuraukset näkyvät muun muassa oppimisessa ja sosiaalisessa selviytymisessä sekä kouluiässä että sen jälkeen.

Varhaislapsuus 2 - 3-vuotiaasta kouluikään on aikaa, jolloin lapsessa kehittyvät itsesäätely ja sosioemotionaalinen alue. Itsehallinnan tai itsesäätelyn kehitys alkaa jo vauvaiässä, mikä näkyy esim. huvitutin imemisessä, kun ympäristössä on hälyä, joka vaikeuttaa vauvan nukkumista. Jos häly on liiallista, itsesäätely ei riitä, lapsi havahtuu valveille ja alkaa itkeä. Säännöllinen ja rauhallinen hoito tukee varhaista kehitystä. Vanhemmuus on avainasemassa myös tunteiden ja käyttäytymisen itsekontrollin kehityksessä. Kun lapsi alkaa liikkua, hän kohtaa rajoituksia, joita hänen on opittava noudattamaan. Lasta voidaan ohjata monin tavoin, kuten selostamalla hänelle tilanteen vaatimuksia ja kertomalla, mitä häneltä odotetaan. Lapsen muisti ei ole vielä kehittynyt ja siksi vanhempien on oltava lapsen muistina. Joidenkin lasten kohdalla se vaatii vanhemmilta paljon kärsivällisyyttä ja johdonmukaisuutta. Välinpitämätön kasvatus, jossa lapsi ei opi yhteiselämän pelisääntöjä, kostautuu itsekontrollin ongelmina. Keskilapsuudessa, kouluian alusta murrosikään, itsesäätelyn ongelmat näkyvät sosiaalisissa suhteissa, varhaisessa päihteiden käytössä, epäsosiaalisuudessa ja yleensä oman elämän hallinnassa.

Aggressiivinen ja epäsosiaalinen käyttäytyminen

Lapsen tunne-elämän itsehallinnan ongelmat voivat näkyä aggressiivisessa käyttäytymisessä. Tilapäisesti esiintyvä aggressiivisuus on yksi ihmisen käyttäytymisvaihtoehto turhaumien yhteydessä, mutta jatkuva ja vaikeasti rauhoitettava aggressiivisuus on merkki muusta. Sillä on syynsä, jotka on tarpeen selvittää. Mitä lapsi viestii aggressiivisuudellaan, miksi hänen on paha olla? Vai onko taustalla kenties neurologisia ongelmia, jotka vaikeuttavat tunteiden säätelyä? Neurologisia ongelmia voi aiheutua erilaisista kehityksellisistä syistä, joiden takia etuainvojen ohjauskeskus ei toi-

mi normaalilla tavalla. Koska äidin alkoholin käyttö raskauden aikana voi vaurioittaa sikiön kehittyviä aivoja, on tämäkin vaihtoehto otettava huomioon. Vanhemmat tarvitsevat tukea aggressiivisen lapsen käsittelemisessä, sillä vaarana on, että suhtautumisessa ajaudutaan niin sanottuun pakkokeinojen kehään, missä otteet kiristyvät molemmipuolisesti ja lapsen ja vanhemman suhde heikkenee.

Lapsen aggressiivisuus on riskitekijä myöhemmän kehityksen kannalta. Lapselta aikuiseksi – tutkimus on osoittanut, että aggressiivisuuteen liittyvät käytösongelmat pyrkivät kasautumaan ja muodostamaan sopeutumattomuuden kehän (Kokko & Pulkkinen, 2000). Huonot sosiaaliset suhteet vaikeuttavat kouluun sopeutumista, mistä voi seurata koulupinnausta ja heikentyvää koulumenestystä sekä vähäistä halukkuutta jatkaa opintoja peruskoulun jälkeen. Kehään sisältyy myös päihteiden käyttö ja piittaamattomuus muistakin normeista. Nämä tekijät yhdessä heikentävät aikuisiässä työhön sijoittumismahdollisuuksia ja lisäävät pitkäaikaistyöttömyden riskiä, mikä puolestaan synnyttää masentuneisuutta. Tutkimus osoitti myös, että sopeutumattomuuden kehässä suojaavana tekijänä oli se, että lapsi oli oppinut aggressiivisuudesta huolimatta jonkin verran sosiaalisia taitoja ja että vanhemmilla oli lapsiläh- töistä kasvatusotetta. Ne vähensivät olennaisesti pitkäaikaistyöttömyden riskiä.

Varhain, 14-vuotiaana tai nuorempana aloitettu alkoholin käyttö nelinkertaistaa alkoholi-ongelmaisuu- den riskin aikuisiässä verrattuna siihen, että alkoholin käyttö aloitetaan 18-vuotiaana tai myöhemmin (Pitkänen & Pulkkinen, 2003; Pitkänen, Lyyra & Pulkkinen, 2005). Tämä tulos on todettu niin Suomessa kuin Yhdysvalloissa. Run- sas alkoholin käyttö kytkeytyy epäsosiaaliseen toimintaan ja heikentää suuntautumista koulutukseen ja työuraan, ja lisäksi sillä on terveydellisiä seuraamuksia. Alkoholin käytön valvontaan alaikäisten keskuudessa on viime aikoina kiinnitetty enemmän huomiota kuin aikaisemmin ja tätä kehitystä on syytä jatkaa niiden vakavien riskien takia, joita lasten ja nuorten alkoholin käyttöön sisältyy.

Aggressiivisuus on yleisesti rikollisen kehityksen taustalla varsinkin silloin, jos on kyse sekä nuoruudessa että aikuisiässä esiintyvistä (persistent = jatkuva) rikollisuudesta. Moffit (1993) teki erottelun jatkuvan (life-course persistent) ja nuoruusiän rajoittuvan (adolescence-limited) rikollisuuden kesken. Lapsesta aikuiseksi – tutkimuksessa nämä kategoriat tulivat myös esille (Pulkkinen, Lyyra & Kokko, 2009).

Rikollisen käyttäytymisen on väestötasolla todettu olennaisesti vähenevän nuoruusiän jälkeen ja monilta se loppuu kokonaan. Kriminologit ovat olleet kiinnostuneita rikosten tekemisen vähenemisestä ja loppumisesta ihmisen elämänselityksessä, ei vain

rikosten tekemisestä. Glueck ja Glueck (1950) esittivät tästä ensimmäisen teorian. Heidän mukaansa kypsyminen saa ihmisessä aikaan aloilleen asettumisen ja rikollisen käyttäytymisen lopettamisen. Kypsymisessä on eroteltu useita ulottuvuuksia (ks Pulkkinen kirjoittamaa lukua Aikuisuus teoksessa Nurmi ym., 2014):

- Sosiaalisiin rooleihin kypsyminen, mikä noudattelee niin sanottujen kehitystehtävien täyttämistä (Havighurst, 1948), kuten avioliiton solmiminen ja lasten saaminen
- Kansalaisuuteen kypsyminen, mitä osoittavat työelämään siirtyminen, yhteiskunnallinen kiinnostus, äänestyoikeuden käyttö vaaleissa
- Persoonallisuuden kypsyminen, mikä näkyy myöntyvyyden ja tunnollisuuden lisääntymisessä ja asenteissa aikuisten rooleihin, vastuunotossa ja muiden huomioonotossa
- Identiteetin kypsytymisessä, mikä näkyy hajautuneen eli diffuusin identiteetin vähenemisessä ja saavutetun identiteetin lisääntymisessä
- Neurologinen/kognitiivinen kypsyminen. Aivot kehittyvät varhaiseen aikuisikään asti, mikä edistää rationaalista ajattelua, vähentää riskinottoa ja vahvistaa itsehallintaa.

Kypsymishypoteesia on rikollisesta käyttäytymisestä luopumisen yhteydessä kritikoitu. Se näyttäisikin soveltuvan nimenomaan nuoruusikään rajoittuvaan rikollisuuteen. Moffitin (1993) mukaan nuoruusikään rajoittuvaan rikollisuuteen ei liity epäsosiaalista käyttäytymistä lapsuudessa. Nuoruudessa epäsosiaalisuudella tavoitellaan aikuismaista käyttäytymistä ja tovereiden hyväksyntää. Nuoret lopettavat epäsosiaalisuuden, kun kysyvät aikuisuuteen. Nämä määrittelyt soveltuvat Lapsesta aikuiseksi – tutkimuksessa saatuihin tuloksiin, joiden mukaan nuoruusikään rajoittuvaan rikollisuuteen ei liity epäsosiaalisen persoonallisuuden piirteitä. Poikkeava käytösongelmaisuus ja aggressiivisuus lapsuusiässä eivät edellä nuoruusikään rajoittuvaa rikollisuutta, vaan pikemminkin sitä selittävät hidas kognitiivinen kypsyminen, varhainen päihteiden käytön aloittaminen ja hakeutuminen toveripiiriin, jonka kanssa toimitaan epäsosiaalisesti (Pulkkinen ym., 2009). Nuoret tekevät yhdessä normien vastaisia tekoja, ja nuoruusikään rajoittuvassa rikollisuudessa osallistuminen niihin saattaa olla pikemminkin seurailevaa eli muiden johtamaa kuin aloitteellista. Tutkimus osoitti myös sen, että nuoruusikään rajoittuvan rikollisuuden vaikutukset eivät heijastu kes-

ki-ikään, kun kriteerinä on työelämässä menestyminen ja perheellistyminen. Toisin on jatkuvan rikollisuuden laita. Suomessa on mahdollista aloittaa elämää uudelta perustalta.

Jatkuva rikollisuus on profiililtaan toisenlaista. Siihen näyttäisi soveltuvan paremmin Gottfredsonin ja Hirschin (1990) rikollisuusteoria. Heidän mukaansa

- Ihmiset, joilla on vahva itsehallinta (self-control), tekevät olennaisesti vähemmän rikoksia kaikissa elämänsä vaiheissa.
- Ihmiset, joilla on heikko itsehallinta, ovat impulsiivisia, lyhytjänteisiä, riskejä ottavia ja alttiita normien rikkomiseen. He etsivät mielihyvää tupakoinnista, alkoholista ja huumeista.
- Heikko itsehallinta voidaan todeta ennen rikosvastuukäyä

Moffitin (1993) mukaan jatkuvassa rikollisuudessa ongelmakäyttäytymisellä on juuret lapsuudessa: itsekontrollin puute, tarkkaavaisuusongelmat, kömpelyys, aggressiivisuus, neurologiset oireet, yliaktiivisuus, lukemisvaikeudet, alhaisempi älykkyyssosiaalimäärä yhdessä sosiaalisen ympäristön riskitekijöiden (erityisesti vanhemmuuteen liittyvien ongelmien) kanssa. Käytösongelmat varhaislapsuudessa ja neurokognitiiviset ongelmat, jotka aiheuttavat oppimisvaikeuksia, kuten dysleksiaa, ovat yleisiä jatkuvassa rikollisuudessa. Hoitamattomina ne vaikeuttavat sopeutumista kouluun ja sen vaatimuksiin ja aiheuttavat varhaista syrjäytymistä.

Jatkuvaan rikollisuuteen kytkeytyy heikkoa itsehallintaa, riskinottoa ja piittaamattomuutta normeista sekä epäsosiaalisen persoonallisuuden piirteitä aikuisiässä (Pulkkinen ym., 2009). Jatkuvaan rikolliseen käyttäytymiseen kytkeytyvät keski-ikässä myös elämäntapaongelmat, kuten runsas alkoholin käyttö, sekä vaikeudet työelämässä ja ihmissuhteissa. Nämä tulokset koskivat vain miehiä, koska naisilla esiintyi jatkuvaa rikollisuutta niin vähän, etteivät luotettavat ryhmien väliset vertailut olleet mahdollisia.

Miehet, joilla todettiin jatkuvaa rikollisuutta tai nuoruusikään rajoittuvaa rikollisuutta, eivät eronneet lapsuuskodin olojen puolesta niistä, jotka eivät olleet tehneet rikoksia. Vanhempien ammattiasema ja perherakenne (ehjä perhe, yksinhuoltaja) olivat eri ryhmissä samantapaiset. Vanhempien alkoholinkäyttöä oli kuitenkin enemmän jatkuvan rikollisuuden taustalla. Suomessa tasa-arvoisuus taloudellisissa suhteissa on erittäin suurta muihin maihin verrattuna (Wilkinson, 2011) ja erilaisia tukijärjestel-

miä on tarjolla yksinhuoltajaperheille. Myös lasten koulutusmahdollisuudet ovat Suomessa hyvin tasa-arvoisia (Schleicher, 2011). Nämä hyvinvointivaltion piirteet selittävät sitä, että ulkoiset kasvuolot eivät selitä lasten käytösongelmia tai oppimistuloksia samassa määrin kuin monissa muissa maissa. Julkisessa keskustelussa tätä ei useinkaan oteta huomioon, kun selityksiä haetaan taloudellisista tekijöistä. Siitä huolimatta yksilöidenvälisiä eroja on Suomessakin, mutta niiden taustalla on usein psykologisesti syitä, kuten vanhemmuuden laatu.

Lapsesta aikuiseksi –tutkimuksessa on todettu, että lasten väliset erot itsehallinnassa koulun toisella luokalla ennakoivat erilaisia kehityspolkuja (Pulkkinen, 1982, 2014). Kehityskulut kuvaavat tilastollisia trendejä, joten yksilötasolla ennusteet ovat tilastollisia todennäköisyyksiä. Yksilöt voivat välttää etenemistä polulla ja jossakin määrin jopa siirtyä polulta toiselle henkilökohtaisten valintojen sekä tietoisten kasvuyritysten pohjalta. Esimerkiksi päätös olla jatkamatta päihteiden kokeilua voi avata varhaisnuorelle erilaisen tulevaisuuden kuin päihteiden käytön jatkaminen.

Yksi polku alkoi aggressiivisesta käyttäytymisestä 8-vuotiaana (kuvio 9, ks. seuraava sivu). Se pyrki johtamaan 14-vuotiaana suuntautumiseen, joka sisälsi tovereiden kanssa oleilua, varhaista tupakointia ja alkoholin käyttöä, koulupinnausta ja epäsosiaalisuutta, ja varhaisaikuisuudessa kontrolloimattomaan elämäntyyliin, mihin sisältyi muun muassa päihteiden käyttöä ja muita elämänhallinnan ongelmia, koulutuksen niukkuutta sekä työttömyysriskiä. Tällä polulla olevilla on suurin riski epäsosiaaliseen käyttäytymiseen. Se on tyyppisempi miehille kuin naisille (Pulkkinen, 2009).

Toinen polku, jolle oli ominaista heikko itsehallinta, alkoi lapsen sosiaalisesta ahdistuneisuudesta ja eteni kielteiseen suhtautumiseen koulunkäyntiä ja yleensä elämään kohtaan sekä myöhemmin neuroottisuutta ja elämään tyytymättömyyttä sisältävään elämäntyyliin. Sitä nimitetään ylikontrolloivaksi elämäntyyliksi, koska henkilöillä on vaikeuksia joustavassa tunteiden ilmaisussa ja käyttäytymisessä. Tällä polulla olevilla on suurin riski masentuneisuuteen ja muihin sisäistyviin ongelmiin. Ne ovat tyyppisempiä naisille kuin miehille nuoruusiästä alkaen (Zahn-Waxler, Klimes-Dougan & Slottery, 2000).

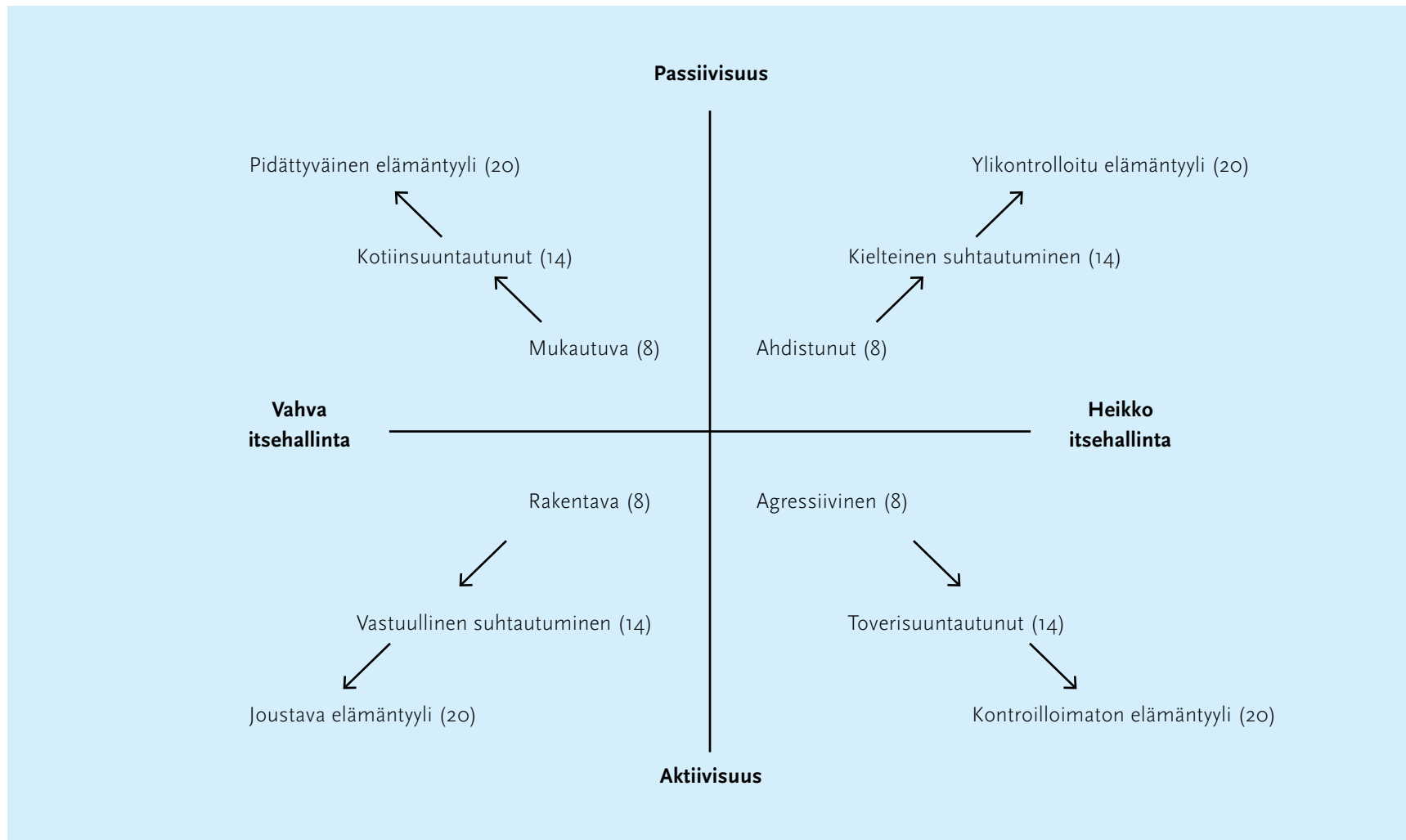
Kahdelle muulle polulle oli ominaista vahva itsehallinta. Toinen niistä alkoi rakentavasta, sovitteluvasta ja harkitsevasta käyttäytymisestä kahdeksan vuoden iässä.

Se johti vastuunottoon koulutyöstä ja muusta toiminnasta nuoruusiässä sekä joustavaan elämäntyyliin varhaisaikuisuudessa, mihin sisältyi optimismi ja tulevaisuuden suunnitelmat, opintojen jatkaminen ja kiinnostus yhteiskunnallisiin asioihin.

Toinen polku edusti sosiaalisesti passiivisempaa käyttäytymistä. Se alkoi lapsen mukautuvasta käyttäytymisestä ja eteni kotiinpäin suuntautumiseen sekä pidättyvään elämäntyyliin muun muassa suhteessa päihteisiin ja normien rikkomiseen.

Näkökulmia ongelmien ennaltaehkäisyyn

Vasemmanpuoleisille poluille (kuvio 9, ks. seuraava sivu) on luonteenomaista vahva itsehallinta, jota lapsilähtöinen vanhemmuus tukee (taulukko 4, ks. seuraava sivu). Tällä tarkoitetaan sitä, että vanhemmat ovat pitkäjänteisesti ja huolehtivasti kiinnostuneita lasten toiminnasta ja luottavat lapseen. He neuvovat lasta ja ottavat hänen mielipiteensä huomioon. Tämä rohkaisee asteittaista itsenäistymistä ja vastuullista päätöksentekoa.

Kuvio 9. Kehityspolkuja lapsesta aikuiseksi (Pulkkinen, 2013, 2014).

Vanhemmuuden eroja

LAPSILÄHTÖINEN VANHEMMUUS

- Tietää, missä lapsi viettää vapaa-aikaa, kenen kanssa ja mitä tekemässä
- Kiinnostus koulunkäyntiä kohtaan
- Kannustava, myötätuntoinen
- Kuuntelee lasta, ottaa mielipiteen huomioon
- Luottaa lapseen
- Johdonmukaisia rajoituksissa
- Oikeudenmukainen
- Ei ruumillista kuritusta

AIKUISLÄHTÖINEN VANHEMMUUS

- Vähän tietoa lapsen vapaa-ajan seurasta ja sisällöstä
- Vähän mielenkiintoa lapsen koulunkäyntiä kohtaan
- Rankaiseva suhtautuminen
- Keskittynyt omiin asioihinsa, mielialat vaihtelevat niiden mukaan, ei lapsen mielipiteen kuuntelua
- Välinpitämätön ja rankaiseva
- Epäjohdonmukainen
- Ruumillista kuritusta suosiva

Taulukko 4. Lapsilähtöinen ja aikuislähtöinen vanhemmuus (Pulkinen, 1982).

Heikon itsehallinnan taustalla on puolestaan aikuislähtöinen vanhemmuus, joka perustuu pikemminkin vanhempien omiin mielialoihin ja elämäntavan piirteisiin kuin lapsen tarpeisiin. Tämä voi johtaa siihen, että vanhemmat ovat piittaamattomia lasten koulunkäynnistä ja ajankäytöstä. He eivät tiedä tai välitä siitä, missä, kenen kanssa ja mitä tekemässä heidän lapsensa on. Ohjaus ja valvonta ovat puutteellisia. He saattavat olla epäjohtonmukaisia tai valtaa korostavia (autoritaarisia) ja jättää kuuntelematta ja ottamatta huomioon lapsen näkökulmaa, jolloin lapsi jää emotionaalisesti yksin. Suhtautuminen on rangaistuskeskeistä ohjauskeskeisyyden asemesta. Aikuislähtöinen vanhemmuus voi synnyttää ahdistuneisuutta tai aggressiivisuutta riippuen lapsen temperamenttiperustasta. Aikuislähtöinen vanhemmuus, jossa lasta ja hänen tarpeitaan otetaan heikosti huomioon, on yleistä sekä masentuneisuuden että jatkuvan rikollisuuden taustassa.

Lasten myönteisen kehityksen tukemiseksi ja ongelmien ennalta ehkäisemiseksi vanhemmille tulisi antaa tietoa lapsen kehityksestä ja lapsilähtöisen vanhemmuuden perusteista jo lapsen odotusaikana sekä sen jälkeen lapsen kehitysvaiheiden mukaisesti. Perheissä pitäisi vahvistaa muista perheenjäsenistä välittämisen kulttuuria niin vanhempien ja lasten kuin vanhempien keskinäisten suhteiden osalta. Kodin ilmapiirillä on hyvin suuri merkitys lapsen kehityksen ja voimavarojen rakentumisen kannalta.

Myös koulussa voidaan suunnitelmallisesti edistää myönteistä sosiaalista kehitystä. Eheytytyn eli joustavan koulupäivän kokeilu vuosina 2002-05 useissa Suomen kouluissa osoitti, että liki 90 % opettajista oli sitä mieltä, että oppilaiden viihtyminen koulussa parani, kun koulupäivän rakennetta muutettiin siten, että oppilailla oli mahdollisuus olla koulun suojissa valvotussa toiminnassa ennen oppitunteja ja niiden jälkeen, osallistua koulun kautta organisoituun ohjattuun harrastustoimintaan ja nauttia pitemmästä ruokailutauosta (siestasta) (Pulkinen & Launonen, 2005). Eheytetty koulupäivä vähensi oppilaiden sosiaalista ahdistuneisuutta ja masennusta, kun se lyhensi aikaa, jolloin oppilaat olivat yksin, ilman aikuisten ohjausta. Erityisesti taideharrastukset (musiikki- sekä taide- ja kädentaitokerhot) edistivät koulumenestystä, työskentelytaitojen, kuten keskittymiskyvyn ja pitkäjänteisyyden, kehitystä sekä sosiaalista vuorovaikutusta (Pulkinen, 2011; Pulkinen & Metsäpelto, painossa). Yhdysvalloissa on osoitettu, että epäsosiaalisuuden riskiryhmään kuuluvien keskuudessa koulun keskeyttäminen ja rikosten tekeminen vähenivät koulun puitteissa järjestetyn kerhotoiminnan ansiosta (Mahoney & Cairns, 1997). Myös Eccles työtovereineen

(2003) ovat todenneet, että koulussa järjestetyllä kerhotoiminnalla on pitkäaikaisia myönteisiä vaikutuksia oppilaiden käyttäytymiseen, kuten koulupinnaukseen, alkoholin ja muiden päihteiden käyttöön sekä kiinnostukseen opintojen jatkamista kohtaan (ks. myös Mahoney ym., 2005).

Varhaislapsuudessa esiintyvät käytösongelmat ja neurokognitiiviset häiriöt vaativat puolestaan korjaavia toimenpiteitä asiantuntijapalveluilla. Niiden järjestämistä ei pitäisi viivytellä, koska ongelmat pyrkivät kasautumaan ja vaikeutumaan. Varhaiskasvatuksen ja alkuopetuksen henkilöstö on avainasemassa häiriöiden tunnistamisessa ja hoitoon ohjaamisessa.

Merkittävää on, että puolet nuorisorikollisista on profiililtaan tavallisia nuoria, joiden kohdalla ennalta ehkäisyssä on tarpeen tukea kypsymistä. Puolella nuorisorikollisista on puolestaan vakavia ongelmia itsehallinnassa ja ne voidaan havaita lapsuudessa. Korjaavaa työtä tarvitaan lapsen ja vanhempien kanssa ja sen lisäksi kypsymisen tukemista. Suomalainen oikeusjärjestelmä suhtautuu nuoriin rikoksenteijöihin järkevasti sikäli, että vankeusrangaistuksia vältetään. Ne luovat epäsosiaalisen identiteetin, josta on vaikea päästä eroon. Silti kaikki nuorisorikollisuustapaukset pitäisi ottaa vakavasti viranomaisten ja vanhempien toimesta sekä heidän yhteistoiminnassaan. Nuorelle tulee korostaa vastuuta omasta käyttäytymisestään. Olennainen kysymys nuorisorikollisiin suhtautumisessa on se, painotetaanko tekoa sinänsä vai yksilöä ja hänen kehitystaustansa ja tulevaisuuttaan.

Edellä esitellystä tiedosta poimin seuraavia näkökohtia tiivistykseksi:

- Riski-, suoja- ja voimavaratekijöitä on sekä ympäristössä että ihmisessä itsessään. Riskien kasautuminen lisää ihmisen haavoittuvaisuutta uusille riskitekijöille
- Tyttöjen hyvinvointi on heikompaa kuin poikien; tytöillä on enemmän sisäistyviä käytösongelmia, kuten masentuneisuutta ja itsetuhoista käyttäytymistä; he kokevat seksuaalista väkivaltaa
- Pojilla on enemmän ulkoistuvia käytösongelmia sekä nuoruusiästä aikuisikään jatkuvaa rikollisuutta; pojat tekevät tyttöjä useammin itsemurhia
- Hyvinvointi heikkenee 11 vuoden iästä 15-vuotiaaksi
- Kouluhyvinvointi on Suomessa heikompaa kuin muissa OECD-maissa
- Koulukiusaaminen heikentää hyvinvointia
- Oppilaiden kokemana terveys on Suomessa heikompaa kuin muissa OECD-maissa keskimäärin

- Perheiden sisäinen vuorovaikutus on niukempaa kuin muissa OECD-maissa, mitä osoittaa perheiden yhteisten aterioiden vähäisyys; sillä on yhteyttä koulumenestykseen, masentuneisuuteen ja päihteiden käyttöön
- Perherakenteiden muutokset (avioero, uusperhe) ovat Suomessa yleisempiä kuin OECD-maissa keskimäärin, millä on merkitystä kiintymyssuhteiden kannalta
- 90 % suomalaisista lapsista voi hyvin, mutta 10 %:lla ongelmat kasautuvat
- Riskitekijät lapsen kehityksen kannalta eivät ole Suomessa ensisijaisesti taloudellisia, vaan psykologisia, ulkoisiin tai sisäisiin tekijöihin liittyviä. Niitä pitäisi tunnistaa varhain ja ryhtyä tarvittaviin korjaaviin toimenpiteisiin
- Vanhemmuutta ei tueta riittävästi jakamalla tietoa lapsen kehityksestä ja siihen vaikuttavista tekijöistä, kuten vanhemmuudesta, eikä varhaista tukea ole riittävästi tarjolla
- Varhain aloitettu alkoholin käyttö on vakava riskitekijä myöhemmän kehityksen kannalta. Lasten ja nuorten alkoholin käytön rajoittaminen vaatii nykyistä enemmän vanhempien, koulun ja viranomaisten huomiota
- Äidin alkoholin käyttöön raskausaikana ja myöhemmin suhtaudutaan aikuisen näkökulmaa painottaen, jolloin lasten tarpeet saattavat jäädä sivuun
- Perusturvallisuuden ja kiintymyssuhteiden muodostuminen ja ylläpito luovat perustaa myönteiselle kehitykselle
- Laki lasten huollosta ja tapaamisoikeudesta on hyvin laadittu. Sen noudattaminen tulisi nostaa kasvattajien ja valvonta viranomaisten tietoisuuteen nykyistä paremmin.

Tietopohjan soveltamisesta Kohtaamisen taidot -hankkeeseen

Palaan seuraavassa muutamin esimerkein goetheläisen prosessin viimeiseen vaiheeseen, jossa ideaa ilmiöstä kehitellään käyttäen hyväksi muuta tietoa.

Ensimmäinen havaintoni Kohtaamisen taidot –hankkeen aineistosta oli, että monien tapausten osalta on saatu hyvin vähän tietoa varhaislapsuudesta. Tieto on miltei rajoittunut vanhempien eroa koskevaan tietoon. Retrospektiivinen menetelmä ei nosta varhaisen lapsuuden muistoja esiin. Mahdollisesti neuvolatoiminnan ja päivähoidon piirissä on tehty havaintoja lapsen ongelmista, mutta niistä ei ole tietoa. Lastenneuvoloitten viisivuotis- (tai nelivuotis-) tarkastuksissa kootaan suuria määriä tietoa kustakin lapsesta ja perheestä, mutta mihin tätä tietoa käytetään? Miten tiedonkeruu

palvelee lapsia ja perheitä? Jää kysymään, voisiko tietoa lapsesta ja hänen kasvuoloistaan koota eri vaiheissa kehityksen voimavarojen ja riskien näkökulmasta ja käyttää hyväksi tukitoimiin silloin, jos riskejä näyttää esiintyvän? Havaintoja pitäisi tehdä huomattavasti varhemmin ja keinoja vanhemmuuden tukemiseen tai lapsen olojen muuhun korjaamiseen pitäisi tehdä aktiivisesti, jotta lasta ei saateta alttiiksi haitallisille oloille elämän ensimmäisinä tärkeinä vuosina.

Toinen havaintoni oli se, että lastensuojelutoimenpiteiden rooli useissa tapauksissa jäi ohueksi.

Riski-, suoja- ja voimavaratekijöitä löytyy kaikkien tutkimukseen osallistuneiden elämästä. Riskitekijöistä nousee esiin vanhempien ero, jonka kaikki tutkimukseen osallistuneet olivat kokeneet. Tutkittavat itse nimeävät eron negatiiviseksi käännekohtaksi elämässään.

Raskaimmat riskitekijät liittyvätkin perheoloihin, kuten isän hylkäämiseen, perheväkivaltaan ja äidin vanhemmuuden puutteisiin. Vanhempien keskinäisen väkivallan näkeminen voi olla yhtä traumaattista kuin väkivallan kohteeksi joutuminen. Väkivallan kohteeksi joutunut voi saada hoitoa, mutta tuetaanko kriisihoitomenettelyin niitä lapsia, jotka ovat joutuneet näkemään kotona väkivaltaa?

Äidin runsas alkoholin (tai huumeiden) käyttö on vakava riskitekijä lapsen elämässä, koska se heikentää vanhemmuuden laatua. Tutkitussa aineistossa siitä on saattanut aiheutua varhainen sijoitus vastaanottokotiin, vanhempien hylkääminen ja lapsen jääminen ilman perheenomaisia oloja moneksi vuodeksi. Toisaalta on saattanut käydä niin, että lasta ei ole vauvana pelastettu nuorelta, vielä itsekkin lapseksi luettavalta, alkoholia käyttävältä äidiltä. Isoäidinkin ollessa alkoholisti lapsi jää vaille turvaa. Tällaisissa tilanteissa voidaan arvostella viranomaisten menettelyä, koska he eivät ole huolehtineet lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lain toteutumisen valvonasta ja toimineet lapsen edun mukaisesti sijoitusratkaisuihin. Adoptiokeskusteluakin tulisi käydä silloin, kun lapsen tulevaisuus voisi olla parempi turvatuissa oloissa. Näin siitään huolimatta, että lapsen ja hänen biologisen vanhempansa suhteen ensisijaisuutta korostetaan lasten oikeuksissa. Lapsen edun takia häntä ei tule jättää yksin riskitekijöiden kanssa.

Suomessa suhtautuminen vanhempien päihteiden käyttöön on karttelevaa ja aikuisten valintoikeutta suojelevaa. Karkeimmin tämä näkyy suhtautumisessa äitien raskaudenaikaiseen alkoholin käyttöön, vaikka sen aiheuttamat seuraukset voivat olla lapselle hyvin kohtalokkaita ja yhteiskunnalle hyvin kalliita. Perheissä, joissa isien al-

koholin käyttö on ollut humalahakuista, äidit ovat perinnäisesti olleet lapsille suojaavina tekijöinä. Mutta missä ovat suojaavat tekijät silloin, kun äiti ja hänen kumppaninsa tai äiti yksinhuoltajana ja ehkä mummokin ovat alkoholisteja? Kenen puoleen lapsi voi turvautua? Tätä kysymystä olisi peruspalvelujen tarjoajan, esimerkiksi neuvolan tai sosiaalitoimen, selvitettävä.

Joissakin tapauksissa vaikeuksiin ajautuneet henkilöt ovat eläneet jatkuvien muutosten keskellä. Vanhemmilla on saattanut olla useita asuinkumppaneita, lapsella useita sijoituspaikkoja tai perheellä useita asunnon tai paikkakunnan vaihtoja. Tällaiset muutokset katkovat kiintymyssuhteita aikuisiin ja lapsen toverisuhteita koulujen vaihdon takia. Vanhempien ymmärrystä oman elämäntapansa, esimerkiksi vaihtuvien asuinkumppanien vaikutuksista lapseen pitäisi avoimemmin puhua. Lasten kiintymyssuhteiden kunnioittamiseen kiinnitetään liian vähän huomiota. Jokaisen ihmissuhteen muodostaminen vaatii paljon voimia ja aikaa, jotta luottamus syntyisi. Elämänmuutos voi olla kehitykselle hyväksikin, kun se tapahtuu hallitusti, mutta muutosten kasautuminen kuluttaa voimia.

Riskitekijöitä voi olla myös lapsessa itsessään. Ne voivat olla oppimisvaikeuksia tai käyttäytymisongelmia ennakoivia. Tietoa ei ole siitä, onko tässä aineistossa tehty neurologisia tutkimuksia eikä siitä, millaista apua perhe on saanut. Oppimisvaikeudet, kuten luki-häiriö, vaikeuttavat hoitamattomina kouluun sopeutumista. Ainakin yhdessä tapauksessa aggressiivisesta käyttäytymisestä lähti liikkeelle sopeutumattomuuden kehä kouluvaikeuksineen ja päihteiden käyttöineen. Varhainen alkoholin käyttö sisältyy useiden tutkimukseen osallistuneiden elämänhistoriaan. Tietoa ei ole siitä, onko siihen yritetty puuttua. Tieto puuttuu myös siitä, miten on suhtauduttu varhain ilmenneeseen epäsosiaaliseen käyttäytymiseen.

Lapsen sisäistyvä ongelmakäyttäytyminen, kuten ahdistuneisuus, jää helposti huomiotta, koska se ei samalla tavalla häiritse muita kuin ulkoistuva ongelmakäyttäytyminen. Itsetuhon, esimerkiksi viiltelyn, merkit ovat hätäsignaaleja ja avunpyyntöjä. Sekä itseensä että muihin suuntautuvan väkivaltaisuuden merkkeihin suhtautumisen vakavuudesta ei ole aina selkeää näyttöä. Palvelujen lykkääminen moninkertaistaa ongelmaa.

Kodin ulkopuolisista kokemuksista negatiiviset käännekohtat liittyvät usein koulu-kiusaamisen kohteeksi joutumiseen. Miksi tätä vakavaa ongelmaa ei saada hoidettua? Onko syy aikuisten kulttuurissa, joka heijastuu lasten elämään? Koulukiusaamisella on pitkäaikaista vaikutusta hyvinvoinnin heikkenemiseen muun muassa sen

aiheuttaman depression takia. Aineistosta ei näy koulupsykologisen toiminnan tai muun oppilashuoltotyön tuki oppilaalle. Onko koululaisten psyykkinen työsuojelu hoidettu riittävän hyvin?

Ihmissuhteet ja harrastukset ovat merkittäviä voimavaratekijöitä lasten ja nuorten elämässä, ja ne voivat toimia suojaavina tekijöinä vaikeuksissa olevien elämässä. Niiden merkitys voi kuitenkin jäädä varjoon, jos riskitekijöitä on liikaa. Aineistossa on tapauksia, joissa suojaavia tekijöitä, kuten isoäidin tukea tai hyviä harrastuksia on ollut, mutta joissa ne eivät ole riittäneet, koska riskitekijät omassa perheessä ovat olleet liian raskaita, jatkuvia ja kasautuvia. On myös tapauksia, joissa taloudellisista tai muista syistä nuori on joutunut lopettamaan tärkeän harrastuksensa ja ajautunut vaikeuksiin. Harrastuksen tukemisesta olisi yhteiskunnalle aiheutunut pieni menoerä verrattuna harrastuksen keskeyttämisen seurauksiin.

Tutkimukseen osallistuneet arvioivat myönteisesti sellaiset kohtaamiset palvelujen tarjoajien kanssa, joihin sisältyi ymmärtämyksen saamista. Useissa tapauksissa ymmärtämystä oli tullut opettajalta. Yksikin hyvä ihmissuhde voi kantaa elämässä pitkälle. Asiakastilanteessa olisi hyvä kysyä lapselta tai nuorelta, kuka osoittaa häntä kohtaan ymmärtämystä ja antaa tukea ja todella välittää hänestä ja hänen asioistaan. Tämä kartoittaisi sitä, kuinka laaja on niiden sylien määrä, joista hän saa tukea eli millainen sosiaalinen pääoma hänellä on. Lasten kesken on suuria eroja sosiaalisessa pääomassa ja sillä on yhteyttä hyvinvointiin.

On huomion arvoista, että aineistossa monet mainitsevat lastenkotisijoitukset ja lastensuojelun jälkihuollon positiiviseksi käännekohtaksi elämässään. Se osoittaa, että lapset tarvitsevat tukea ja turvaa koulunkäynnilleen ja elämälleen vielä varsinaisen lapsuuden päättymisen jälkeenkin.

Olen edellä nostanut esille joukon kysymyksiä, jotka sijoittuvat julkisen ja yksityisen rajoille. Perheeseen on yleensä suhtauduttu yksityisenä alueena, jonka asioihin ei voida puuttua ennen kuin ne saavuttavat sellaiset mittasuhteet, että yhteiskunnan järjestelmien on toimittava. Jää kysymään, eikö kynnyks voisi olla matalampi ja eikö yksityinen alue voisi olla hyvinvoinnin lähteenä ja palvelujen kohteena näkyvämmiin esillä. Korjaavaa toimintaa rajoittavat sen kustannukset, puutteellinen koulutus ja riittämättömän paneutumisen perhetyöhön, mutta palvelujen viivyttäminen vain lisää kustannuksia.

Yksi tapa lähestyä lasten hyvän elämän perustan luomista on tiedonvälitys. Lapsen kehityksestä ja perheiden toimivuudesta on olemassa runsaasti tietoa, jota voitaisiin

koulutuksen, palvelujärjestelmien ja median kautta jakaa. Se voisi vaikuttaa yleisemminkin lapsilähtöisiin asenteisiin yhteiskunnassamme. Erityisesti median piirissä on tullut muodikkaaksi puhua syyllistämisen pelosta. Sama tieto, joka herättää vanhemmassa ikäluokassa omantunnon pistoksia, voi nuoremmille olla tarpeellista ongelmia ennalta ehkäisevää tietoa. Joidenkin aikuisten suojeleminen syyllisydentunteilta ei pitäisi olla pääasia, vaan yhteisenä tavoitteena pitäisi olla lasten kehityksen turvaaminen ja heidän suojelemisensa ylivoimaisilta vaikeuksilta.

Lähteitä

Caspi, A., Moffitt, T., Thornton, A., Freedman, D., Amell, J. W., Harrington, H., Smeijers, J., & Silva, P. A. (1996). The Life History Calendar: A research and clinical assessment method for collecting retrospective event-history data. *International Journal of Methods in Psychiatric Research*, 6, 101-114.

Eccles, J. S., Barber, B. L., Stone, M. & Hunt, J. (2003). Extracurricular activities and adolescent development. *Journal of Social Issues*, 59, 865–889.

Fiese, B. H. & Schwartz, M. (2008). Reclaiming the family table: mealtimes and child health and wellbeing. Society for Research in Child Development, Social Policy Report, Vol XXII, Nr IV (<http://www.srcd.org/spr.html>)

Glueck, S. & Glueck, E. (1950). *Unraveling juvenile delinquency*. New York: The Gottfredson, M. R., & Hirschi, T. (1990). *A general theory of crime*. Stanford, CA: Stanford University Press. Commonwealth Fund.

Haapasalo, I., Välimaa, R. & Kannas, L. (2010). How comprehensive school students perceive their psychosocial school environment? *Scandinavian Journal of Educational Research*, 54, 133-150.

Havighurst, R. J. (1948). *Developmental tasks and education*. New York: McKay. Immonen, M. & Kokko, K. (2008). Epänormatiivisten elämäntapahtumien ajoittuminen aikuisiässä ja yhteydet psyykkiseen hyvinvointiin. *Psykologia* 43 (1), 4-17.

Klocke, A., Clair, A. & Bradshaw, J. (2014). International variation in child subjective well-being. *Child Indicator Research*, 7, 1-20.

Kupari, P. & Välijärvi, J. (toim.) (2005). *Osaaminen kestäväällä pohjalla: PISA 2003 Suomessa*. Jyväskylä, Finland: Gummerus.

Kärnä, A. (2012). Effectiveness of the KIVA antibullying program. Turun yliopiston julkaisuja, sarja B, osa 350, väitöskirja.

Männikkö, K., & Pulkkinen, L. (2001). Parenting and personality styles. A long-term longitudinal approach. In J.R.M. Gerris (Ed.), *Dynamics of Parenting* (s.179-195). Leuven, Belgium: Garant-Uitgevers.

Pulkkinen, L. (2009). Personality – a resource or risk for successful development. *Scandinavian Journal of Psychology*, 6, 602-610.

Kokko, K., & Pulkkinen, L. (2000). Aggression in childhood and long-term unemployment in adulthood: A cycle of maladaptation and some protective factors. *Developmental Psychology*, 36, 463-472.

Mahoney, J. L. & Cairns, R. B. (1997). Do extracurricular activities protect against early school dropout? *Developmental Psychology*, 33, 241-253.

Mahoney, J. L., Larson, R. W., Eccles, J. S. & Lord, H. (2005). Organized activities as development contexts for children and adolescents. Teoksessa J. L. Mahoney, R. W. Larson & J. S. Eccles (toim.), *Organized activities as contexts of development* (s. 3–22). New Jersey: Erlbaum.

Moffitt, T. E. (1993). 'Life-Course-Persistent' and 'Adolescence-Limited' antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Psychological Review*, 100, 674-701.

Nurmi, J.E., Ahonen, T., Lyytinen, H., Lyytinen, P., Pulkkinen, L. & Ruoppila, I. (2014). *Ihmisen psykologinen kehitys*. 5. uudistettu painos. Jyväskylä: PS-kustannus.

Pitkänen, T., Lyyra, A. L., & Pulkkinen, L. (2005). Age of onset of drinking and the use of alcohol in adulthood: a follow-up study from age 8-42 for females and males. *Addiction*, 100, 652-661.

Pitkänen, T., & Pulkkinen, L. (2003). Onko alkoholin käytön alaikäraja tuulesta temmattu? Teoksessa J. Heinonen, H. Alho, J. Lindeman, K. Raitasalo & R. Roine (toim.), *Tommi 2003. Alkoholi- ja huumeutkimuksen vuosikirja* (s. 12-30). Helsinki: Alkoholi- ja huumeutkijain seura ry.

Pulkkinen, L. (1982). Self control and continuity from childhood to adolescence. Teoksessa B. P. Baltes, & O.G. Brim, Jr. (toim.), *Life span development and behavior* (s. 63-105). Vol. 4. Orlando, FL: Academic Press.

Pulkkinen, L. (2011). Eheytetty koulupäivä – lapsilähtöinen toimintakulttuuri. Teoksessa J. Paalasmaa (toim.), *Lapsesta käsin: Kasvatuksen ja opetuksen vaihtoehtoja* (s. 313-327). Jyväskylä: PS-kustannus.

Pulkkinen, L. (2013). Hyvän lapsuuden kymmenen pilaria: Suomalainen näkökulma. *Steinerkasvatus* 1/2013, 8-13.

Pulkkinen, L. (2014). Self-control at the heart of successful development. Teoksessa R. M. Lerner, A. C. Petersen, R. K. Silbereisen, and J. Brooks-Gunn (toim.) *The developmental science of adolescence: History through autobiography* (s. 373-385). New York: Psychology Press Taylor & Francis Group.

Pulkkinen, L., Lyyra, A-L., & Kokko, K. (2009). Life success of males on Nonoffenders, Adolescence-limited, Persistent, and Adult-Onset Antisocial Pathways: Follow-up from age 8 to 42. *Aggressive Behavior*, 35, 117-135.

Pulkkinen, L. & Kokko, K. (toim.) (2010), *Keski-ikä elämänvaiheena*. Jyväskylän yliopiston psykologian laitoksen julkaisuja 352. Verkkojulkaisu: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-3894-9>

Pulkkinen, L. & Launonen, L. (2005). *Eheytetty koulupäivä: Lapsilähtöinen näkökulma koulupäivän uudistamiseen*. Helsinki: Edita.

Pulkkinen, L. & Metsäpelto, R-L. (painossa) *Kerhotoiminta tukee oppilaiden sosioemotionaalista kehitystä ja kouluasuoriutumista*. NMI-Bulletin.

Räikkönen, E. (2012). Is timing everything? *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research*, 448. Jyväskylän yliopisto, väitöskirja.

Salmivalli, C., Kärnä, A. & Poskiparta, E. (2010). From peer putdowns to peer support: A theoretical model and how it translated into a national anti-bullying program. Teoksessa S. R. Jimmerson, S. M. Swearer & D. L. Espelage (toim.). *Handbook of bullying in schools: An international perspective* (s. 441-454). New York: Routledge.

Schleicher, A. (2011). The quality of childhood, evidence from the Programme for International Student Assessment (PISA). In R. Clouder, B. Heys, M. Matthes, & P. Sullican (Eds.). *Improving the Quality of Childhood in Europe 2011* (Vol. 2), pp. 31-61. East Sussex, UK: ECSWE. <http://www.allianceforchildhood.eu/publications>

UNICEF (2007). *Child poverty in perspective: An overview of child well-being in rich countries*. Florence, Italy: UNICEF Innocenti Research Centre, report Card 7.

Wahl, D. C. (2014). "Zarte Empirie": Goethean Science as a way of knowing. <http://www.janushead.org/8-1/wahl.pdf> (tulostettu 8.6.2014).

Wilkinson, R. (2011). Inequality and the well-being of adults and childhood in rich countries. In R. Clouder, B. Heys, M. Matthes, & P. Sullican (Eds.). *Improving the Quality of Childhood in Europe 2011* (Vol. 2), pp. 63-79. East Sussex, UK: ECSWE. <http://www.allianceforchildhood.eu/publications>

Zahn-Waxler, Klimes-Dougan & Slottery (2000). Internalizing problem of childhood and adolescence, prospects, pitfalls, and progress in understanding the development of anxiety and depression. *Development and Psychopathology*, 12, 443-466.

5. KOHTAAMISEN TAIDOT – IHMINEN IHMISELLE, KIIREETTÖMÄSTI JA AMMATILLISESTI

Tia Isokorpi, KT, Lehtori, Johdon työnohjaaja (CSLÈ)

Kohtaamisen taitojen käsitteen jäsentäminen hankkeessa kootun haastatteluaineiston pohjalta

Kohtaamisen taidot -hankkeen yhtenä tavoitteena oli jäsentää ja määritellä käsitettä kohtaaminen, kohtaamisen taidot. Seuraava tarkastelu perustuu hankkeessa haastateltujen nuorten ja nuorten nimeämien ammattilaisten esittämiin näkemyksiin hyvästä kohtaamisesta. Myös pitkällisen asiaan perehtymisen näkökulmasta sekä arjen tilanteissa havaintoja tehden korostan, että kohtaamisen taidot ilmentävät erityisosaamisen taitoa. Tämä merkitsee sitä, että jokainen ihminen voi kehittää kohtaamisen taitojaan koko elämänsä ajan. Jokainen ihminen ja jokainen vuorovaikutustilanne on samalla aina myös oppimistilanne. Toisaalta mikäli yhä useampi ihminen keskittyy erilaisissa vapaa-ajan ja ammatillisissa vuorovaikutustilanteissa toisen ihmisen (aitoon) kohtaamiseen, erilaiset ja eriaisteiset pahan olon tunteet vähenevät huomattavasti. Tämä osoittaa sen, että kohtaaminen, tunne siitä, että tulee kohdatuksi (kokee tulevaisuutta kuulluksi ja ymmärretyksi), on yhteydessä hyvinvoinnin kokemukseen.

Ihmisen eräs syvimmistä perustarpeista on tarve tulla hyväksytyksi, tarve olla tarpeellinen jollekin toiselle, tarve saada olla oma arvostettu itsensä. Kohtaamisen taitojen kehittämisessä tämä asia on oppimisen lähtökohta. Oppiminen alkaa omasta itsestä. Ihmissuhdealalla työskentelevien on kriittisesti pohdittava, miten työntekijä arvostaa ja hyväksyy itse itsensä. Erilaisten elämäntapahtumien ja oppimisen kautta ihminen on voinut oppia, että hän on hyväksytty vain, kun on ”kiltti” tai kun täyttää toisten tarpeet ja toiveet. Oma itse on saattanut hukkua, ei tunnekaan enää omaa itseään ja omia tarpeitaan. Siksi jokaisen ihmisen on tarpeen aina välillä miettiä, elääkö omannäköistä elämää ja onko sinut itsensä kanssa. Tällainen kokemus ilmentää hyvän olon tunteita, iloa, onnea ja lämpöä elämässä. Ihminen on voimaantunut (sisäinen voiman tunne) ja energinen ja hän oppii elämässään ja työssään uusia asioita. Itseään arvostava ihminen tunnistaa omat vahvuutensa ja keskeneräisyytensä. Hän myös hyväksyy keskeneräisyytensä ja oman tarvitsevuutensa ilman syyllisyyden tunteita. Omia tarpeita ja virheitä ei tarvitse peittää. Hän osaa pyytää apua. Hän tie-

dostaa omat voimavaransa ja osaa myös rentoutua ja palautua hankalista tilanteista. Näin ihminen saa lahjansa ja osaamisensa esille ja samalla kehittää osaamistaan omilla vahvuusalueillaan entisestään. Ihmissuhdetyössä työntekijän itsetuntemus on oleellista, koska työtä tehdään omalla persoonalla.

Ihmissuhdetyössä oman itsen arvostus näkyy siinä, että työntekijän on helppo arvostaa muita ihmisiä ja välittää heistä. Se on moninaisuuden ja erilaisuuden hyväksymistä tunnetasolla. Hän on heistä – sekä kollegat että asiakkaat – tunnetasolla kiinnostunut ja haluaa vilpittömästi toisen ihmisen parasta. Hän toimii työssään niin, että toinen ihminen voi onnistua ratkaisuisissaan ja toimissaan. Toisen ihmisen onnistuminen ei ole itseltä pois. Ihmissuhdetyössä roolit ovat annetut ja tiedetyt, esimerkiksi terapeutti ja asiakas, silti työssään ihminen voi toimia ihmiseltä ihmiselle. Työntekijä voi tehdä työnsä ”palvella enemmän” –asenteella, jos pitää sitä tärkeänä. Tällöin työntekijä antaa itsestään enemmän, kun oivaltaa, mitä se merkitsee itselle ja toiselle. Työntekijä antaa parasta itsestään, hän antaa innostuksensa, elinvoimansa, luottamuksensa, avoimuutensa ja läsnäolonsa. Toisen ihmisen arvostamiseen ja välittämiseen kuuluu myös rehellisyys ja asioihin puuttuminen, rajat, silloin kun se on tarpeen. Elämän hallinnan ongelmista kärsivien nuorten kanssa työskennellessä rajat ja rajojen osoittaminen on tärkeää. Työntekijä sanoo, mikä on mahdollista ja mikä ei. Toiminnassaan hän on läpinäkyvä.

Kohtaamisen taitoihin kuuluu kiireettömyys ja pitkäaikaisten ihmissuhteiden korostaminen. Ihmisen perustarpeet (tarve olla hyväksytty, arvostettu, tarpeellinen) syntyvät yhteisen ajan myötä hitaissa ihmissuhteissa. Luottamuksen tunteen virittämisen saa hyvin nopeasti luotua, mutta syvällisen luottamuksen tunteen syntymiseen vaaditaan yhteistä historiaa ja uskon myös, että rajoihin törmäämistä. Ihmissuhde- ja auttamistyössä tämä tarkoittaa sitä, että työntekijän ja asiakkaan välillä on säännöllisesti tapaamisia ja tapaamisille on oma paikkansa ja rauhansa, läsnäolonsa. Jotta työntekijä osaa antaa tilaa, aikaa ja läsnäoloa toiselle ihmiselle, hänen on annettava sitä myös itselleen. Toisin sanoen, jos työntekijän työtä kuvaavana tunteena on toistuvasti kiireen tunne, kohtaaminen ei voine olla korkeatasoista (ainakaan pitkässä juoksussa). Aineiston haastatteltujen purussa tuli esiin myös se seikka, että työntekijöiltä odotetaan rohkeutta toimia erilaisissa tapaamispaikoissa ja erilaisina tapaamisaikoina kuin tavanomaisina virka-aikoina, varsinkin mikäli kohtaamisella voisi olla otollinen vaikutus nuoren tilanteeseen ja kun nuorella on halu muutokseen. Kohtaamisen taidoissa ilmenee myös tilannetajua ja joustavuutta.

Huippuosaamisesta tiedetään, että huippuosaaja toimii rennosti. Nuoret korostivat vastauksissaan sitä, että työntekijät olisivat rentoja, ts. helposti lähestyttäviä, huumorintajuisia, he eivät syyllistäisi eivätkä tuomitsisi, vaikka nuoren tausta ja historia olisi minkäläinen tahansa. Rentouteen liittyy myös se, että työntekijä ei lähde saman tien pois, kun tulee jotakin pelottavaa tai ahdistavaa.

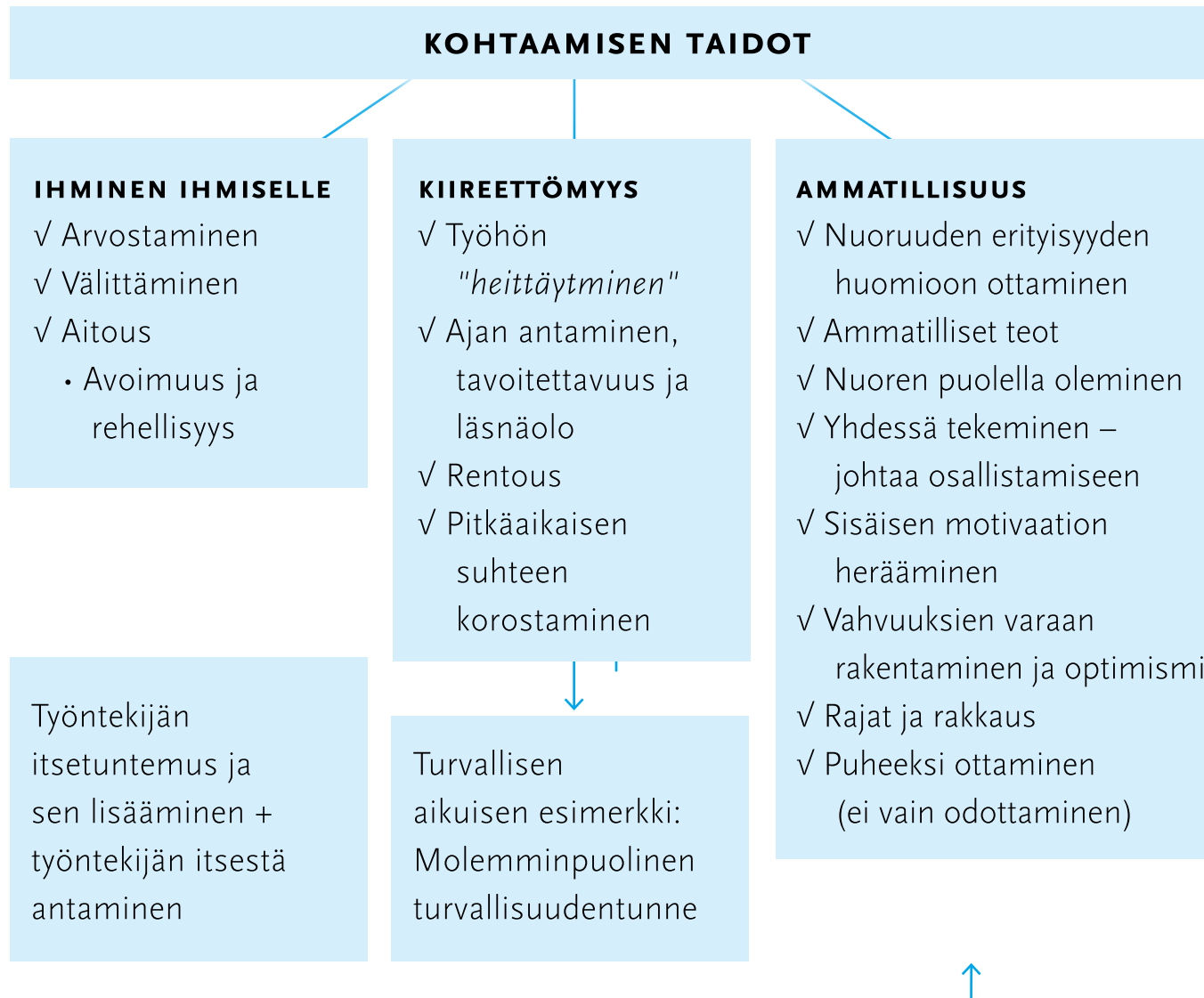
Kun kohtaamisessa korostuvat edelliset periaatteet Ihmiseltä ihmiselle ja kiireettömyys, tämä johtaa molemminpuolisiin turvallisuudentunteen kokemuksiin. Haurailta, monia pettymyksiä ja huonouden tunteita osaksi saaneilta nuorilta on odotettua se, että he haluavat kohtaamiselta turvallisuudentunnetta ja arvioivat sitä kaiken aikaa. Samalla työntekijä on monenlaisena mallina ja esimerkkinä nuorelle. Myös työntekijän työtä auttaa se, että hän voi kokea sekä työssään että kohtaamisessa turvallisuudentunnetta. Työyhteisöissä olisikin syytä miettiä, mistä kaikesta (riittävät resurssit, oman työn hallinta, ...) turvallisuudentunteet syntyvät.

Kolmantena ja ilmeisesti merkittävämpänä kohtaamisen taitojen osa-alueena aineistoista tuli esille ammatillisuus. Tämä tarkoittaa työntekijän ammatillista osaamista ja sen jatkuvaa kehittämistä. Ammatillisuutta ilmentävät työntekijän konkreetit teot ja työn tuloksellisuus. Tätä ilmentävät työntekijän työssä esimerkiksi nuoruuden erityisyyden huomioon ottaminen ja nuoren puolella oleminen. Myös erilaiset ammatilliset teot kuuluvat tähän. Nuorelta voi esimerkiksi kysyä, saiko hän vastauksia, joita tuli tapaamisesta ja kohtaamisesta hakemaan. Nykyään ammatillisuutta on positiivisen psykologian periaatteiden hyödyntäminen. Tämä tarkoittaa nuoren vahvuuksien ja hyvien puolien esiin saamiseen ja niiden varaan rakentamiseen, nuoren itsetunnon kehittämiseen, osallistamiseen ja sisäisen motivaation esiin saamiseen pyrkimistä. Nuoren auttamisessa pitäisi nähdä mahdollisuuksia.

Ammatillisuuden suhteen voi pohtia myös, voisiko jotakin tehdä yhdessä nuoren kanssa (vapaa-ajalla; yhteinen harrastus tai työssä; suodattimena oleminen). On tärkeää oivaltaa, että jokaisen nuoren kanssa on toimittava omalla tavalla. Ammatillisuutta on puheeksi ottaminen. Raskaatkin asiat tulee ottaa puheeksi niiden oikeilla nimillä. Ja mikäli nuori kieltäytyy siitä, niin sillä hetkellä asia on ok. On kuitenkin tarpeen sanoa, että siihen asiaan palataan ja asia on käsiteltävä.

Yhteenvetona kohtaamisen taidoista voi todeta, että auttamissuhde on monikerroksinen ja sellaisena siinä ja siitä kasvaa uutta oppimista, osaamista ja uusia sisäisiä rakenteita, jotka kannattelevat nuorta vielä senkin jälkeen, kun hän elämässään etenee uuteen vaiheeseen. Uskaltautuminen kiintymyssuhteeseen – kiinnittymis-

suhteeseen – kannalta välttämättömään intensiiviseen ihmissuhteeseen voi tarjota korjaavan kokemuksen ja auttaa nuorta eheyttämään omaa sisäistä toimintaansa. Toiselle tehty hyvä ei koskaan katoa eikä lakkaa vaikuttamasta – sekä nuoreen että työntekijään. Aikuisten tehtävänä on tunnistaa ja muokata omia tapojaan olla vuorovaikutuksessa nuoren kanssa ja muokata nuoren sosiaalisia olosuhteita myönteisten kokemusten mahdollistamiseksi ja kielteisten vähentämiseksi.

Kuvio 10. Kohtaamisen taitojen huoneentaulu haastavissa elämäntilanteissa olevien nuorten kohtaamiseen.

6. TÄYDENNYSKOULUTUSOHJELMA

6.1. Työntekijöiden osaamis- ja koulutustarpeet

Maija Säkjärvi, Sosiaalikehitys Oy

Tampereella, Sastamalassa ja Hämeenlinnassa nuorten kanssa toimiville toteutettiin kevään 2014 aikana sähköinen kysely, jolla kartoitettiin työntekijöiden valmiuksia kohdata väkivaltaisesti ja itsetuhoisesti käyttäytyviä nuoria sekä erityisesti heidän osaamis- ja täydennyskoulutustarvettaan (kyselylomake liitteenä 11). Kyselyllä (n=72) sekä nuorten nimeämien työntekijöiden haastatteluilla (n=25) saatua tietoa on hyödynnetty hankkeessa laaditussa täydennyskoulutussuunnitelmassa.

Kyselyyn vastanneista työntekijöistä vajaa puolet kertoo kohtaavansa väkivaltaisesti tai itsetuhoisesti käyttäytyviä nuoria viikoittain tai vähintään kuukausittain, joten heillä on kokemusta tämän kohderyhmän kohtaamisesta. Vajaa kolmannes arvioi omat ammatilliset valmiutensa tämän kohderyhmän nuorten kohtaamiseen heikoiksi ja kolmannes hyväksi.

Taustatietoa työntekijöiden osaamistarpeista

Kyselyyn vastanneet työntekijät kokevat käytettävissä olevat keinonsa haastavan kohderyhmän kohtaamiseen melko riittämättömiksi. Syiksi mainitaan muun muassa se, että palveluketjuja ei koeta riittävän saumattomiksi, matalan kynnyksen hoitopaikoista on puutetta ja psykiatriseen hoitoon pääsyssä nähdään paikoittain vaikeuksia. Apua ei akuuttitalanteisiin ole tarjolla riittävän nopeasti, esimerkiksi lääkäriin ei aina tarvittaessa pääse. Puutteen lisäksi koetaan myös se, ettei tarjolla ole riittävästi nuorten tarpeisiin vastaavaa terapiaa. Nuorten kohtaamista vaikeuttaa jos henkilöstöä on liian vähän ja käytettävissä ei ole työparia saati moniammatillista työtiimiä. Osa työntekijöistä kokee, että omassa työssä puuttuu konkreettisia auttamiskeinoja, kuten koko perheen kuntoutukseen liittyviä toimintamalleja, ryhmämuotoista tukea väkivaltaisille nuorille ja ylipäätään ”sisäänrakennettu toimintamalli” väkivaltaisesti ja itsetuhoisesti käyttäytyvien nuorten kohtaamiseen. Aina ei työskentelyn pohjaksi ole myöskään riittävästä taustatietoa nuoresta.

”Hoitoketju ei toimi kunnolla: jonotusajat liian pitkät.”

”Lapsi ohjataan ”myöhään kouluterveydenhoitajalle. Rauhaton ympäristö missä lapsi kohdataan, ei työrauhaa, ajanpuute paneutua asiaan, seurantaan. Paikkaa minne nuoren voi ohjata eteenpäin ei oikein löydy, mikään ei vedä jos akuutti tarve, jono joka paikassa.”

”Luulen, että tällaisen nuoren pompottelu on tavallista. Työntekijä suojelee itseään ja haluaa siirtää nuoren jollekin toiselle luukulle hämmennyksissään ja ehkä myös peloissaan.”

”Keinottomuus. Avun tulisi kohdistua koko perheeseen. Taustalla usein perheväkivaltaa ja/tai perheen vuorovaikutussuhteiden ristiriitoja.”

”Jatkohoitoon ohjaaminen hankalaa, kun ei välttämättä lääkäriä saatavilla. Lastensuojelun kanssa yhteistyö heikohkoa, koska ei mitään tietoa siitä saako nuori apua ja jos saa niin kuinka paljon.”

Reilu kolmannes kyselyyn vastanneista ei tiedä, onko omassa kunnassa olemassa toimivia konsultaatiokäytäntöjä väkivaltaisesti ja itsetuhoisesti käyttäytyvien nuorten kanssa työskenteleville työntekijöille. Tällöin tulee vähintäänkin levittää tietoa olemassa olevista käytännöistä. Tarpeelliseksi koettuja konsultaatiokäytäntöjä ovat muun muassa mahdollisuus säännölliseen puhelinkonsultaatioon, vertaiskeskustelut sekä käytännön esimerkkejä sisältävät luennot tai säännöllisesti kokoontuvat työtiimit, joissa on mahdollisuus käsitellä omienkin casien pohjalta haastavan kohderyhmän kanssa työskentelyä. Myös koulujen oppilashuoltoryhmät nostetaan jo toimivaksi hyväksi konsultaatiokäytännöksi.

Enemmistö työntekijöistä ei ole kokenut lainsäädännöllisiä esteitä väkivaltaisesti tai itsetuhoisesti käyttäytyvien nuorten kanssa työskentelyssä. Kolmannes oli kokenut esteitä, jotka liittyivät viranomaisten väliseen tiedonkulkuun ja salassapitoon (erityisesti koulun, terveydenhuollon ja lastensuojelun kesken), 18-vuotta täyttäneiden oikeuteen kieltää työntekijän yhteydenpito vanhempiin ja lainsäädännön heikkoon velvoittavuuteen hoitoonohjaustilanteissa.

Eri ammattilaisten välinen yhteistyö koetaan tarpeelliseksi ja hyödylliseksi kun

työskennellään näin haastavan nuorten ryhmän kanssa. Yhteistyö erityisesti mielen-terveys- ja päihdepalvelujen, sosiaalian, koulutoimen, nuorisotyön ja perusterveydenhuollon kesken koetaan tärkeäksi. Yhteistyöhön tulisi entisestään panostaa, jotta mahdollistetaan selkeät hoitopolut ja ylipäättään siirtymät eri palveluiden kesken. Työntekijät kokevat tarvitsevansa kulloiseenkin tilanteeseen sopivaa monialaista ja moniammatillista yhteistyötä riittävän varhaisessa vaiheessa sekä tiedonkulun tehostamista eri toimijoiden kesken. Erityisesti yläkouluille kaivataan lisää psykologin palveluita. Sen nähdään tehostavan yhteistyötä, että eri osapuolet tuntevat toisensa ja erityisesti yhteistyökumppaneiden työn sisällöt.

”Mahdollisuus konsultoida eri alojen edustajia. Jos nuorella asiakkuus eri palveluissa, mahdollisuus yhteisiin palaveriiniin, joissa pohditaan nuoren tukemista ja sovitaan selkeät vastualueet sekä yksi työntekijä, jonka vastuulla kokonaispaketti on.”

Eroja tyttöjen ja poikien välillä

Työntekijöiltä tiedusteltiin, ovatko he havainneet eroja väkivaltaisten ja/tai itsetuhoisten tyttöjen kohtaamisessa sekä miten eri sukupuolten mahdollisesti erilaiset tarpeet voitaisiin entistä paremmin ottaa palveluissa huomioon. Muutamit työntekijät totevivat, että nuoret ovat yksilöitä ja palvelujen tulee aina olla yksilöllisten tarpeiden mukaan joustavia.

”Tarve on molemmilla samanlainen – välittämistä ja huomioimista. Tärkeintä on antaa nuorelle aikaa – ei saa olla mihinkään kiire, ja suora lainaus oppilaalta ”jotkut tekee puhuu mun kanssa vaan siksi, kun ne saa siitä palkkaa.”

Tyttöjen ja poikien välillä nähtiin kuitenkin seuraavia eroja:

- Pojat ovat useammin väkivaltaisia ja tytöt useammin itsetuhoisia.
- Tyttöjen väkivaltaa voidaan herkemmin vähätellä.
Tyttöjen väkivaltaisuus on enemmän henkistä väkivaltaa.
- Pojat pitävät tunteet herkemmin sisällä ja kykenevät tyttöjä heikommin käsittelemään tunteita ja negatiivisia asioita.
- Tytöt hakevat apua poikia herkemmin.

- Tytöt ovat vastaanottavaisempia keskusteluavulle, kun taas pojat kaipaavat toiminnallisempia menetelmiä.
- Työntekijöiksi tarvitaan enemmän miehiä.
- Tyttöjen talojen lisäksi on tarvetta myös erityisille poikien omille kokoontumistiloille.

Järjestettäessä palveluita ja kohdattaessa väkivaltaisesti ja itsetuhoisesti käyttäytyviä nuoria on hyvä miettiä miten eroja tyttöjen ja poikien välillä voitaisiin ottaa huomioon.

Työntekijöiden koulutustarpeita

Väkivaltaisesti ja itsetuhoisesti käyttäytyvien nuorten ammatilliseen kohtaamiseen koetaan tarvittavan koulutusta erityisesti kriisi- ja traumatyöskentelyyn, tiedonsiirtoon eri sektoreiden välillä sekä mielenterveysongelmien tunnistamiseen. Jonkin verran koulutusta kaivataan reflektiotaitoihin sekä väkivaltaisen käyttäytymisen ja itsetuho-riskin tunnistamiseen.

Täydennyskoulutusta kaivataan lisäksi seuraavista asioista:

- Teoriaan pohjautuvaa tietoa väkivaltaisten ja/tai itsetuhoisten nuorten kohtaamiseen
- Nuorten rauhoittamiseen liittyviä keinoja, väkivaltaisesti käyttäytyvän nuoren käsittelyyn käytännön toimenpiteitä
- Tukea oireiden ja varhaisten merkkien tunnistamiseen
- Menetelmäkoulutusta (puheeksi ottamisen malli, kiinnipito-otteet, työkaluja keskusteluihin)
- Keinoja nuorten tukemiseen psykiatrian hoitokäyntien välissä
- Vanhempien ja koko perheen kohtaamiseen liittyvää koulutusta ja ohjeistusta
- Tietoa oman paikkakunnan palvelutarjonnasta
- Koulutusta sosiaalisen median käytöstä ja hyödyntämisestä nuorten kanssa työskentelyssä
- ”Keittokirjaohjeita”, joita voi soveltaa omaan työhön

Työntekijöillä on halukkuutta osallistua erityisesti seminaarityyppisiin koulutustilaisuuksiin, työpaikan sisäisiin koulutuksiin, yksittäisille luennoille ja tutustumiskäynneille. Koulutusten tulee olla sisällöltään riittävän erityisiä, sillä liian yleiselle tasolle jäävistä koulutuksista saatu konkreettinen hyöty omaan työhön voi jäädä liian vähäiseksi. Hyödylliseksi koetaan teorian tiedon ja käytännön kokemuksen yhdistäminen. Konkreettisten tapauskuvausten hyödyntäminen koetaan mielekkääksi. Hyödyllisiksi koulutuksiksi nuorten kohtaamiseen työntekijät ovat kokeneet esimerkiksi erityistason perheterapiakoulutuksen koulutuksen prosessinomaisuudesta johtuen, ART-ohjaja-koulutuksen, neuropsykiatrinen valmentaja-koulutuksen, mielenterveys- ja päihdetyön erityisopinnot, mapa-koulutuksen ja puhe-judo-koulutuksen. Kouluttajilla toivotaan olevan monipuolista työkokemusta ja eduksi nähdään jos kouluttajat ovat edelleen myös käytännön työssä mukana ja kykenevät vuoropuheluun koulutettavien kanssa.

Kyselyyn ja haastatteluihin osallistuneet työntekijät kokevat ammatilliset valmiutensa väkivaltaisten ja itsetuhoisten nuorten kohtaamiseen kohtuullisiksi. Työntekijöillä ilmenee kuitenkin selkeää tarvetta kehittää osaamistaan ja saada uusia työvälineitä ja toimintamalleja kohderyhmän nuorten kanssa työskentelyyn. Täydennyskoulutukseen osallistuminen toivotaan tehtävän mahdolliseksi varaamalla siihen työaika ja järjestämällä tarvittavat sijaiset.

6.2. Täydennyskoulutussuunnitelma

Projektipäällikkö Jukka Ohtonen, Sosiaalikehitys Oy

Täydennyskoulutussuunnitelma väkivaltaisesti ja itsetuhoisesti käyttäytyvien nuorten kanssa työskenteleville ammattilaisille

Kohtaamisen taidot -hankkeen keskeinen tavoite oli täydennyskoulutussuunnitelman laatiminen väkivaltaisesti ja itsetuhoisesti käyttäytyvien nuorten kanssa työskentelevien ammattilaisten kouluttamiseksi. Koulutuksessa hyödynnetään hankkeessa saatuja tuloksia. Tätä tarkoitusta varten hankkeessa haettiin yhteistyökumppani koulutuksen käytännön toteuttamiseksi. Tiedustelujen ja käytyjen neuvottelujen tuloksena koulutuksen toteuttajaorganisaatioksi tuli Tampereen ammattikorkeakoulu ja koulutuksen on suunnitellut ja siitä vastaa lehtori, KT Annukka Häkämies.

Valtakunnallinen täydennyskoulutus aloitetaan kysynnästä riippuen syksyllä 2014 Tampereella toteutettavana opetuksena, jonka sisältö on seuraava:

TAMK täydennyskouluttaa: KÄYDÄN KÄSIKSI - OTETAAN PUHEEKSI

TIETOA JA TAITOA VARHAISEEN PUUTTUMISEEN
NUORTEN VAKAVISSA ONGELMISSA, 1 op.

Lähipäivät: 8.10., 29.10. ja 19.11. klo 13.00–16.00
Ilmoittautuminen: 12.9.2014 mennessä
Paikka: Tampereen ammattikorkeakoulu
Kuntokatu 4, 33520 Tampere

Koulutus on tarkoitettu ammattilaisille, jotka työssään kohtaavat itsetuhoisesti tai väkivaltaisesti käyttäytyviä nuoria ja heidän perheitään.

Tavoitteena on kehittää kohtaamisen taitoja ja omaa käyttöteoriaa työskennellessä nuorten ja perheiden kanssa heidän vaikeissa elämäntilanteissaan (esim. itsetuhoisuus, väkivaltainen käyttäytyminen, trauma-kokemukset ja kriisitilanteet, mielenterveysongelmat jne.)

Keskiviikko 8.10.2014

Teoriaperustaa kohtaamiseen vaikeissa tilanteissa
klo 13.00–14.15 Jukka Ohtonen: Itsemurhan ymmärtäminen yhteiskunnallisesta ja individualistisesta näkökulmasta | Jukka Ohtonen ja Maija Säkijärvi: Kohtaamisen taidot -hankkeen esille nostamaa.

klo 14.30–15.45 KT, Lehtori, Johdon työnohjaaja (CSLÉ) Tia Isokorpi: Kohtaamisesta

klo 15.45–16.00 Instruktio etätyöskentelylle (havainnointitehtävä)

Keskiviikko 29.10.2014

klo 13.00–16.00 Vaikeita/ongelmallisia kohtaamistilanteita – pienryhmäharjoituksia monialaisissa ryhmissä

Keskiviikko 19.11.2014

klo 13.00–14.00 Kirjaviisaudesta käyttöteoriaksi: -kokemuksia, opittua, käytäntöön saatettua

klo 14.15–16.00 Jukka Ohtonen ja Annukka Häkämies: Käytännöllistä teoriaa ja työntekijöiden oma jaksaminen

Hinta

325 € (sis. alv 24 %)

Ilmoittautuminen

Ilmoittautuminen 12.9.2014 mennessä.

Lisätietoja

Sirpa Nurminen, suunnittelija
p. 040 829 0360
sirpa.nurminen@tamk.fi

7 Lopuksi

Nuorten itsemurhayritykset ja väkivalta ovat äärimmäisiä signaaleja nuorten ongelmista, tukiverkoston hataruudesta sekä omasta ja yhteiskunnan keinottomuudesta ongelmien ratkaisemiseksi. Samalla puhutaan sangen marginaalisista ilmiöistä, joiden vaikutukset voivat kuitenkin ulottua laajalle ja kestää pitkään. Nuoren itsemurha on tragedia, joka peruuttamattomuudellaan koskettaa kaikkia nuoren läheisiä ja omaiset joutuvat kantamaan asiaa läpi elämän. Viranomaistoimenpiteisiin johtava väkivalta puolestaan liittyy kiinteästi huono-osaisuuteen ja sosiaalisten taitojen puutteeseen.

Kohtaamisen taidot -hankkeessa kysyttiin itsemurhayrityksen vuoksi hoidossa olleilta tai väkivallasta tuomion saaneilta nuorilta itseltään heidän elämän kulustaan ja siihen keskeisesti vaikuttaneista tekijöistä sekä saamistaan yhteiskunnallisista palveluista. Haastatellut kymmenen nuorta olivat Sastamalasta, Hämeenlinnasta ja Tampereelta. Haastatteluja varten hankkeessa kehitettiin graafinen haastattelumenetelmä nuoren elämänsä elämään liittyvien asioiden hahmottamiseksi ja arvottamiseksi. Myöhemmin selvisi, että menetelmällä oli yhtäläisyyksiä jo käytössä olevan Life History Calendar -menetelmän kanssa.

Haastatelluilta nuorilta tiedusteltiin, millaiset tapahtumat, ketkä henkilöt ja millaiset kohtaamiset ovat olleet merkityksellisiä heidän myöhemmän elämänsä kannalta. Positiivisten kohtaamisten osalta myös nuoren mainitsevat työntekijät haastateltiin. Lisäksi nuoren luvalla koottiin kaikki hänen palvelujen käyttöönsä liittyvät dokumentit. Positiivisten kohtaamisten ammattihenkilöiden haastatteluilla pyrittiin tavoittamaan selityksiä onnistuneisiin ja vaikuttaviin kohtaamisiin. Tarkemmin onnistuneen kohtaamisen edellytyksiä selvitti kasvatustieteiden tohtori Tia Isokorpi.

Asiakirja-aineiston keräämisellä ja analysoinnilla pyrittiin tunnistamaan nuoria koskevat palvelupolut ja palvelukokonaisuudet. Pian kuitenkin kävi selväksi, että palvelut tuotetaan sirpalemaisesti eikä paljon julkisuudessa esillä olleita palvelupolkuja ollut havaittavissa. Tietosuojan vaikutuksesta tiedon siirtyminen viranomaiselta toiselle oli rajoittunutta tai estynyt kokonaan. Tilanne mitä ilmeisimmin häiritsi nuoren kanssa toimivien ammattilaisten kommunikointia ja palvelujen koordinoitua sekä vaikuttavien palvelukokonaisuuksien muodostamista ja tuen tarpeeseen vastaamista. Yksi haastatelluista nuorista osoitti erityistä oma-aloitteisuutta ja kokosi ympärilleen am-

mattiauttajien verkoston. Nuoren aloitteesta ja luvalla lääkäri, terapeutti, opettaja, sosiaalityöntekijä ja etsivä nuorisotyöntekijä kokoontuvat säännöllisesti keskustelemaan hänen asioistaan. Yhteistyöstä saatujen kokemusten perusteella vastaavaa toimintaa voidaan suositella käytettäväksi yleisemminkin.

Palvelupolkujen puuttuminen liittyi asiakastyön vallitseviin toimintakäytäntöihin, kuten hankkeen asiantuntija Lea Pulkkinen artikkelissaan pani merkille. Kun ammatillainen kohtaa tukea tai apua tarvitsevan nuoren, kyseessä on tavallisesti jokin erityinen kysymys, johon haetaan ratkaisua. Tällöin ei tule esille nuoren elämäntilanne, tai elämän historia kokonaisuudessaan, vaan käsillä oleva yksittäinen asia. Sama ilmeisesti koskee viranomaisten yhteistyötä. Sitä tehdään niin ikään yksittäisten, rajallisten ja ajankohtaisten kysymysten selvittämiseksi, jolloin nuoren moniongelmaisuus tai edes käsillä olevan ongelman syntyhistoria ja kehitys eivät tule esiin. Tässä voi olla eräs tekijä, joka merkittävästi heikentää tarjottujen palvelujen vaikuttavuutta ja tekee viranomaisyhteistyöstä sirpalemaista. Hankkeessa kehitetty nuoren elämänsä elämään sekä siihen vaikuttaneiden tekijöiden graafinen haastattelumenetelmä voi auttaa ammattilaisia nuoren ongelmien luonteen hahmottamisessa. Mikäli haastattelun tulokset (ks. kuvat 7 ja 8) voidaan liittää sähköisiin potilas- ja asiakastietoihin, haastattelun tulokset tulevat kaikkien niiden ammattilaisten tutustuttavaksi, joilla on pääsy nuorta koskeviin tietoihin. Menetelmää käyttämällä vältetään myös samojen asioiden moninkertainen kysyminen.

Asiakirja-aineiston kokoamisen yhteydessä ja tavallaan sen sivutuotteena tuli ilmi kuntien ja organisaatioiden väliset suuret erot asiakirjojen saatavuudessa. Vaikka omien tietojen saaminen on jokaisen kansalaisen lakisääteinen oikeus, niiden hankkiminen osoittautui paikoitellen niin hankalaksi, että oikeus ei käytännössä toteudu. Toisaalla taas asiakirjat toimitettiin yhdellä pyynnöllä ja vaivattomasti ja asiakirjoja pyytävä sai hyvän ja nopean palvelun.

Hankkeen tuloksena nuorten kertomuksista laadittiin kaksi yhdistelmäkertomusta, joihin sisältyvät haastateltuja nuoria yhdistävät seikat ja heidän elämäntarinoilleen tyypilliset piirteet. Menettelyllä turvattiin haastateltujen nuorten intimitteetti menettämättä mitään olennaista heidän elämäntarinoittensa sisällöistä. Hankkeen asiantuntijaprofessorit Lea Pulkkinen (emer.) ja Riittakerttu Kaltiala-Heino tutustuivat nuorten haastatteluaineiston perusteella laadittuihin kuvauksiin ja esittivät asiantuntijankemysensä nuorisopsykologian ja nuorisopsykiatrian näkökulmista.

Palvelujen sirpalemaisuuuden ohella silmiinpistävä ja kaikkia nuoria yhdistävä seikka oli palvelujen myöhäinen saaminen, usein vasta vuosia ensimmäisten traumatisoivien kokemusten jälkeen. Kun palveluja lopulta tarjottiin, perheen ja nuoren ongelmat olivat usein päässeet jo niin pitkälle, että lapsi tai nuori joutui alusta alkaen erityispalvelujen piiriin.

Sana, jolla nuorten kuvaukset kasvuolosuhteistaan voi kiteyttää, on 'lohduton'. Haastateltujen nuorten varhaiskehitystä ja aikuisuuteen kasvamista määrittivät vanhempien avioerot ja sitä seurannut vanhemman kumppaneiden vaihtuminen, lapsen joutuminen perheväkivallan silminnäkijäksi, runsas alkoholin käyttö ja jopa niin että myös lapsia juotettiin juovuksiin 9-11 ikävuodesta alkaen, vanhemman mielenterveysongelmat, taloudelliset vaikeudet, hylkäämiskokemukset sekä rooliristiriidat kun lapsi kokee vanhemman holtittomuuden vuoksi joutuneensa vastuun kantajan rooliin jne. Sekasortoiset kotiolot, joihin liittyivät lukuisat muutot ja esimerkiksi koulujen vaihdot, johtivat kaikkien haastateltujen nuorten osalta levottomuuteen myös elämän muilla alueilla, päiväkodissa, koulussa sekä kodin ulkopuolisissa sosiaalisissa suhteissa.

Kaikki nuoret olivat avioeroperheiden tai syntymästään alkaen yksinhuoltajan lapsia. Useimmat haastatelluista kymmenestä nuoresta nimesivät vanhempien avioeron elämänsä merkittävimmäksi käännekohtaksi ja isästä eroon joutuminen tuli korostuneesti esiin. Myös hankkeen asiantuntijat korostivat perheen ja isän merkitystä lapsen ja nuoren kehitykselle ja kiinnittivät erityistä huomiota suomalaisessa yhteiskunnassa vallalla olevaan erityisen myönteiseen, sallivaan ja äärimmillään jopa ihannoivaan suhtautumiseen avioeroja kohtaan. Asiantuntijoiden mukaan erossa korostetaan tällöin vanhempien asemaa ja lapset, heidän tarpeensa ja esimerkiksi oikeutensa molempiin vanhempiin, jäävät syrjään. Lapsen heikko asema avioerossa on asia, johon tulisi saada muutos koko suomalaisessa yhteiskunnassa.

Julkisten palvelujen rooli

Vaikka lapsuus ja nuoruus ovat yleensä runsasta julkisten palvelujen käytön aikaa - suurin osa lapsista käy kunnallisessa päivähoidossa ja kaikki lapset saavat neuvola- ja terveydenhuoltopalveluja kohdusta alkaen, käyvät peruskoulun ja lähes kaikki ainakin yrittävät suorittaa vielä peruskoulun jälkeisen tutkinnon - haastatellut nuoret olivat julkisten avo- ja laitospalvelujen suurkäyttäjiä.

Selvityksen rahoittajakaupungit Sastamala, Hämeenlinna ja Tampere odottivat kun-

takohtaisia tietoja nuorten kohtaamisesta ja sen vaikutuksesta sekä palvelujen käytöstä. Nuorten tarinat ja elämänkulut olivat kuitenkin case -tyyppisiä sekä siinä määrin yhtäläisiä, että niistä olisi ollut keinotekoista koettaa tunnistaa kuntien toimintapolitiikasta johtuvia eroja. Kyse oli pikemminkin yhtäläisistä ja universaaleilta vaikuttaneista huono-osaisuutta luovista ongelmista ja asioista, jotka ovat varsin todennäköisesti yleistettävissä etenkin kaupunkimaisiin olosuhteisiin koko maassa.

Toinen seikka, joka vei pohjaa kuntakohtaiselta tarkastelulta, oli huono-osaisuuteen yleisesti liittyvät runsaat muutot. Kahta lukuun ottamatta kaikki haastatellut nuoret olivat jo lapsuudessa asuneet useilla paikkakunnilla ja samalla paikkakunnallakin asuneet olivat muuttaneet lukuisia kertoja kaupungin sisällä. Suurin osa haastatelluista nuorista oli joutunut vaihtamaan koulua 4-5 kertaa jo ala-asteen kuuden vuoden kuluessa. Nuoren kannalta muutot olivat toistuvasti katkaisseet kehittymään päässeet ystävyys-, luokkatoveri- ja ylipäätään sosiaaliset suhteet. Kaikki nuoret nimesivät muutot negatiivisiksi asioiksi, eräät jopa elämänsä negatiivisimmiksi käännekohtiksi. Kunnallisten palvelujen kannalta lukuisat muutot estivät edes potentiaalisenkin palvelujen systemaattisen ja pitkäkestoisen toteuttamisen. Samasta syystä palvelujen käyttämisen vaikutukset jakautuvat usean kunnan kesken.

Kohtaamisen taidot -hankkeen tulos on läpileikkaus paljon ja raskaita asioita elämässään kokeneiden nuorten aikuisten elämänkulun vaiheista. Eräät nuoret sanoivat haastattelun yhteydessä, että kukaan ei ole aikaisemmin ollut samalla tavoin kiinnostunut tai kysynyt yhtä kattavasti heidän elämästään. Kommenttiin kannattaa kiinnittää huomiota, koska nuoret olivat käyttäneet runsaasti erilaisia julkisia palveluja murrosiästä alkaen ja nuorten ongelmat, kuten itsensä ja toisen vahingoittaminen, koko elämää haittaava päihteiden ja huumeiden käyttö, kouluvaikeudet, mielenterveysongelmat jne. ovat pitkäkestoisia ja ulkopuolista apua vaativia. Mikäli riittävän syvällisen nuoren kohtaamisen puute johtuu ammattilaisten käytettävissä olevien menetelmien puutteista, Kohtaamisen taidot tarjoaa ongelmissa olevien nuorten aikuisten haastatteluja varten kehitetyn elämänkulun ja elämän merkittävät käännekohdat esiin nostavan menetelmän ammattilaisten vapaaseen käyttöön.

Perhe- ja kasvuympäristöön liittyvien vakavien ongelmien ohella kaikille haastatelluille nuorille oli yhteistä mm. koulukiusaaminen ja kouluvaikeudet, tupakoinnin varhainen aloittaminen ja päihteiden käyttö. Nuorilla ilmeni myös varhain aloitettuja ja sekä epäsuhtaisia seurustelusuhteita, joissa tyttöjen seurustelukumppanit olivat merkittävästi heitä vanhempia. Kaikki haastatellut tytöt oli myös raiskattu ja poikien

kumppaneille oli voitu jo alaikäisinä tehdä lukuisia raskaudenkeskeytyksiä – asia, jota terveydenhuollon moitteettomasti toimiessa ei tulisi ilmetä.

Nuorten epäsuotuisan kehityksen oikaiseminen vaatii asiantuntijoiden mukaan aikuisten yhteistyötä, joka ei sekasortoisissa kotioiloissa ole mahdollista tai välttämätöntä onnistu yksin lasten kanssa elävältä vanhemmalta. Paras keino ongelmien välttämiseksi on turvata lapselle asianmukainen kehitysympäristö, joka tarkoittaa paljon puhutun varhaisen puuttumisen ja riittävän tuen tarjoamista vaikeuksiin joutuneille perheille.

Asiantuntija- ja viranomaistuen tarjoaminen perheille edellyttää tuen tarpeen tunnistamista. Riittakerttu Kaltiala-Heino nimesi omassa artikkelissaan tällaisiksi signaaleiksi osallisuuden koulukiusaamiseen, runsaat poissaolot, kouluruokailun välttämisen, koulumenestyksen romahtamisen, ikätoverisuhteiden ulkopuolelle jäämisen ja toveripiirin hyljeksimäksi joutumisen.

Nuoret kertoivat elämänsä hyvinä asioina mm. kodin ulkopuolelle sijoituksen, varusmiespalveluksen ja jopa vankilakokemuksen, joissa haastatellut nuoret ensimmäisen kerran elämässään kohtasivat kaipaamiaan rajoja. Niin ikään tärkeäksi asiaksi nuoret kokivat vaikkapa vain yhden häntä kuulevan ja tukevan henkilön olemassaolon. Merkittävään rooliin tullut henkilö saattoi olla isovanhempi, opettaja, tai esimerkiksi urheilujoukkueen valmentaja. Myös hankkeen asiantuntijat korostivat edes yhden tukea tarjoavan aikuisen olemassaolon suurta merkitystä nuoren kehitykselle.

Kohtaamisen taidot -hankkeen tutkimus- ja tilastolähteiden perusteella voidaan sanoa, että esillä olevat ongelmat koskettavat merkittäväällä tavalla alle 10 prosenttia 15-29 -vuotiaista nuorista. Selvityksessä tarkoitettua, tuomioon johtanutta väkivaltaista käyttäytymistä esiintyy enimmillään yhdellä prosentilla nuorista ja yleensä rikoksiin syyllistyneitä nuoria on enimmillään viisi prosenttia ikäluokasta. Itsemurhan tekee 0,02 prosenttia nuorista. Itsemurhayrityksenä ilmenevän ja terveydenhuollon tietoon tulleen itsensä vahingoittamisen yleisyys on noin kymmenkertainen itsemurhiin verrattuna. Yleisimmillään nuorten ongelmat ilmenevät koulunkäynnin ja opiskelun vaikeutena.

Kunnan ja kunnallisten palvelujen kannalta kyse on sangen rajallisesta asiasta. Ongelmien tuloksekkaampi ratkaiseminen edellyttää kuitenkin nykyistä kokonaisvaltaisempaa ja muotitermeillä ilmaistuna, asiakaslähtöisempää työskentelyotetta. Käytännössä kyse on kunnallisten ja yleisemminkin julkisten palvelujen toimintakulttuurin muuttamisesta.

Kohtaamisen taidot –hankkeen keskeiset tulokset ovat tiivistettävissä seuraavasti:

- Vakavissa ongelmissa olevien nuorten elämää analysoitaessa havaittiin, että oireilu oli alkanut päivähoitotiössä tai viimeistään alakoulun aikana. Varhaisen puuttumisen sijaan palvelut alkoivat useimmilla vasta yläkouluikäisenä. Silloin ongelmat olivat kärjistyneet niin, että lapset joutuivat useimmiten suoraan erityispalvelujen piiriin.
- Palveluketjujen sijaan palvelut näyttäytyivät sirpaleisina ja vailla yhteistä koordinaatiota.
- Hankkeen metodinen tulos oli graafisen haastattelumenetelmän sekä haastattelussa esiin nousseiden seikkojen merkitysarvion luominen. Menetelmä osoittautui käyttökelpoiseksi vakavissa ongelmissa olevien nuorten haastattelussa ja tulosten raportoinnissa.
- Graafista haastattelumenetelmää käyttäen saatiin näkyviin itsetuhoisten tai väkivaltaisten nuorten ongelmiin johtaneita tekijöitä, joita olivat mm.:
 - sekasortoiset kotiolot, vanhempien avioero ja lukuisat kumppaneiden vaihdot, isästä eroon joutuminen ja hylkäämiskokemukset sekä tukea antavan ja rajoja osoittavan aikuisen puuttuminen
 - vanhempien päihdeongelmat ja perheväkivalta
 - runsaat muutot ja koulujen vaihdot sekä niistä seurannut pitkäkestoisten ja positiivisten ystävyysuhteiden puuttuminen
 - epäsuhtaiset seurustelusuhteet
 - negatiiviset mm. päihteiden käyttöön altistavat toverisuhteet.

Erityisen haitallisiksi tunnistettiin sekasortoisten kotilojen ohella lukuisat muutot ja koulujenvaihdot.

- Huoneentaulu kuvaamaan positiivisen ammattilaiskohtaamisen osatekijöitä.
- Yhdessä Tampereen ammattikorkeakoulun kanssa laadittu täydennyskoulutusohjelma.

Edellä kuvatuista raskaista elinoloista ja kokemuksista huolimatta selvitystyöhön osallistuneiden nuorten tilanteet haastatteluhetkellä olivat useimpien osalta kuitenkin kohtuulliset. Kymmenestä nuoresta kolme oli opiskelemassa, yksi vakituisessa ja yksi määräaikaisessa työsuhteessa, kaksi työttömänä työnhakijana ja yksi työkyvyttömyyseläkkeellä. Heidän lisäksi yksi nuori odotti vankilatuomion aloittamista ja yksi oli psykiatrisen avohoidon asiakkaana. Kaikilla nuorilla oli edelleen yhteys julkisiin tukipalveluihin. Lapsuuden ja nuoruuden sekasortoiset olosuhteet huomioon ottaen kaikki olivat kuitenkin hengissä ja useimpien elämäntilanne oli sangen kohtuullinen. Palvelujen sirpalemaisuudesta ja myöhäisestä ajoituksesta huolimatta haastatellut nuoret kertoivat saaneensa merkittävää tukea elämänsä vaikeuksissa. Mikä olisikaan nyt tällaisissa vaikeuksissa olevien nuorten tilanne jos julkiset palvelut olisi kyetty tuottamaan oikea aikaisesti, suunnitelmallisesti sekä perheen, lapsen ja nuoren koko elämäntilanne huomioon ottaen?

LIITE 1. Nuoren elämäntulon kaaviopohja.

Nuoren elämäntulon ja palveluiden käyttö

Nuoren elämäntulon ja palveluiden käyttö																																			
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33		
Perhe, sosiaaliset suhteet, asuminen																																			
Päivähoito, koulu, opistelu																																			
Työ ja muu																																			
Vapaa-aika																																			
Riskit ja oreikäytyminen																																			
Peruspalvelut																																			
Eriyispalvelut																																			

 = nuoren nimeämä negatiivinen merkittävä käännekohta
 = nuoren nimeämä positiivinen merkittävä käännekohta

LIITE 2. Merkitysjana.

Nuoren oma arvio kohtaamisista eri palveluissa ja niiden merkityksistä omien asioiden hoitamisessa

Arvioitu palvelu (arvosanan perustelu)

Positiivinen vaikutus - Auttoi paljon	+10	
	+9	
	+8	
	+7	
	+6	
	+5	
	+4	
	+3	
	+2	
	+1	
Ei vaikutusta	0	
Negatiivinen vaikutus - Hankaloitti paljon	-1	
	-2	
	-3	
	-4	
	-5	
	-6	
	-7	
	-8	
	-9	
	-10	

LIITE 3. NUORTEN HAASTATELURUNKO, itsetuhoisesti ja/tai väkivaltaisesti käyttäytyvän nuoren elämäntietojen ja palvelujen käyttö

Kymmenen nuoren haastattelu toteutettiin yhtä lukuun ottamatta parihaastatteluina. Haastattelijoista toinen keskittyi kysymysten esittämiseen ja täytti tiedoja nuoren kanssa aikajanelle ja palvelujen arvioimiseen tarkoitettulle merkitysajanelle. Toinen haastattelijoista kirjasi asioita koneelle ja keskittyi kuuntelemaan sekä esittämään täydentäviä kysymyksiä. Haastattelut nauhoitettiin ja litteroitiin. Haastattelut kestivät noin kolme tuntia. Osa nuorista haastateltiin kahteen kertaan.

Haastatteluteemat:

I Nuoren elämäntietojen (nuoren elämäntietojen teemoittain)

II Nuoren elämän käännekohtat

III Nuoren käyttämät palvelut sekä nuoren arvio kohtaamisista eri palveluissa ja niiden merkityksistä nuoren elämälle

IV Nuoren itsetuhoisen/väkivaltaisen käyttäytymisen

Aluksi kysytään nuoren omaa ymmärrystä haastateltavaksi valikoitumiselle. Kerrotaan nuorelle, että haastattelussa käydään läpi nuoren elämää ja sitä millaisia palveluita tämä on käyttänyt ja millaisia kokemuksia hänellä on niistä ollut. Kerrotaan lisäksi nuorelle, että haastatteluiden tarkoituksena on se, että ammattiauttajat osaisivat jatkossa kohdata ja auttaa nuoria entistä paremmin.

Nuori täyttää suostumuslomakkeen tietojensa hyödyntämiseen tunnistamattomassa muodossa kuntien työntekijöille suunnatuissa työpajoissa ja koulutuksissa.

Haastattelijalla ja nuorella on edessään erillinen aikajana (A3-koossa), johon haastattelija kirjaa nuoren elämäntietojen ja palvelujen käyttöä.

I NUOREN ELÄMÄNTIETOJA (NUOREN ELÄMÄNTIETOJA TEEMOITTAIN)

Aikajanan avulla käydään läpi keskeisiä tapahtumia nuoren elämässä.

ASUMINEN

- Missä synnyit?
- Asuminen tämän jälkeen? (muutot)
- Jos nuorella on ollut paljon muuttoa kysytään päivähoitosta ja koulunkäynnistä

keskusteltaessa vielä tarkemmin miltä muutot ja niiden myötä tapahtuneet muutokset ovat nuoresta tuntuneet ja mitä niistä on seurannut nuoren elämässä.

PERHE

- Millainen perheesi oli kun synnyit? Ketä perheeseesi kuului?
- Muutokset perhesuhteissa
- Millainen suhde sinulla on ollut perheeseesi eri ikäisenä? Millainen suhde erityisesti äitiin?
- Tiesivätkö vanhempasi kotona asuessasi aina mitä teit, kenen kanssa olit ja missä olit?

MUUT LÄHEISET IHMISSUHTEET, KAVERIT

- Ketkä ovat/ovat olleet tärkeitä ihmisiä elämässäsi?
- Millaisia kavereita/ystävyyssuhteita sinulla on ollut eri-ikäisenä?
- Seurustelusuhteet?
- Keitä muita tärkeitä ihmisiä sinulla on ollut elämässäsi?

PÄIVÄHOITO:

- Millaisessa päivähoitossa olit lapsena? Millaisia kokemuksia sinulla on lapsuuden hoitopaikoista?
- Onko sinulle jäänyt mieleen hoitaja tai muita tärkeitä ihmisiä hoitopaikoista?
- Miten siirtyminen päivähoitosta kouluun sujui (nivelevaihe)?

KOULUNKÄYNTI:

- Mitä alakoulua/-kouluja kävit? Miten alakoulu sujui (oppilashuollon, erityisopetuksen tarve)? Miten alakoulusta yläkouluun siirtyminen sujui (nivelevaihe)?
- Mitä yläkoulua/-kouluja kävit? Miten yläkoulu sujui (oppilashuollon, erityisopetuksen tarve)? Miten siirtymä yläkoulusta toiselle asteelle sujui (nivelevaihe)?

OPISKELU:

- Mitä olet opiskellut? Missä oppilaitoksissa? Miten opinnot sujuivat? Miten siirtymä opiskelusta työelämään sujui (nivelevaihe)?

TYÖ JA TOIMEENTULO:

- Oletko tällä hetkellä töissä? Miten siellä sujuu?
- Jos et ole parhaillaan töissä oletko joskus ollut töissä (esim. kesätyö, TET-harjoittelu, opintoihin liittyvä harjoittelu)? Miten töissä on sujunut?

VAPAA-AJANVIETTO JA HARRASTUKSET

- Miten olet viettänyt vapaa-aikaasi lapsena, kouluikäisenä, nyt aikuisena?
- Päihteiden käyttö (ensimmäisen päihdekokeilun ikä, päihteiden käyttö tämän jälkeen)

II NUOREN ELÄMÄN KÄÄNNEKOHDAT

- Mitkä tapahtumat ovat elämässäsi olleet sellaisia tärkeitä tapahtumia, jotka ovat vaikuttaneet elämääsi (myönteisesti tai kielteisesti)?
- Minkä asian/tapahtumat voisit nimetä kriittiseksi pisteeksi elämässäsi? Esimerkiksi sellainen tapahtuma, josta ongelmat alkoivat?
- Mitkä tapahtumat edelsivät tätä käännekohtaa (esim. vanhempien ero tai perheessä tapahtunut muutos)?
- Miten paljon pystyit itse vaikuttamaan tähän käännekohtaan omilla valinnoillasi?
- Minkä ikäinen olit kyseisessä käännekohdassa?
- Miltä käännekohdaksi nimeämäsi elämäntilanne sinusta tuntui?
- Mitä tapahtumasta seurasi? Missä määrin ja millaisia vaikutuksia kyseisellä käännekohdalla on ollut elämässäsi?
- Keitä toimijoita/mitä palveluita oli mukana (ammattiauttajia, perhe, muu lähipiiri) ja mikä näiden merkitys oli? Erityisesti kysytään liittyikö käännekohtaan viranomaiskontakteja.
- Mikäli nuori nostaa esille vain kielteisiä käännekohtia, nuorelta kysytään myös mahdollisia myönteisistä käännekohdista. Pystytkö nimeämään myös myönteisiä käännekohtia? Mitä silloin tapahtui, keitä oli mukana ja mitä siitä seurasi? Kenelle olet ollut kiitollinen elämässäsi, missä tilanteessa ja miksi?

III NUOREN KÄYTTÄMÄT PALVELUT SEKÄ NUOREN ARVIO KOHTAAMISISTA ERI PALVELUISSA JA NIIDEN MERKITYKSISTÄ NUOREN ELÄMÄLLE

a) Palvelujen käyttö

Palvelujen käytöstä (erityisesti peruspalvelujen) voi tulla tietoa jo elämäkulusta keskusteltaessa. Varmistetaan kuitenkin systemaattisesti erillisen listan avulla mitä palveluita nuori on käyttänyt ja miten nuori on palvelua käyttänyt (minkä ikäisenä, asiakassuhteen kesto jne.)

- Peruspalvelut eli universaalipalvelut: äitiysneuvola, lastenneuvola, perusterveydenhuolto, päivähoito, peruskoulu (sis. oppilashuolto ja erityisopetus), toisen asteen oppilaitokset (sis. opiskelijahuolto, ammatillinen erityisopetus), nuoriso-, liikunta- ja kulttuuripalvelut, TE-hallinnon palvelut, Kela, armeija
- Erityispalvelut: perheneuvola, lasten ja nuorten psykiatriset palvelut, aikuispsykiatrian palvelut, päihdepalvelut, sosiaalityö (lastensuojelu, aikuissosiaalityö), poliisi, syyttäjä, oikeusaputoimisto, rikosasioiden sovittelu, rikosseuraamuslaitos, työvoiman palvelukeskus, velkaneuvonta, etsivä nuorisotyö
- Kolmannen sektorin tuottamat palvelut (esim. seurakunta ja järjestöt, seurakuntat)

b) Nuoren kokemukset kohtaamisista eri palveluissa

Nuorta pyydetään arvioimaan jokaista käyttämäänsä palvelua ja antamaan sille arvio asteikolla -10 - +10. Nuorella ja haastateltavalla on edessään merkitysjana (A3-koossa), johon haastattelija kirjaa nuoren antaman arvion. (Ks. nuorten antamien arvioiden raportoinnista merkitysjanalla Susannan ja Villen tarinoiden yhteydessä.)

Nuoren oma arvio kohtaamisista eri palveluissa ja niiden merkityksistä omien asioiden hoitamisessa

Auttoi paljon + 10	Ei vaikutusta 0	Hankaloitti paljon -10
-----------------------	--------------------	---------------------------

Haastattelija kysyy nuorelta miksi ja miten -kysymysten avulla miten nuori kokee palvelun/kohtaamisen olleen itselleen hyödyllinen tai miksi siitä ei ole ollut nuorelle apua. Kaikkien palvelujen osalta pyritään saamaan kuva siitä, millaisia kokemuksia nuorella on ollut kohtaamisista eri työntekijöiden kanssa (miten vuorovaikutus sujui, mitä palvelusta seurasi, palvelun merkitys nuoren tilanteeseen).

- Miten tämä palvelu auttoi sinua? / miksi siitä ei ole ollut sinulle hyötyä?
- Olisiko joku muu tässä tilanteessa voinut auttaa sinua mielestäsi paremmin, kuka/mikä taho?
- Ketkä työntekijöistä tekivät yhteistyötä asiassasi?

IV NUOREN ITSETUHOINEN/VÄKIVALTAINEN KÄYTTÄYTYMINEN

Nuoren itsetuhoinen ja/tai väkivaltainen käyttäytyminen nousee todennäköisesti esiin jo haastattelun kuluessa nuoren kertomana. Haastattelija varmistaa, että haastattelulla saadaan vastaukset seuraaviin kysymyksiin.

- Miten väkivaltainen/itsetuhoinen käyttäytyminen on näyttäytynyt elämässäsi?
- Mitä siitä on seurannut suhteessa palveluihin? Mihin palveluihin väkivalta/itsetuhoisuustilanteet ovat johtaneet?
- Miten väkivalta/itsetuhoisuustapahtumat on otettu huomioon eri palveluissa?
- Mitä olisi voitu tehdä toisin? Miten ja miksi

Haastattelun lopuksi sovitaan selvitystyön jatkosta nuoren kanssa:

- Nuoren toive vanhemman/muun läheisen haastattelusta
- Sopiminen 2-3 nuorelle merkityksellisen työntekijän haastattelusta (nuoren luvat haastatteluihin)
- Digitaalisen portfolion aikajanan esittely ja tunnusten hankkiminen nuorelle⁵
- Asiakirja-aineiston hausta sopiminen
- Mahdollisen seuraavan haastatteluajankohdan sopiminen

⁵ Kaikille nuorille tarjottiin mahdollisuutta ottaa käyttöön NäytönPaikka ry:n kehittämä digitaalinen portfolio, jota apuna käyttäen nuori voi tarkastella elämäänsä useista eri näkökulmista. Portfoliossa nuori voi täyttää omaa verkostokarttaa, elämän janaa, päiväkirjaa ja tehdä ansioluetteloa. Selvitystyön nuorista yksi nuori otti portfolion käyttöönsä ja jakoi tietojaan tutkijan kanssa. <https://www.naytonpaikka.fi/>

LIITE 4. Selvitystyössä käytetty vapaamuotoinen asiakirjapyyntö.

PYYNTÖ

(ORGANISAATIO JA ASIAKKUUS, JOSTA TIETOJA PYYDETÄÄN)

Henkilörekisterilain 26 §:n perusteella pyydän saada kopiot itseäni koskevista asiakirjoista.

Nimi ja henkilötunnus: _____

Osoite: _____

Puhelin: _____

Paikka ja aika

Allekirjoitus

Nimenselvennys

Mikäli rekisterinpitäjä epää tarkastusoikeuteni, asiasta tulee antaa henkilötietolain 28 §:n mukaisesti kirjallinen kieltäytymistodistus. Kieltäytymistodistuksessa on mainittava myös kieltäytymisen syy.

LIITE 5. Esimerkki valmiista lomakepohjasta 1.

<http://www.tampere.fi/tiedostot/57ZMxCE6t/fi043sosiaalitarkastuspyynto.pdf>

	TAMPERE Hyvinvointipalvelut			
<input type="button" value="Tulosta lomake"/> <input type="button" value="Tyhjennä lomake"/>				
SOSIAALITOIMEN HENKILÖREKISTERITIE TOJEN TARKASTUSPYYNTÖ (Henkilötietolaki 26 §) *				
Pyydän saada tietää, mitä tietoja minusta/huollossani olevista lapsista on tallennettu sosiaalitoimen henkilörekistereihin.				
Olen asioinut seuraavissa sosiaalihuollon toimipisteissä				
☐ Lastenvalvoja/ Elatusturva, missä				
☐ Lastensuojelu, missä				
☐ Toimeentulotuki, missä				
☐ Vammaispalvelu, missä				
☐ Muu toimipiste, mikä				
Haluan tiedot _____ - _____ väliseltä ajalta olevista asiakirjoista.				
☐ suullisesti				
☐ nähtäväksi ja jäljennettäväksi/ kuunneltavaksi viranomaisen luona				
☐ kopiona/ tulosteena				
Asiakirja(t), jotka haluan tarkastaa				
Nimi	Henkilötunnus			
Osoite	Postinumero			
	Puhelinnumero			
Päiväys	Allekirjoitus			
Henkilötietolaki 26.1 § *Jokaisella on salassapitosäännösten estämättä oikeus tiedon etsimiseksi tarpeelliset seikat ilmoitettuaan saada tietää, mitä häntä koskevia tietoja henkilörekisteriin on tallennettu tai, ettei rekisterissä ole häntä koskevia tietoja.				
F1043 L_hall.lmkrek.doc/6.05kh <input type="button" value="Tulosta lomake"/>				
Postiosoite Kirjaamo, PL 487 33101 TAMPERE	Käyntiosoite Puutarhakatu 6	Puhelin (03) 5653 4550	Faksi (03) 5656 5149	Sähköposti ja kotisivu kirjaamo@tampere.fi www.tampere.fi

LIITE 6. Esimerkki valmiista lomakepohjasta 2.

[https://www.poliisi.fi/poliisi/home.nsf/ExternalFiles/lomake_patja/\\$file/lomake_patja.pdf](https://www.poliisi.fi/poliisi/home.nsf/ExternalFiles/lomake_patja/$file/lomake_patja.pdf)

	Henkilötunnus (tai syntymäaika, -paikka)	TARKASTUSOIKEUDEN KÄYTTÄMINEN
	Sukunimi (myös entinen sukunimi)	Etinimet (myös entinen etunimi)
Pyydän itseäni koskevat tiedot poliisilta seuraavista rekistereistä:		
☐ Poliisiasian tietojärjestelmä		
☐ Hallintoasiain tietojärjestelmä		
☐ Poliisin muu henkilörekisteri: _____		
☐ Kansallinen Schengen-tietojärjestelmä		
☐ Hätäkeskustietojärjestelmä (poliisin tietojen osalta)		
☐ Ulkomaalaisrekisteri (poliisin tietojen osalta)		
☐ En ole aikaisemmin käyttänyt tarkastusoikeutta tähän rekisteriin		
☐ Olen aikaisemmin tarkastanut tiedot tästä rekisteristä		
Itseään koskevat tiedot tarkastamista varten saa henkilökohtaisesti kihlakunnan poliisilaitoksessa tai rekisterinpitäjän luona todistamalla henkilöllisyytensä.		
Itseään koskevia tietoja ei anneta tarkastettavaksi, jos rikoksen esitutkinta tai muu tutkinta on kesken, jos tiedon antaminen saattaisi vahingoittaa valtion turvallisuutta, puolustusta tai yleistä järjestystä ja turvallisuutta taikka haitata rikosten ehkäisemistä tai selvittämistä (Henkilötietolaki 27 §). Tarkastusoikeutta ei ole myöskään eräisiin kansallisen Schengenin tietojärjestelmän tietoihin eikä henkilöä tai tekoa koskeviin luokitus-, tarkkailu- tai tekoapatietoihin (Laki henkilötietojen käsittelystä poliisitoimessa 45 §). Rekisterinpitäjä voi periä tarkastusoikeuden käyttämisen välttämistä kustannuksista kohtuullisen korvauksen, mikäli edellisestä tarkastusoikeuden käyttämisestä on vähemmän kuin yksi vuosi (Henkilötietolaki 26 § ja valtion maksuperustelaki 4 §, SM:n asetus 1376/2001, liite)		
Päiväys (paikka ja aika)		Allekirjoitus (tarkastusoikeuden käyttäjä)
VIRANOMAISEN MERKINTÖJÄ		
☐ Tiedot luvattu tarkastettavaksi (Pvm) _____ lähtien		Paikka ja allekirjoitus (viranomainen)
☐ Henkilöllisyys todistettu		
TIETOJEN HAKEMINEN REKISTERISTÄ		
☐ Henkilöstä ei ole rekisterissä tietoja, joihin hänellä on tarkastusoikeus		☐ Henkilöstä on rekisterissä tietoja
		Tulosten sivujen lukumäärä
Tietojen hakijan nimi ja virka-asema		Rekisteristä kyselypäivä
TIETOJEN ANTAMINEN TARKASTETTAVAKSI		
☐ Henkilöllisyys todistettu		☐ Tiedot näytettiin
☐ Tarkastusoikeus evätty		☐ Tiedot annettiin pyynnöstä kirjallisena
Peruste		
☐ Ei todistanut henkilöllisyyttään		☐ Muu peruste (mikä)
☐ Tarkastusoikeuden käytöstä on peritty korvaus, koska edellisestä tarkastuksesta on kulunut vähemmän kuin vuosi		Korvauksen euromäärä
		Edellinen tarkastuspvm
Päiväys		Tietojen antajan allekirjoitus
Virka-asema		Nimen selvennys
Asian saattaminen tietosuojavaltuutetun ratkaistavaksi		
Tarkastusoikeuteen ja virheen oikaisuun liittyvän viranomaisen kielteisen päätöksen rekisteröity voi saattaa tietosuojavaltuutetun ratkaistavaksi tälle osoitetulla kirjeellä.		
Osoite: Tietosuojavaltuutettu PL 315 00181 HELSINKI Käyntiosoite: Albertinkatu 25, 3 krs 00181 Helsinki		

SM
92/003

Pol
535b

LIITE 7. Esimerkkikuvaus yhden nuoren asiakirjoista

Tietoja pyydettiin 25 eri lomakkeella. Samalla lomakkeella voitiin pyytää useita eri tietoja

PERUSPALVELUT:

Äitiysneuvola: Asiakirjoja ei pyydetty, koska tiedot äidin nimellä.

Lastenneuvola: Asiakirjat pyydetty, ei vastausta.

Päivähoito Asiakirjat pyydetty, ei vastausta.

Peruskoulu (sis. oppilashuolto, erityisopetus)

Alakoulu 1-3-lk: oppilaskortti (henkilötiedot, äidin nimi, ei arvosanoja)

Alakoulu 4 lk: luokkakuva

Alakoulu 5-6 lk: oppilaskortit (henkilötiedot, 6 lk:n osalta myös arvosanat)

Yläkoulu 7-9 lk: oppilaskortti (henkilötiedot, arvosanat, poissaolot, päättötodistus)

2. aste (sis. opiskelijahuolto, ammatillinen erityisopetus)

Lukio: opintokirjan ote ja erotodistus, maininta suoritetuista kursseista

Ammattiopisto: erotodistus, jossa henkilötiedot ja opiskeluaika

Kuntoutuslinja: hakemus koulutukseen, valintakortti, HOJKS/HOPS, anomus erosta, josta poistettu keskeytyksen syy

Perusterveydenhuolto

Kunnan 1 terveyskeskus: perusterveydenhuollon tiedot (lääkärissä käynnit, sis. äidin ja isovanhemman huolta nuoren käyttäytymisessä), ei toimitettu pyydettyjä kouluterveydenhuollon tietoja

Kunnan 2 terveyskeskus: lapsuuden kasvukäyrät, yksittäisiä kouluterveydenhuollon asiakirjoja, laboratoriotulosteita, yleislääketieteen lomakkeella merkinnät lääkärikäynneistä, merkintöjä yhteydenotoista kouluterveydenhuoltoon/nuorisopsykiatriaan, itsemurhasuunnitelmista ja äidin huolesta, perheneuvolan asiakaskertomus, terveyskeskuksen läheteitä erikoissairaanhoidon, asiakirjoja lisäksi yksittäisiä merkintöjä: terveyskeskus/fysioterapia, kirurgia, kotisairaanhoido, mielenterveys, sisätaudit

Kunnan 3 terveyskeskus: yleisterveydenhuollon asiakirjoja

Yksityinen fysikaalinen hoitolaitos:

kuvausta fysioterapiahoidoista ja asiakkaan mielialasta

Sairaalahoido: laboratoriotuloksia, merkintöjä raskauden keskeytyksestä sekä osastojakson aikaisesta itsetuhoisesta käyttäytymisestä

Nuoriso-, liikunta- ja kulttuuripalvelut: tietoja ei kirjata, joten ei pyydetty.

Kela: Pyydetty ja toimitettu kaikki asiakkuutta koskevat päätökset, hakemukset liitteinen, asiakaskirjeet ja yhteydenotot. Rahakansio, sairausvakuutus päätökset, eläkkeensaajan asumistukipäätökset, kansaneläkettä ja työkyvyttömyyseläkettä koskevat asiakirjat, takuueläke, opintotuki, koulumatkatuki, kuntoutus, eläke- ja vammaisetuudet, lääkekorvausoikeus, yhteydenotot, sairaanhoitokorvaukset sekä maksutaulukot

ERITYISPALVELUT:

Perheneuvola: asiakaskertomukset henkilökohtaisista ja perhekäynneistä sairaanhoidajan luona (kerran psykologin luona), lyhyet kuvaukset tapaamisten sisällöstä, tunnelmista, lapsen käytöksestä, huolen aiheista ja tehdystä yhteistyöstä

Lasten ja nuorten psykiatria

Keskussairaala 1/nuorisopsykiatria (epikriisit sis. diagnoosit)

Keskussairaala 2 /nuorisopsykiatria (epikriisit sis. diagnoosit)

Keskussairaala 3/psykiatria (epikriisit sis. diagnoosit)

Keskussairaala 3/avohoito (kuvaukset käynneistä omalääkärin, sairaanhoidajan luona)

Yksityinen psykoterapia: Tiedot pyydetty, mutta ei toimitettu.

Päihdepalvelut: Pyydetty asiakirjat, mutta ei vastausta

Sosiaalityö/lastensuojelu

Kunta 1/lastensuojelu: Pyydetty tiedot, mutta ilmoitettu ettei ollut asiakkuutta

Kunta 2/lastensuojelu: Lastensuojeluasiakirjat

Sosiaalityö/aikuissosiaalityö

Kunta 3/aikuissosiaalityö: Asiakaskertomukset (käynnit, muut yhteydenotot, huolen aiheet, yhteistyö), toimeentulotukipäätökset, asiakaskortti sis. valtakirjan kertoa asioista isovanhemmalle)

Poliisi: Häätäkeskustietojärjestelmän tiedot poliisiin osalta (nuoren ilmoituksia omasta itsetuhoisuudestaan, tietoa päihteiden käytöstä, osastoilta ja laitoksista karkaamisista, sos.viranomaisten virka-apupyynnöjä sekä henkilön tarkastusoikeuden käyttämisen osalta merkintöjä osallisuudesta eri jutuissa epäillyn tai asianosaisen roolissa.

Oikeusasteet /käräjäoikeus: merkintöjä eri tapauksista

Oikeusaputoimisto: oikeusaputoimistosta ilmoitettu, ettei tietoja toimiteta

Rikosseuraamuslaitos/yhdyskuntaseuraamustoimisto: tiedot pyydetty, mutta ilmoitettu ettei nuorella asiakkuutta

Velkaneuvonta: velkaneuvojan kirje velkojille, yhteenveto nuoren velkojista ja veloista

Etsivä nuorisotyö: Asiakirjoja ei pyydetty, koska tietoja ei kirjata.

KOLMANNEN SEKTORIN TUOTTAMAT PALVELUT:

Ei käyttänyt, joten asiakirjoja ei pyydetty

LIITE 8. Koostetta selvitystyön kymmenen nuoren elämänkuluista.

Perhe, sosiaaliset suhteet ja asuminen

- 8/10 nuorta syntyi tavanomaiseen ydinperheeseen
- 2/10 nuorta syntyi yksinhuoltajaäideille
- Kaikki nuoret erolapsia (7/10 nuoren vanhemmat erosivat, kun lapsi oli alle 10 v)
- Runsaita muuttoja lapsuudessa (2-10 muutto/nuori)
- Kahdella nuorella täysi-ikäisenä asunnottomuutta (2 M)
- Kokemuksia ulkopuolisuuden tunteesta perheeseen, isän hylkääminen
- Kokemuksia vanhempien runsaista parisuhteista
- 4/5 tytöllä heikko äitisuhde
- Ensimmäiset seurustelusuhteet 11-16 -vuotiaina, yhdellä nuorella ei lainkaan suhteita
- Nuorilla kehityksellisesti haitallisia seurustelusuhteita: tytöillä seurustelua huomattavasti vanhempien kumppaneiden kanssa, seurustelua päihteiden käyttäjien/itsetuhoisen kumppanin kanssa
- Suurimmalla osalla nuorista kavereita (huom. kaveripiirin negatiivinen vaikutus omaan käyttäytymiseen)
- Muutama nuorista kokenut yksinäisyyttä lapsuudesta lähtien

Päivähoito, koulu, opiskelu

- 6/10 aloitti päivähoiton alle 3-vuotiaana
- 8/10 useita alakoulun vaihtoja
- 4/10 useita yläkoulun vaihtoja
- 2/10 luokalle jääminen (1 N, 1 M)
- 4/10 erityisopetuksessa (1 N, 3 M)
- 5/10 poikkeuksellinen peruskoulun loppuun saattaminen: sisäoppilaitos, jopo, tenttiminen, lastensuojelulaitos (2 N, 3 M)
- 7/10 toisen asteen keskeyttämisiiä 1-4 kertaa (4 N, 3 M)

Työ ja varusmiespalvelus

- Nuorten työkokemus vähäistä ja pirstaleista (työharjoittelua, kesätöitä, työtä verokorttita)
- 1/10 vakituisessa työssä
- 1/5 miehestä armeija suoritettu (myönteinen kokemus)
- 3/10 vapautettu varusmiespalveluksesta terveydellisistä syistä

Vapaa-aika

- 8/10 liikuntaharrastuksia
- 7/10 lapsuudessa myös ohjattuun toimintaan osallistumista
- Joidenkin nuorten vanhemmat eivät halunneet/kyenneet maksamaan harrastuksia

Erityispalvelujen käyttö

- 8/10 mielenterveyspalvelujen käyttöä (5 N, 3 M)
 - 5/10 sekä osasto- että avohoitoa
- 7/10 lastensuojelun asiakkuus (4 N, 3 M)
 - 7/7 sijoitus
 - 5/7 jälkihuolto
- 6/10 päihdepalvelujen käyttö (3 N, 3 M)
 - 2/10 sekä osasto- että avohoitoa
 - 4/10 avopalveluja

LIITE 9. Koostetta selvitystyön kymmenen nuoren riskeistä ja oirekäyttäytymisestä.

Taulukko. Yhteenveto riskeistä ja oirekäyttäytymisestä selvitystyön nuorten tarinoissa.

Riski/oirekäyttäytyminen	Asian esiintyvyys*
Kaveripiirin negatiivinen vaikutus omaan käyttäytymiseen	10
Tupakointia alle 18-vuotiaana	10
Muuttoja lapsuudessa	10
Lintsaamista kouluista	9
Ensimmäinen seurustelusuhde alle 16 vuotiaana	8/9
Perheväkivaltaa	8
Taloudenhallinnan ongelmia (mm. pikavippejä, sakkoja)	8
Väkivaltaista käyttäytymistä yli 16 vuoden iässä	8
Alkoholin ongelmakäyttöä	8
Väkivaltarikoksesta epäiltynä: 1-16 kpl (2 N, 5 M)	7
Muista rikoksista epäiltynä (3 N, 4 M)	7
Väkivaltaista käyttäytymistä alle 16 vuotiaana (3 N, 4 M)	7
Huumeiden käyttö (3 N, 4 M)	7
Toisen asteen keskeyttämissiä 1-4 kpl (4 N, 3 M)	7
Kehityksellisesti vahingollisia seurusteluohjeita, tutkija tulkinta (seurustelua huomattavasti vanhempien, itsetuhoisten tai päihteitä runsaasti käyttävien kanssa)	6
Päihde- ja huumausainerikoksista epäiltynä 1-47 kpl (1 N, 4 M)	5
Tuomiot (ehdonalaisia tuomioita, yhdyskuntapalvelusta, ehdottomia vankeustuomioita) (1 N, 4 M)	5
Itsemurhayrityksiä; alkaen 11-22 vuotiaasta (4 N, 1 M)	5
Viiltelyä (4 N, 1 M)	5
Koulukiusaamisen kohde (3 N, 2 M)	5
Äidin jaksamiseen ja mielenterveyteen liittyviä ongelmia (3 N, 2 M)	5
Isän/isäpuolen päihteidenkäyttöä lapsen asuessa kotona (2 N, 3 M)	5
Nuoren kokemus vanhempien runsaista parisuhteista (4 N, 1 M)	5
Yksinäisyyden kokemuksia (4 N, 1 M)	5
Äidin päihteiden käyttöä nuoren kotona asuessa (2 N, 2 M)	4
Raiskauksen kohteena tytöistä	4/5
Koulukiusaajana toimiminen (1 N, 2 M)	3
Syömishäiriöitä (2 N, 1 M)	3
Raskauden keskeytyksiä, omat/tyttöystävän	3
Aggressiivista käyttäytymistä alle kouluikäisenä (2 M)	2

*Asian haastattelun yhteydessä maininneiden nuorten lukumäärä

LIITE 10. Kooste nuorten antamista merkitysarvioista eri palveluille.

	Lkm (N/M)	Palvelu
Positiivinen vaikutus - Auttoi paljon	+10	6 (3N, 3M) Perusterveydenhuolto, nuorisotila, nuoriso-ohjaaja, etsivä nuorisotyö, tukihenkilötoiminta, lastensuojeluyksikkö, oikeusaputoimisto, urheiluseura, alakoulun henkilökunta, yläkoulun opettaja, yläkoulun erityisopettaja, psykoterapeutti, lastensuojelulaitos ja sen henkilöstö, lastensuojelun sosiaalityöntekijä, lastensuojelun jälkihuollon ohjaaja, yksittäiset poliisit
	+9	8 (4N, 4M) Päiväkodin työntekijä, yläkoulun pienluokan opettaja, erityisopettaja, 2. asteen oppilaitos, perhetukikeskuksen omaohjaaja, päihdepalvelujen avohoitoyksikön työntekijä, päihdekatkaisun työntekijä, nuorisopsykiatrian poliklinikan terapeutti, etsivä nuorisotyö, rippileirin vetäjä, fysioterapia, lastensuojelun (2) ja jälkihuollon sosiaalityöntekijä
	+8	8 (4N, 4M) Puheterapia, yläkoulun opettaja, 2. asteen oppilaitos, armeija, starttipaja harjoittelijan näkökulmasta, lastensuojelun jälkihuolto, oman lapsen äitiysneuvola ja lastenneuvola, etsivä nuorisotyöntekijä (2), nuorisotoimen ryhmäohjaaja, lastenkodin työntekijä, asumisvalmennusyksikkö, psykoterapeutti (2), A-klinikka
	+7	9 (4N, 5M) Alakoulun opettaja (2), ala- ja yläkoulun erityisluokat, alakoulun koulukuraattori, yläkoulun aineenopettaja, ammattikoulu, etsivä nuorisotyöntekijä, aikuissosiaalityön sosiaalityöntekijät (2), nuorisopsykiatrisen osaston lääkäri, kela, seurakunnan toiminta, kunnan nuoriso-ohjaaja, oikeusaputoimisto, rikosseuraamuslaitoksen työntekijät, perusterveydenhuollon palvelut, sairaalan järjestämä tehostettu kotiutumisyksikkö
	+6	7 ((3N, 4M) Avovankila, seurakunnan rippileirin isokset, A-klinikan ylilääkäri, perusterveydenhuolto, aikuissosiaalityön sosiaalityöntekijät, nuorisopsykiatrisen hoitoyksikön osastolääkäri, harrastusohjaaja, kela, alakoulun opettaja, poliisi
	+5	7 (3N, 4M) Alakoulu, Yläkoulun rehtori, yläkoulun aineenopettaja, yläkoulun kouluterveydenhoitaja, sisäoppilaitos, starttipajan asiakkuus, kunnan nuorisotilat, kela (2), nuorten vertaisryhmä, perhepäivähoito, velkaneuvonta
	+4	5 (3N, 2M) Alakoulun koulukuraattori, alakoulun opettaja, yläkoulun luokanvalvoja, yläkoulun opetus koulukiusaamisesta huolimatta, 2. asteen luokanvalvoja, huumeiden käyttäjien oma-apuryhmä ensimmäiset puoli vuotta, oikeusavustaja, oikeusaputoimisto, aikuissosiaalityön sosiaalityöntekijä, perheneuvolan psykologi
	+3	8 (3N, 5M) TE-toimisto (4 kpl), TYP, suljettu vankila, aikuispsykiatrisen pakkohoitojakso, poliisi, rikosasioiden sovittelu, käräjäoikeus, velkaneuvoja, alakoulun opettaja-rehtori, perusterveydenhuollon palvelut, seurakunnan harrastusohjaaja
	+2	8 (3N, 5M) Oikeusavustaja, alakoulun opettaja, yläkoulun aineenopettaja, 2. asteen luokanvalvoja, poliisi, nuorisopsykiatrian hoitoyksikkö, lastenkoti, kela
	+1	5 (1N, 4M) Työpajaohjaaja, nuorisotalon ohjaaja, kela, lastensuojelu, perusterveydenhuollon palvelut, lasten ja nuorisopsykiatrian osastojaksot
Ei vaikutusta	0	8 (3N, 5M) Päivähoito, Yläkoulun opettaja, 2. asteen oppilaitokset, ammattikoulun luokanvalvoja ja kuraattori, kunnan liikuntapalvelut, kela, lastenpsykiatrian osastojakso, nuorisopsykiatrian osastojaksot, A-klinikka, lastensuojelun sosiaalityöntekijä, poliisi, oikeuslaitos, rikosasioiden sovittelu, rikosseuraamuslaitos, nuorten turvatalo
Negatiivinen vaikutus - Hankaloitti paljon	-1	0
	-2	2 (2M) Päihteiden käyttäjien avohoitoyksikkö, yläkoulu
	-3	4 (2N, 2M) Aikuissosiaalityö (ttt), alakoulu, alakoulun opettaja, aikuissosiaalityön sosiaalityöntekijä, lastenkoti
	-4	4 (1N, 3M) Psykiatrisen osastohoidon päihdekatkaisujaksot, nuorisopsykiatrian tahdonvastaiset osastohoitojaksot, lastensuojelu, yläkoulun yksittäiset luokat
	-5	5 (2N, 3M) Yksityinen lääkäri, perusterveydenhuolto, alakoulun yksittäiset vuosiluokat/opettajat, yläkoulun luokanvalvoja, velkaneuvontaan ohjaus
	-6	4 (3N, 1M) 3.sektorin starttitoimintaa järjestävä yhdistys, yläkoulun koulukuraattori, sairaalan ensiapu, yksittäisen alueen poliisi
	-7	1 (1M) Edunvalvoja
	-8	3 (3M) Poliisi, huumeiden käyttäjien oma-apuryhmä puolesta vuodesta eteenpäin, rattijuopumuksen seuranta
	-9	1 (1N) Yleinen edunvalvoja
	-10	2 (2M) Lastenkotisijoitus, perhetukikeskukset, koulukoti, päiväkodin työntekijä

LIITE 11. Kyselylomake: KOHTAAMISEN TAITOJEN VAHVISTAMINEN: Koulutustarvekysely lasten ja nuorten kanssa työskenteleville

Sukupuoli

- Nainen
- Mies

Ikä

- alle 25-vuotta
- 25-35 vuotta
- 36-45 vuotta
- 46-55 vuotta
- Yli 55-vuotta

Mikä on työssäkäyntikuntasi?

- Hämeenlinna
- Sastamala
- Tampere

Mikä on ammattinimikkeesi? _____

Mikä on työorganisaatiosi?

- Terveystoimi
- Sosiaalitoimi
- Nuorisotoimi
- Koulutoimi
- Jokin muu, mikä _____

Mikä on työpaikkasi? (esim. sairaanhoitopiirin päivystyspoliklinikka, lastensuojelu, alakoulu) _____

Kuinka monta vuotta olet työskennellyt

	Alle 1 vuotta	1-3 vuotta	4-9 vuotta	10-15 vuotta	Yli 15 vuotta
Nykyisessä tehtävässäsi	()	()	()	()	()
Ammatissasi lasten/nuorten parissa	()	()	()	()	()

Missä määrin kohtaat työssäsi seuraavan ikäisiä lapsia ja nuoria?

	Päivittäin	Muutamia kertoja viikossa	Harvemmin	En kohtaa lainkaan
0-6 vuotta	()	()	()	()
7-12 vuotta	()	()	()	()
13-15 vuotta	()	()	()	()
15-19 vuotta	()	()	()	()
20-29 vuotta	()	()	()	()

Missä määrin kohtaat työssäsi kokonaisia perheitä (vähintään 1 lapsi ja 1 aikuinen)?

- () Päivittäin
- () Muutamia kertoja viikossa
- () Harvemmin
- () En kohtaa lainkaan

Väkivaltainen nuori: Väkivallasta on kyse silloin, kun suuttumus tai viha muuttuvat itseä tai toista vahingoittavaksi teoksi. Jo väkivallalla uhkaaminen on väkivaltaista käyttäytymistä. Kyselyssä nuoren väkivaltainen käyttäytyminen ymmärretään laajemmin kuin asiakastilanteissa tapahtuvana käyttäytymisenä.

Itsetuhoinen nuori: Nuori käyttäytyy itsetuhoisesti silloin, kun kyseessä on itsensä vahingoittaminen tai tietoinen altistuminen henkeä uhkaavalle riskille.

Kuinka usein kohtaat nuoria, jotka käyttäytyvät tai arvioit käyttäytyvän

	Päivittäin	1-2 kertaa viikossa	1-2 kertaa kuukaudessa	Harvemmin	En kohtaa lainkaan
Väkivaltaisesti	()	()	()	()	()
Itsetuhoisesti	()	()	()	()	()

Millaisiksi arvioit ammatilliset valmiutesi väkivaltaisesti ja itsetuhoisesti käyttäytyvän nuoren kohtaamiseen?

	Erittäin hyväksi	Hyväksi	Vaikea sanoa	Heikoiksi	Erittäin heikoiksi
Väkivaltainen nuori	()	()	()	()	()
Itsetuhoinen nuori	()	()	()	()	()

Kuinka riittäviksi koet käytettävissäsi olevat keinot väkivaltaisesti ja itsetuhoisesti käyttäytyvän nuoren auttamiseksi?

	Täysin riittävät	Melko riittävät	Vaikea sanoa	Melko riittämättömät	Täysin riittämättömät
Väkivaltainen nuori	()	()	()	()	()
Itsetuhoinen nuori	()	()	()	()	()

Millaisia puutteita olet havainnut käytettävissäsi olevissa keinoissa kohdata nuori, jolla on taustalla väkivaltaista ja/tai itsetuhoista käyttäytymistä?

Onko kunnassasi toimivat konsultaatiokäytännöt väkivaltaisesti ja itsetuhoisesti käyttäytyvien nuorten kanssa työskenteleville työntekijöille?

	Konsultaatiokäytäntöjen saatavuus		
	Kyllä	Ei	En tiedä
Väkivaltainen nuori	()	()	()
Itsetuhoinen nuori	()	()	()

Mikä on/olisi tällainen toimiva konsultaatiokäytäntö?

Oletko kohdannut tämän kohderyhmän lasten ja nuorten kanssa työskennellessäsi lainsäädännöllisiä esteitä?

- () En
() Kyllä, millaisia? _____

Minkä alan ammattilaisten yhteistyöstä arvioit eniten hyötyväsi kun asiakkaanasi on nuori, jonka arvelet tai tiedät käyttäytyvän

	Sosiaali-ala	Perusterveydenhuolto	Mielenterveys- ja päihdepalvelut	Koulutoimi	Nuorisotyö	Työvoimaviranomaiset	Muut, mitkä?
Väkivaltaisesti	[]	[]	[]	[]	[]	[]	_____
Itsetuhoisesti	[]	[]	[]	[]	[]	[]	_____

Minkä alan ammattilaisten pitäisi mielestäsi tehdä yhteistyötä kun kyseessä on

	Sosiaali-ala	Perusterveydenhuolto	Mielenterveys- ja päihdepalvelut	Koulutoimi	Nuorisotyö	Työvoimaviranomaiset	Jokin muu, mikä
Väkivaltainen nuori	[]	[]	[]	[]	[]	[]	_____
Itsetuhoinen nuori	[]	[]	[]	[]	[]	[]	_____

Kerro tarkemmin yhteistyötarpeistasi.

Oletko havainnut eroja väkivaltaisten ja/tai itsetuhoisten tyttöjen ja poikien kohtaamisessa?

Jos olet, niin millaisia eroja olet havainnut? Miten tyttöjen ja poikien tarpeet voitaisiin mielestäsi ottaa palveluissa entistä paremmin huomioon?

Kerro millaista täydenniskoulutusta haluaisit saada sellaisten nuorten kanssa työskentelyyn, joilla on taustalla väkivaltaista ja/tai itsetuhoista käyttäytymistä.

Missä määrin koet tarvitsevasi koulutusta seuraavissa asioissa?

	Paljon	Jonkin verran	En lainkaan	Perustelu
Itsetuhoisuuden tunnistaminen	()	()	()	_____
Itsetuhoisuuden puheeksi ottaminen	()	()	()	_____
Väkivaltaisen käyttäytymisen tunnistaminen	()	()	()	_____
Väkivaltaisen käyttäytymisen puheeksi ottaminen	()	()	()	_____
Vuorovaikutustaidot	()	()	()	_____
Reflektioidot	()	()	()	_____
Nuoren kohtaamisen taito	()	()	()	_____
Nuoruus elämänvaiheena	()	()	()	_____
Mielenterveysongelmien tunnistaminen	()	()	()	_____
Kriisi- ja traumatyöskentely	()	()	()	_____
Lastensuojelulaki	()	()	()	_____
Päihteet ja päihdeongelma	()	()	()	_____
Nuoruutta ja nuorten elinoloja koskevat tiedot	()	()	()	_____
Monialainen yhteistyö	()	()	()	_____
Tiedonsiirto eri sektoreiden välillä	()	()	()	_____
Salassapitoasiat	()	()	()	_____
Kirjaamiskäytännöt (lainsäädäntö, muut ohjeet)	()	()	()	_____
Muissa asioissa, missä?	()	()	()	_____

Kuinka mielelläsi osallistut seuraavan tyyppisiin koulutuksiin?

	Erittäin mielelläni	Melko mielelläni	Vaikea sanoa	En kovin mielelläni	En halua osallistua	Perustelu
Luento	()	()	()	()	()	
Koulutuspäivä (seminaari)	()	()	()	()	()	_____
Laaja koulutuskokonaisuus/tutkinto	()	()	()	()	()	_____
Tutustumiskäynnit/opintomatkat	()	()	()	()	()	_____
Työpajat	()	()	()	()	()	_____
Työpaikan sisäinen koulutus	()	()	()	()	()	_____
Omaehtoinen koulutus	()	()	()	()	()	_____
Jokin muu, mikä?	()	()	()	()	()	_____

Millaisesta koulutuksesta olet saanut eniten hyötyä ongelmassa olevien nuorten kohtaamiseen?**Mikä teki koulutuksesta erityisen onnistuneen?**

Muita kommentteja.

